

Venstrevridd kirke?

Om å være folkekirke i et demokrati

Er det sant at kirken er politisk venstrevridd?

Nils August Andresen, redaktør i Minerva, uttalte sommeren 2018 at «Kirken er så overmannet av nestekjærighet og Frp-forakt, at de ikke innser at de er venstrevridde.» Det skjedde i en debatt der Stefan Høglund fra Høyre hadde gitt uttrykk for sin indignasjon over å høre fra preses Helga Haugland Byfuglien at hans standpunkt for flyktningsmottak i Nord-Afrika var umoralsk. Han etterlyste en bredere debatt om at kirken er venstrevridd.

Det er flere politikere fra høyresida som har gitt uttrykk for mye av den samme kritikken, blant annet Kristin Clemet. Sammenfallet mellom venstresidas synspunkter og kirkens anbefalinger i etiske og sosiale spørsmål, er ofte påtagelig. Stortingsrepresentant Tina Bru fra Høyre meldte seg av denne grunn ut av Den norske kirke. Men den som aller mest høylydt har forfekta dette, er FrP-politiker Sylvi Listhaug. Det er det mange av oss som rister oppgitt på hodet over og ikke tar helt alvorlig. Men det er dumt av oss. En ting er at den etablerte høyresida gir uttrykk for kritikk mot visse kirkelige standpunkter. Det er samtaler vi kan gå inn i. Det er mer vanskelig å håndtere forholdet til høyrepopulistene. Vi når ikke fram. Og hva gjør vi med det?

Det er denne tematikken Jervell- og alumniseminaret 2018 gikk dypere inn i, i oktober. Jervell- og alumniseminaret er et årlig seminar som ble oppretta i Jakob Jervells levetid av hans tidlige studenter. Jervells egen visjon var at seminaret skulle

ha særlig relevans for prester i aktiv prestetjeneste, og aller helst homiletisk relevans. Etter Jervells død er dette videreført, først på Det praktisk-teologiske seminar, deretter på Det teologiske fakultet, som et alumniseminar med tema som er viktige for prestetjenesten og kirkens plass i samfunnet. Jervellkomiteen mente derfor at det var riktig å følge opp debatten fra sommeren 2018. Er det riktig at kirkens venstrevridd? Det er i så fall et problem for en folkekirke som skal favne alle, fra kommunister til høyrepopulister.

I et historisk perspektiv er påstanden om venstrevridning uttrykk for en svært interessant dreining. Inntil nylig ble kirken anklaga fra mange hold for å være middelklassens og borgerskapets kirke. I den nordiske lutherske tradisjonen har presten tilhørt embetsstanden, og småkårsfolket har stått med lua i handa når den har søkt kirkens tjenester. Professor i folkloristikk Anne Eriksen skrev i sin doktoravhandling «I høyden ei vi frelse venter» hvordan den nye arbeiderklassen i siste halvdel av 1800-tallet søkte støtte hos kirken, men ble mer eller mindre kasta ut. Bitterheten fra arbeiderklassen på grunn av dette skapte harde fronter som varte til vår egen tid, en tid da mye omkalfatres. Ytringene fra høyresida om at kirken er venstrevridd er derfor oppsiktsvekkende!

Når det er sagt: Da vi skulle finne foredragsholdere til årets seminar, lette vi med lys og lykte for å finne en teolog godt utpå høyresida som kunne holde et foredrag. Det viste seg å være umulig! Vi vet at mange prester befinner seg både i sentrumspartiene og Høyre, men å finne noen fra FrP eller De kristne lot seg ikke gjøre. Derimot satt vi med favnen full av teologer, prester, proster, professorer og biskoper som både var AP- og SV-medlemmer og holder en høy politisk profil. Det var derfor vanskelig å velge. Og det ble et memento for oss.

I dette nummeret av Nytt norsk kirkeblad gjengir vi seks av sju foredrag fra seminaret. Øyvind Norderval diskuterer hvorvidt Jakob Jervell var en politisk teolog. Hallgeir Elstad gir noen historiske perspektiver på politikk og kirke, og Janne Dale Hauger drøfter radikalitetsbegrepet i Mellomkirkeligs råds arbeid med

spørsmål som har politiske implikasjoner. Nils August Andresen og Gyrid Gunnes anlegger ulike perspektiver på kirkens politiske ståsted, og Sven Thore Kloster skisserer en ny modell for kirken som et pluralistisk og agonistisk fellesskap.

Vi håper at dette nummeret kan stimulerer til refleksjon, og at debatten vil fortsette i kirken og i Nytt norsk kirkeblads spalter.

Siden sist har Den norske kirke fått utnevnt en ny biskop, Anne Lise Ådnøy. Med dette har det skjedd en historisk utvikling: Bispekollegiet har fått flertall av kvinner. Noe som er lite poengtert ved bispeutnevningen, er at bispekollegiet med dette har fått sin andre teolog som er utdanna ved vårt kjære alma mater, Det teologiske fakultet på Universitetet i Oslo. Da Kari Veiteberg ble utnevnt i 2017, hadde det ikke blitt utnevnt en TF-teolog på 24 år. Nå har vi to! Vi sender en særskilt gratulasjon fra moderfakultetet til biskop Anne Lise og ønsker glede og velsignelse over tjenesten hun nå går inn i.

Merete Thomassen
nummerredaktør
merete.thomassen@teologi.uio.no

Vi i redaksjonen informerer om at vi har sendt ut fakturaer for 2018 i november. Gjennom det siste året har vi etterlyst epostadresser for å kunne sende ut faktura elektronisk, men vi mangler fortsatt mange adresser. Det er viktig at du melder fra til oss hvis du ikke har mottatt faktura i høst, verken i posten eller på mail. Fordi vi bruker UiOs sentrale faktureringsystem, går ubetalte fakturaer etter hvert videre til inkasso, og det vil vi gjerne unngå.

Vi oppfordrer fortsatt alle abonnenter til å sende inn e-postadressen sin til **nytt-norsk-kirkeblad@teologi.uio.no**, med mindre du allerede har mottatt faktura på epost. Meld gjerne fra til oss hvis du ønsker studentpris eller pensjonistpris på bladet i 2019. Husk også å melde fra hvis du bytter epostadresse eller vanlig postadresse. Vi gjør vårt beste for å oppspore flyttede abonnenter, men vil gjerne unngå at dere mottar bladet forsinket.

Vennlig hilsen
Marte Holm Simonsen
redaksjonssekretær

Magasin

Ulv og lam

Er kirken venstrevridd?

Nå er jeg en lutheraner som tror på det allmenne presteskap – så i den videre betydningen er kirken akkurat like høyre- eller venstrevridd som sine medlemmer. Spørsmålet må derfor kanskje presiseres: Er Den norske kirkes institusjonelle uttrykk, gjennom sine representative organer, ledende tillitsvalgte og bispekollegiet, venstrevridd?

Hvis du spør noen som er på høyresiden i dag, svarer de aller fleste et ganske ubetinget ja. Og kristne på høyresiden opplever ofte at de i beste fall sees på som kirkens sorte får; i verste fall som ulv i fåreklær.

Hvis du spør folk på venstresiden, finnes to svar. Det ene er «nei, absolutt ikke». De som sier dette, ser kirken som partipolitisk uavhengig, og ikke plassert langs en høyre-venstre-akse. Dette er et pussig svar – hvis jeg har rett i at de fleste på høyresiden mener den institusjonelle kirken er venstrevridd, mens folk på venstresiden opplever den som nøytral eller upolitisk, er sannsynligheten stor for at det finnes en eller annen form for slagside som de sistnevnte ikke ser.

Det andre svaret går omtrent slik: «Ja, kirken er i blant venstrevridd, men det er fordi evangeliet er venstrevridd».

I en moderat variant – som kanskje kan nærme seg det første svaret – kan det forstås som at kirken ikke i seg selv er venstrevridd, men at den politiske venstresiden i Norge i 2019 bedre målbærer kirkens syn i noen viktige politisk spørsmål.

Tidens store spørsmål

Bibelen utfordrer i blant høyresiden og venstresiden på ulike måter. Det nye testamentet er for eksempel gjennomsyret av omsorg for fattige, utstøtte og forfulgte. For mange på den kirkelige venstresiden er nok dette de delene av evangeliet som man lettest bruker til inntekt for egne politiske ståsteder – og som ammunisjon mot motstandere.

Det finnes også strømninger på høyresiden som mer eksplisitt avviser dette omsorgsansvaret. Men i en norsk politisk debatt er det sjelden det er akkurat der uenigheten står. Hovedforklaringen på at kirken i Norge i dag er venstrevidd er etter mitt skjønn ikke å finne i en uenighet om disse aspektene ved evangeliet. Det handler i stedet om ulike syn på forholdet mellom teologi og politikk; og om ulike syn på selve politikken i verden.

Sommeren 2018 havnet jeg i en avisdebatt med biskop Atle Sommerfeldt. Den startet med at jeg tok opp to spørsmål der jeg mener kirken er både politisk og venstrevidd: Klimapolitikk og innvandringspolitikk. Sommerfeldt svarte at klima og migrasjon handler om «de store spørsmålene knyttet til menneskeverd og forvaltning av skaperverket», og at kirken derfor må være engasjert – som om kravet fra kirkens kritikere var *at* kirken er engasjert i spørsmål om menneskeverd og forvaltning av skaperverket.

Sommerfeldt har rett i at kirken må være engasjert i tidens store spørsmål. Men uenigheten mellom kirkens venstreside og dens kritikere handler ikke om hvorvidt kirken skal være engasjert.

Kritikken er mye mer spesifikk. Jeg skal gi to eksempler:

Wir schaffen das leider nicht

I juni 2018 var europeiske ledere samlet til et toppmøte i Brussel om migrasjonskrisen. Der kom man frem til en avtale som skulle gi bedre verktøy på en rekke felter – rett nok vag, slik denne type avtaler ofte er. Et av punktene handlet i enda vagere termer om å overføre mer av asylprosesseringen til den andre siden av

Middelhavet, til afrikanske land. Målet med slike forslag er både at færre skal sette ut på den farlige ferden over Middelhavet, og også at færre migranter skal komme til Europa. Erna Solberg var på toppmøtet, og sammen med blant annet den tyske forbundskansler Angela Merkel støttet hun dette forslaget.

Dette forslaget omtalte preses Helga Haugland Byfuglien som «dypt umoralsk». Hun la rett nok inn et lite forbehold om at dette gjaldt dersom formålet var «å kjøpe disse menneskene bort fra våre land og våre liv», men utforsket ikke sitt eget forbehold ytterligere, og fortsatte som om forbeholdet var avklart.

I en norsk partipolitisk kontekst er dette en kritikk som er å regne som hørende til det ytre venstre. Etter mitt skjønn er det også en kritikk som er fullstendig forfeilet, og som ikke viser noen innsikt i de politiske utfordringene Europa står overfor. Og da kommer vi til spørsmålet: Hva er det Byfuglien og jeg leser så ulikt?

Hvis det er evangeliet vi leser ulikt, da er vi uenige om hvorvidt evangeliet er – og kirken må være – venstrevridd. Men hvis det ikke er evangeliet vi leser ulikt, da er Byfuglien politisk, ikke teologisk, venstrevridd. Og jeg mener det er nettopp det som er tilfellet. Det er *verden* vi leser ulikt: Hvordan den henger sammen, hva som er konsekvensen på kort og lang sikt av ulike politiske valg i dag, og hva som derfor bør være politikeres mål og rolle.

Når jeg forsøker å forstå et slikt politisk forslag, er mitt første spørsmål hvilken situasjon beslutningstagerne befinner seg i. Hva er rammene for deres valg og hva er deres mål? Hvorfor ville Merkel støtte denne påstått umoralske politikken?

Merkel var kansleren som i august 2015 sa «Wir schaffen das». Det var slagordet bak en politikk som muliggjorde at det kom en million asylsøkere til Tyskland bare i 2015. Dette er ikke en politiker hvis første instinkt er å kjøpe mennesker bort fra våre land og våre liv. Men denne politikken bidro etter mange eksperters vurdering til at høyrepopulistiske bevegelser gikk frem over hele Europa. Det kan ha bidratt til å gi flertall for

Brexit, til en mer nasjonalistisk regjering i Polen, og til et varig løft for partier som Alternativ für Deutschland i Tyskland og Sverigedemokraterna i Sverige.

Uten noen form for avtale på toppmøtet i Brussel kunne Merkels koalisjonsregjering kollapse – en av få kilder til stabilitet i et Europa der det allerede rådet nok kaos med Brexit og populistiske strømninger i land etter land. Ikke bare ville en tysk politisk krise utløst av migrasjonsspørsmålet forverret alle disse problemene; men mange av disse problemene hang allerede i utgangspunktet sammen med høy migrasjon gjennom mange år, der krisen i 2015 bare utløste det som var latente problemer. Hvis politikerne ikke klarer å gjenreise tilliten til dette systemet, vil det før eller siden komme brå politikkendringer, som *også* ville påvirke engasjementet for verdens forfulgte, og som ville kunne være vesentlig mindre humane.

Dette må ha veiet tungt for Merkel – som selvsagt samtidig visste at den rådende politikken, med asylprosessering i Europa, har mange paradoksale og ulykksalige konsekvenser, som at tusenvis av migranter dør på Middelhavet, samtidig som de store pengene brukes på et lite mindretall av verdens forfulgte. Etter sitt «wir schaffen das» har hun formodentlig reflektert mye rundt disse spørsmålene – og konkludert med at nei, vi klarer det ikke, ikke på den måten, ikke i den formen, og vi må uansett søke bedre måter å hjelpe på enn det asyllotteriet som i realiteten er dagens system.

Politisk uenighet i evangeliets klær

Det kan være legitime uenigheter om politiske årsakssammenhenger, og om virkningene av ulike faktiske policy-alternativer for verdens forfulgte. Men dette er vurderinger som jeg har inntrykk av – i hvert fall fra det som ytres eksternt – at kirken nesten ikke reflekterer over. Det er nesten ingen refleksjon om hva som er de langsiktige politiske konsekvensene av ulike handlinger. Det er få forsøk på en kost-nytte analyse av ulike migrasjonspolitiske systemer.

Uten en slik analyse er det ikke engang mulig å finne ut hvor man er uenige. Så selv om det ganske sikkert er nettopp i disse analysene vi skiller lag, tillater kirken seg å tro at det er uenighet av dyp etisk karakter, en uenighet om engasjement for verdens forfulgte, om det anstendige mot det uanstendige.

Men fra mitt perspektiv er kirkens kritikk av politikere på dette feltet en *politisk* kritikk som skyldes at den implisitt deler verdensanskuelse og politisk forståelse med det ytre venstre. I den grad kirken i det hele tatt har reflektert over de politiske sammenhengene, ser man for eksempel høyrepopulisme som et fenomen som drives frem av rasister og kyniske politikere, eventuelt av nyliberal politikk og økonomisk ulikhet, snarere enn å ta på alvor de faktiske grunnene populistene selv oppgir.

Det er greit å være uenige om slikt, selvsagt; men det er problematisk å kle uenigheten i evangeliets klær.

Utmarksbeite

Det andre eksempelet handler om klima. Kirken er – og her er jeg oftere enig med kirken i det overordnede bildet – opptatt av klimaendringene. Men jeg har bitt meg merke i en høringsuttalelse på feltet som sier noe nettopp om hvordan kirkens syn formes av bestemte, og politiserte, oppfatninger om hvordan verden henger sammen.

Det dreier seg om en høringsuttalelse fra 2016 om grønn konkurransekraft, hvor Kirkerådet skriver: «Kirken er meget skeptisk til en politikk der dyrehold med ku, sau og geit basert på lokale beiteressurser blir straffet av klimahensyn.»

Det pågår en faglig debatt om klimavirkningen av norske kjøtt og meieriprodukter – men den posisjonen kirken her synes å basere seg på, er en klar mindretallsposisjon. Og denne kirkelige uttalelsen støtter altså opp under de kreftene som forsøker å unnta landbruket fra de klimavirkemidlene vi tar i bruk på andre områder.

Det er i utgangspunktet *veldig* rart. Samtidig er det også god SV-politikk, der man gjør kraftfor (for så vidt med en viss rett) til den klimatiske hovedfienden, mens utmarksbeite (med urette) fremstilles som en slags fullgod løsning på klimautfordringene knyttet til særlig storfe. Her kan man også legge til: I denne virkelighetsforståelsen inngår også det syn at ulv ikke utgjør noen stor trussel for dyr på utmarksbeite. Her, om ikke ellers, kan det kanskje hentes støtte i Skriften, hvor det står at ulven og lammet skal beite sammen.

Og dette forteller oss et eller annet om de politiske prioriteringene som gjøres hos dem som skriver en slik høringsuttalelse. For å karikere litt: Jeg ser for meg at inne i Kirkerådet sitter det en masse SVere, som er opptatt av lokale beiteressurser. Og så tenker de at det standpunktet er så selvsagt, og så viktig, at det er greit å sette tre kors under svaret, og la det være kirkens syn. De stopper *ikke* og tenker at synspunktet er faglig kontroversielt.

Og det er problematisk. Kirken har ikke noe med å gå inn i faglige diskusjoner om lokale beiteressurser versus kraftfor.

Skal du først kjøpe deg fri fra problemer, få en god pris!

Hva er det som skjer når kirken havner så skjevt ut i slike politiske debatter? Jeg tror de to eksemplene kan vise to ulike utfordringer kirken har.

Saken om Merkel og asylsentrene illustrerer etter mitt skjønn at kirken har en ganske dygdsetisk tilnærming til politikk: Hva vil et godt menneske gjøre? spør man, og svaret gir seg umiddelbart: Et godt menneske vil åpne døren for flyktninger.

Det er lett å se for seg at man i bakhodet har Jesu ord i Matteus 25: «Det dere gjorde mot én av disse mine minste søsken, har dere gjort mot meg.» Det er en veldig fin tilnærming til å være menneske – det er et veldig sterkt krav, og vanskelig å leve opp til, men en aspirasjon som står der som en utfordring til alle kristne.

Men det er en helt annen type aspirasjon enn det politikken holder seg med.

En viktig grunn til det er at i politikken er det ikke *du* som handler. Det er *staten* som handler, og den handler på vegne av alle borgerne. Og de borgerne er i veldig ulike situasjoner, og staten skal forholde seg til dem alle, og over tid. Og staten forholder seg også til alle nødlidende – i Norge, og i utlandet – samtidig, og på lang sikt.

Og hver gang det er noen du hjelper – for politikken forutsetter alltid at ressurser har en alternativ anvendelse – er det noen andre du velger ikke å hjelpe. (Høyere skatter, sier du? Ja – men når du først har satt skattenivået ditt, må du fortsatt velge hvordan pengene skal brukes, og så bruke dem bare én gang.)

Det betyr at statens tenkning er, og må være, mer preget – om enn ikke utelukkende preget – av konsekvensetikk. Det er derfor jeg gjør denne politiske analysen av migrasjonens effekt på Europa. For man kunne innvende: Hvorfor skal en flyktning bry seg om at en for liberal flyktningpolitikk fører til at høyrepopulister går frem? En dygdsetiker ville kunne svare at det *burde* ikke føre til at høyrepopulister går frem; vi burde tvert imot alle åpne våre lommebøker, som Sveriges tidligere statsminister Fredrik Reinfeldt sa. Men i politikken har man ikke den luksusen at man kan si at folket ikke burde reagere slik. De reagerer slik, og før eller senere må man forholde seg til det.

Og i politikken har man ikke den luksusen at man kan se bort fra kostnader og inntekter. Og inntektene begrenses både av hva velgerne aksepterer, og av verdiskapningen i økonomien. Da blir man opptatt av å få mest mulig igjen for pengene. Når kirken ser på dette gjennom sine dygdsetiske briller, ser den da politikere som prøver å «kjøpe seg fri» fra etiske forpliktelser, gjennom å bruke penger i andre land. Det er blitt en egen retorikk, det der, hvor «å kjøpe seg fri» behandles som en form for syndig avlat.

Det er et veldig rart standpunkt, mener jeg – og det sies altfor lettvint overfor dem som ikke får hjelp fordi pengene brukes opp på dyrere tiltak i Norge. Men enda rarere er det fordi for de fleste av oss er det jo slik at vi kjøper oss vekk fra problemene også om flyktningene får hjelpen i Norge. Det er stort sett ikke biskopene

som hjelper tusenvis av flyktninger med å integrere seg – og om de i blant trår til, er det som en del av deres høyt gasjerte stilling. Det er ikke biskopene som skaffer mat og husly til flyktninger som havner utenfor arbeidsmarkedet. Og det er ikke biskopene som utsettes for lønnskurransen fra dem som havner innenfor.

De fleste av oss betaler oss fri via skatteseddelen – som finansierer integreringstiltak og sosiale stønader. Vi kjøper oss fri, men vi får kjøpt vesentlig mindre for pengene enn om vi hadde brukt dem annensteds. Og høyresidens standpunkt er altså om man først skal kjøpe seg fri fra problemene, bør man sørge for å få en god pris.

Snevert

Striden om de lokale beiteressursene viser et annet problem – en politisk ensretting som gjør at alternative forståelser av fakta ikke er representert rundt bordet.

Mange miljøvernere også på venstresiden ville stusse over at man lar lokale beiteressurser slippe så lett unna. Men generelt er det slik at for mange av stedene der politiske syn utformes i kirken, er for politisk ensrettede, for snevre – og for venstrevridde. Da får man ikke inn korrekser og faglig-politisk uenighet på et tidlig tidspunkt. Beiteressursene viser det ekstra tydelig fordi det her – i motsetning til i asylpolitikken – ikke egentlig er snakk om ulike etiske syn som står mot hverandre, eller ulike forståelser av politikk, men utelukkende om ulike faglige forståelser.

En av årsakene til at kirkens policy-miljøer blir venstrevridde, er nok også at den delen av kirken som politisk står til høyre – og den finnes, selvsagt – i mindre grad engasjerer seg i politiske spørsmål gjennom kirken. Og grunnen til det er, i sin tur, ofte nettopp det jeg har tatt opp her: Et annet syn på hva politikk er – beslutninger på vegne av alle borgerne samtidig og over tid som er nødt til å ha i hvert fall et utgangspunkt i konsekvensetikk – og en motvilje mot å tillegge kirken noen spesiell autoritet i verdslige, faglige spørsmål.

Klarer ikke å utfordre

Situasjonen, slik jeg opplever den, er ofte slik at mens høyresiden opplever uenigheten omtrent som beskrevet her, vil venstresiden ofte oppleve det som en strid om teologi. Det kan bety enten at man mener at evangeliet faktisk er venstrevridd, eller at man mener at meningsmotstandere ikke forholder seg til evangeliets budskap om nestekjærlighet.

Men den kritikken biter ikke på høyresiden – fordi det er så lett å avfeie den i verdslige, faglige, politiske termer. Og nettopp det er synd: For er det noe vi trenger på høyresiden, så er det nettopp å bli utfordret moralsk, og ikke minst i spørsmål som handler om migrasjon og klimaendringer, nestekjærlighet, menneskeverd og ansvar for skaperverket. For det *er* tidens store spørsmål.

Men den utfordringen må finne en form som løfter den fra uenighet om asylprosessering og beitedyr. Da må også venstresiden i kirken bedre forstå høyresiden. Det gjør den ikke uten å engasjere seg i alternative forståelser av verden og i politikken, og i hvordan mennesker på høyresiden forstår disse spørsmålene. For kanskje er det ikke alltid slik at venstresiden er snille som lam og høyresiden er glupske ulver.

Før man kan fastslå det burde i hvert fall høyresiden og venstresiden i kirken beite mer *sammen*.

Innledning til debatt med Nils August Andresen

Når Jesus ifølge Matteus 11 blir spurt om han er den som skal komme, eller om Johannes i sitt fangenskap skal vente på en annen, svarer han ikke på spørsmålet ved å bekrefte eller avkrefte en identitet. Han besvarer spørsmålet ved å peke på det han har utrettet i løpet av sitt offentlige virke: «blinde ser, lamme går, spedalske renses, (...) og evangeliet – godt nytt – blir forkynt for de fattige».

Jesu væren som inkarnert Gud er derfor direkte koblet på Jesu liv blant, og sammen med, mennesker som lever med ulike former for sosial og økonomisk marginalisering. En kirke som ikke engasjerer seg i samfunnet rundt seg – der hvor de blinde, lamme og spedalske lever sine liv – er ikke en kristusetterfølgende kirke. Samfunnsengasjement er derfor ikke noe som tenkes ut av kristen tro, men et uttrykk for dens praksis.

En avgjørende måte å uttrykke samfunnsengasjement på i et demokratisk samfunn, er stemmeseddelen i politiske valg. Er det riktig, med utgangspunkt i kunnskap om hva den Norske kirke medlemmer stemmer, at Den norske kirke er venstrevridd?

I forbindelse med Fylkes- og kommunevalget i 2015 spurte Statistisk sentralbyrå et representativt utvalg av befolkningen om hvor de stemmeberettigede stilte seg i det politiske landskapet, korrelert med medlemskap i trossamfunn.¹

¹ https://www.ssb.no/valg/artikler-og-publikasjoner/_attachment/305795?ts=160ff0dd5e8, tabell 6.7.3

Funnene er som følger: 34 prosent av medlemmer av Den norske kirke stemmer Arbeiderpartiet, mens 24 prosent stemmer Høyre. Fem prosent stemmer KrF, tre prosent stemmer SV, mens SP får hele 11 prosent.

Hvis man sammenligner dette med dem som ikke oppgir å ha noen tilhørighet til et religiøst livssynsfunn, ligger tallene omtrent likt: 32 prosent til Arbeiderpartiet, mens Høyre får 21 prosent. Imidlertid er det en slående forskjell: befolkningen utenfor Den norske kirke ligger betydeligere lengre til venstre på venstresiden enn dem som er medlemmer. Av dem uten trossamfunnstilhørighet får Rødt hele fem prosent, SV 11 prosent, og KrF er nede i skarve én prosent.

Så vidt jeg vet er den eneste statistisk representative undersøkelsen over nettopp kombinasjonen av medlemskap og politisk tilhørighet. Med utgangspunkt i denne undersøkelsen kan man derfor konkludere med at Den norske kirkes medlemmer er konsentrert på midten av venstresiden. Men dette speiler befolkningen generelt, og den ikke-religiøse delen av befolkningen plasserer seg lengre til venstre enn Den norske kirkes medlemmer.

Som en kuriosita kan man nevne at hvis det virkelig finnes en venstrevridd religiøs gruppe i dette landet, så er det muslimene og hinduene. I samme undersøkelse fra Statistisk sentralbyrå, stemmer 82 prosent av medlemmene av et muslimsk trossamfunn, og 74 prosent av hinduene, Arbeiderpartiet. Disse funnene er også blitt bekreftet av kvalitative data i religions sosiologen Pål Repstads intervjuer med ledere av ulike trossamfunn. Denne studien konkluderer med at den rødeste eliten vi har i dette landet, er ledere av muslimske trossamfunn. Kanskje Human Rights Service og Resett burde ta inn over seg at økt antall muslimer ikke trenger å bety sharia, men bare masse mer good old fashion sosialdemokrati.

Det er grunn til å tro at Jervellseminarets arrangører og deltakere ikke først og fremst er opptatt av statistiske undersøkelser. Vi som er invitert hit, er en teolog og en historiker, ikke statistiskere.

For det finnes selvsagt også en annen måte å spørre etter kirkenes samfunnsengasjement på enn gjennom å se på medlemmenes stemmegivning. Dette er hvordan Den norske kirke trer frem som institusjon i den offentlige debatt. Er Den norske kirke venstrevridd, hvis man mener Den norske kirkes stemme i samfunnsdebatten, slik denne kommer til uttrykk når ansatte og valgte lekfolk ytrer seg i samfunnsdebatten, og i vedtak som fattes i kirkenes organer, som Kirkemøtet eller Bispemøtet?

Denne forståelsen av Den norske kirkes samfunnsengasjement vil selvsagt alltid stå i et spenningsforhold til den første forståelsen jeg trakk opp, nemlig medlemmenes stemmegivning. Og denne spenningen er særlig uttalt i en luthersk kirke: er det noe som står sentralt i luthersk ekklesiologi, er det jo nettopp dåpen som eneste medlemskriterium, og at dåpen ordinerer den dømte til prest i det allmenne prestedømmet. Det enkelte medlems bibellesning og bibeltolkninger, eller – i sekularisert versjon – deres politiske meninger, er i seg selv myndige stemmer. Denne myndigheten ikke kan overdras til noen annen autoritet eller institusjon. Teologisk sett innehar ikke biskopene noen annen moralsk autoritet enn ethvert døpt menneske.

Men likevel, selv om vi er lutheranere, la oss for debattens skyld fokusere på den ene siden av denne spenningen. Stemmer det at det offentlige engasjementet til Den norske kirke, *forstått som dens ansatte og valgte representanter i den offentlige debatten*, er venstrevridd?

Nei, mener jeg. Hvis Den norske kirke blir forstått som dens offentlig stemme, så ser kirken omtrent ut som det norske Stortinget. Der er alle representert. Kanskje med ett unntak, nemlig Frp`s mest innvandringskritiske tilhengere.

Når jeg lander på dette standpunktet, er dette motivert av en erkjennelse av at ord som «politisk» og «venstrevridd» ikke er nøytrale ord, men diskursive begreper. Selv om slike ord kan fremstå som beskrivelser av virkeligheten, er de i praksis med på å fastsette rommet for mulige svar.

Dette blir tydelig når vi tar utgangspunkt i det spørsmål som rent deskriptivt har utløst størst samfunnsengasjement fra kirkens side i løpet av de femti siste år, nemlig loven om selvbestemt abort fra 1978. Her gikk kirkens ledere, og senere representative organ, inn med full tyngde på den ene siden av debatten. Men ble dette engasjementet forstått som en vridning mot høyresiden i politikken, all den tid venstresiden kjempet og fremmet loven om selvbestemt abort? Nei, kirkens engasjement ble først og fremst forstått som etikk og som et samvittighets spørsmål. Og for dem som tror at dette bare handler om fortiden: Gå inn på kirken.no og les Den norske kirkes høringssvar på spørsmålet om utvidelse av fastlegers reservasjonsrett fra 2014. Ikke et eneste sted i det seks siders lange dokumentet nevnes et svært sentralt anliggende for venstresiden både historisk og i samtiden, *namlig kvinners rett til selv å bestemme om de skal ha barn*. I teksten er det ett eneste anliggende som tillegges en status som etisk holdbart, et standpunkt som i praksis ønsker å begrense tilgangen på abort. Ingen steder i dokumentet finnes det spor av forståelse av at abort også kan være et etisk valg også for kristne.

Andre spørsmål som kirken har brukt særdeles mye tid og krefter på, er spørsmålet om kvinners rett å inneha teologiske læreembeter, og skeives mulighet til å gifte seg og inneha de samme embetene. Dette er alle spørsmål hvor kirken ikke kan sies å ha stått på samme side som den progressive venstresiden. Men har dette ført til anklager om at kirken er høyrevridd?

Med andre ord: Når kirkens engasjement sammenfaller med høyresiden blir dette forstått som et uttrykk for å være «verdibasert», «bibeltro», «etisk» og «samvittighetsfullt». Når kirkens samfunnsengasjert sammenfaller med venstresiden, forstås den som politisk. For å besvare spørsmålet om kirken er venstrevridd, må vi derfor ta en runde om det man kan kalle *politikkens politikk*. En politikkens politikk er en problematisering av hva som får passere som det ene eller det andre.

Bare prøv det ut i tanken, og si høyt:

«Spørsmål om hva Kirken skal mene om oljeboring i Nord er et spørsmål om personlig samvittighet og bibeltroskap».

Eller:

«Den som har stått for den viktigste politisering av Den norske kirke, er Per Lønning da han forlot bispestolen i protest mot en lov som var innført av en samlet venstreside».

Disse påstandene virker selvsagt merkelige, fordi de forskyver koblingen mellom hvilke ord som brukes og hvor i det politiske landskapet kirkens engasjement lander.

Hvis vi løfter blikket fra vår nasjonale samtid og ut i verden, mener jeg dette blir enda tydeligere. Internasjonalt er en av de største truslene mot kvinnehelse manglende tilgang på legal abort og sikker og tilgjengelig prevensjon. Hvis man skal snakke internasjonalt om en kirkes rolle i dette spørsmålet, er det umulig å komme unna Den katolske kirkes syn på abort og prevensjon, og hvordan dette synet bidrar til en legitimering av drakoniske abortlover med fatale konsekvenser for kvinne- og barnehelse, særlig i land hvor denne kirken står støtt.

Men spørsmålet er likevel: Gitt at kirken ikke er venstrevridd, ønsker jeg meg at den skal bli det? Nei. Jeg gjør ikke det. Jeg tror vi skal overlate til de politiske partiene å være høyre- eller venstrevridde. Den oppgaven klarer de utmerket selv. Det jeg ønsker meg av kirken er ikke at den skal være høyre- eller venstrevridd. Jeg ønsker meg en profetisk kirke. Rettere sagt: Jeg ønsker meg en kirke som stiller seg åpen for muligheten til å bli gjort profetisk, for kirken i seg selv har ingen moralsk eller eksistensiell privilegert profet-evne eller kunnskapskilder, sammenlignet med sivilsamfunnets øvrige aktører.

Man kan til og med si det så sterkt som Linn Marie Tonstad, påtroppende professor II i systematisk teologi ved Det teologiske fakultet, gjør i boken *«God and Difference»* (Routledge, 2017), at *hvis det er noe som kjennetegner kirken*, så er det jo nettopp at Kristus har forlatt den. Disiplene står tomhendte og rådville

igjen etter himmelfarten. Den hellige ånd lar seg ikke eie, og kirken er ikke et guddommelig forvaltningsselskap som kan gi eller tilbakeholde guddommelig innsikt. Nei, kirkens og det øvrige sivilsamfunnets potensiale for å være profet er likt fordelt. Og det gjelder for begge at profetrollen aldri kan institusjonaliseres, påberopes eller kreves. Snarere er den en erfaring av nåde, av noe som kommer til en utenfra, utenfor strategiplanene og stillingsinstruksene. For en profet, ifølge Det gamle testamentet, er ikke en som forutser fremtiden. En profet er en som taler sant om samtiden. Det er en tale som evner å se gjennom de rådende diskursene, på tvers av, på siden av.

Et av de beste eksemplene jeg vet på en samtidsprofet, er Greta Tunberg, den 15-årige jenta som under den svenske valgkampen i høst skulket skolen for å sitte foran Riksdagen. I en valgkamp gjennomsyret av spørsmål om innvandring og hvem som er svensk «nok», sier tenåringen med sin blotte tilstedeværelse: «Det finnes et spørsmål som ikke sanker stemmer, men som likevel ikke kan velges bort, og det er spørsmålet om hvordan vi som politisk fellesskap kan møte klimatrusselen». Dette er et profetisk budskap, talt som et brudd inn i den svenske – og vår – midte.

En annen profet er Marte Wexelsen Goksøyr når hun på Nasjonalteaterets scene fremførte «Voggesang for en bytting» av Haldis Moren Vesaas. Ved å selv være en skuespiller med Downs, sammenkobler hun volden som er beskrevet i diktet med utestengelsen mange med Downs opplever. Slik fremsto Wexelsen Goksøyr som en profet som gestalter mennesker som lever med psykisk utviklingshemning som fortolkende og handlende subjekter.

Et annet eksempel er Sarah Azmezi Rasmussen, da hun i 2009 brant en hijab i forkant av 8. marstøget i Oslo. Det var uten tvil en politisk ustrategisk handling. Men likevel profetisk, fordi den setter arabiske kvinners kamp mot kvinneundertrykkelse – for Rasmussen materialisert i hijaben – inn i samme kamp og motstandstradisjon som norsk feminisme: pornobål er et kjent virkemiddel i norsk feministisk historie. Slik viste denne

virkemiddelsmessige koblingen mellom «oss og dem» at arabiske og norske kvinner står sammen mot kvinneundertrykkelse. Ingen kan påberope seg en ikke-kontekstuell posisjon av en for alltid gitt frihet. Frihet kommer alltid fordi noen har kjempet den frem. Det gjelder både i Vesten og i Midtøsten.

I disse tre eksemplene trer det frem profeter som taler på tvers av rådende forestillinger i samfunnsdebattene de går inn i, i form av overraskende, ikke-institusjonalisert motstand.

Av og til kan kirken erfare den nåde det er å få være en slik profet. Kanskje erfarte vi det da alle norske kirkeklokker kimet i 2009. Vi har en lang tradisjon i dette landet for å la kirkeklokkene varsle når samfunnet er truet. Denne kimingen var en performativ versjon av de gjentatte advarslene fra FNs klimapanel om at jordkloden og dens innbygger er nødt til å ta alvorlige grep for å forhindre en halv grads øking av temperaturen. Slik kirkeklokkene i bondesamfunnet varslet krig og fare utenifra, kimet klokkene i det postindustrialiserte samfunn – vårt samfunn – den faren vårt levesett selv har vært med å skape.

Jeg tror at en forutsetning for av og til å være en profet, er en erkjennelse av det jeg ikke har noe bedre ord for enn *standpunktets mystikk*. Standpunktets mystikk er en erkjennelse av at vi kan forsøke, men likevel aldri tale sant om det som er aller nærmest vår egen kontekst, fordi et utsagn, en påstand eller et argument alltid vil være bundet til om vi som enkeltsamfunn og individer vinner eller taper på det som forfektes. Sue Harper beskriver denne bundetheten nydelig fra et disability-perspektiv når hun skriver at enhver ikke-funksjonshemmet persons tale om funksjonshemning alltid vil være «mediated by the ability to walk» (sisert fra Eilesland, Nancy: *The disabled God*, 1994:110.) Slik er det også med øvrig politisk engasjement. Å være en profet må være å stille seg tilgjengelig for en tale som for et øyeblikk erfarer hva det er å se med andre øyne, som ikke er i kroppslig og statsborgerlig besittelse av de samme privilegiene som meg selv. Spørsmålet *hvem av oss som har norsk statsborgerskap kan egentlig snakke sant om oljeindustrien?* er derfor både et politisk og et mystisk anliggende.

Var Jacob Jervell en politisk teolog?

Jeg har fått i oppgave å kommentere spørsmålet: Var Jacob Jervell en politisk teolog? Problemstillingen har vært aktuell for meg ettersom Jervell etterlot sine upubliserte manuskripter til meg før han døde. Jeg åpnet esken, og øverst lå det en lapp med et typisk Jacob-utsagn: «Takk for meg». Men ved lesningen av disse tekstene har jeg faktisk stilt meg spørsmålet: *Var* Jacob en politisk teolog?

«Alt er politikk» er et utsagn som er tillagt mange forskjellige politiske tenkere, blant annet Mao tse Tung. Det vil si at politiske holdninger har betydning for hva du skal si og gjøre, og er avgjørende for rammene for ditt liv. Fra en slik synsvinkel er det personlige politisk. Vi vet jo at Jervell stemte Arbeiderpartiet og hadde medlemskap der. Han preket på 1. mai-gudstjenester. To ganger ønsket den daværende AP-regjeringen å utnevne ham til biskop – i Tunsberg i 1978 og i Nidaros i 1979. Da en ung gymnasiast nordpå begynte å sysle med lokalpolitikk, henvendte han seg til Jervell og ba ham om råd – det var forresten min kollega Hallgeir Elstad – og fikk til svar: «Må ikke alle kristne være sosialister?» Slik sett var Jervell nært knyttet til arbeiderbevegelsen. Han var sosialdemokrat og solidariseret seg med sosialdemokratiet – et valg som var helt naturlig for ham. Men jeg lar problemstillingen sveve i luften.

For Jervell dreide det seg, når alt kom til alt, om menneskeverdet slik han fant det i Jesu budskap, om maktforhold der styrke og svakhet står mot hverandre, der noen undertrykker og andre blir

undertrykket – det være seg av enkeltpersoner, grupper, politiske systemer, økonomi. Dette gikk på selve gudsbildet hos mennesket. Det er en bærende tanke gjennom hans teologiske forfatterskap og i hans forkynnelse. Her krysser gudsbilde og den teologiske antropologi hverandre.¹ Og sentralt står korsteologien: Våre lidelser er Kristi lidelser.²

Dette var innholdet i den første store teologiske debatt han igangsatte. Det dreide seg om en tekstgjennomgåelse i Norsk kirkeblad i 1959.³ Den gjaldt eksempelfortellingen om den rike mann og Lasarus i Luk 16. Jervell hevder her at Lasarus bringes til de evige boliger fordi han er et fattig og lidende menneske:

Lasarus er et bilde på nød. Han er syk, hjemløs og sulten. Fattig i videre forstand av ordet. Men over hans elendige tilværelse ligger forjettelsen. Hans elendige tilværelse er for Gud både bønn og omvendelse god nok [...] Skildringen av ham i Abrahams skjød er i Det Nye testamente utbredt, men av oss nesten glemt tema: Gud som tar seg av dem som har hatt det ondt i dette liv og gir ham all himmelens trøst og glede. «Gud skal tørke bort hver tåre...⁴

Jervells forståelse av denne eksempelfortellingen er åpenbart sakssvarende. Men for rektor Carl Fredrik Wisløff ved MFs praktikum var den et eksempel på Jervells og TFs manglende omvendelsesteologi: «Når en slik tekstbetraktning som Jervells kan bli budt prester som hjelp og veiledning, da står det ille til», hevder han.⁵ Wisløffs introverte teologi berørte vel neppe noen utenfor bedehusets vegger. Jacob ble sjelesørger for de skjulte medlemmer av kirken.

1 Preken på Kystmesse i Gildeskål i 2005.

2 «Ingen kan ta fra oss smerten og pinen. Men der finnes en som kan bære den sammen med oss. Enda mer: Der finnes en som har ondt for vår skyld [...] Så lenge han enda vil henge, så lenge han går inn i alles pine, er det håp.» Betragtning i NRK langfredag 1997.

3 Tekstgjennomgåelse for 1. søndag etter trefoldighet, Lukas 16:19-31. *Kirkebladet* nr. 10, 1959, s. 172.

4 Jervell tar det samme motivet opp i en preken i holdt i Fennefoss kirke 2. s. e. pinse (ellers udateret).

5 «Hva er dette for en bibeltolkning,» *Kirkebladet* 13 (1959) s. 229-230.

Jacob Jervell svar: «Om tolkning av bibeltolkning og litt til.» *Kirkebladet* 13 (1959) 230-231.

Vi finner lignende kristologiske ytringer i Jervells prekenmateriale. Det er et trekk vi ser for eksempel i hans utlegning av evangeliens omtale av Jesus som delte bordfelleskap med de utstøtte – tollere og syndere. I en preken sier Jervell:

Det heter altså at tollere og horer kommer før oss inn i Guds rike. Og da er det altså ikke til oss ordene er rettet. Jesus taler til horer, halliker og svindlere. Det er samfunnets utskudd og belastning. Det er slike som ikke kan skaffe seg noen vandelsattest og som ikke har muligheter for å kamuflere sine synder eller diskutere dem bort. Det er mennesker i åpenbar motsigelse mot Guds vilje.

Slike er det altså som skal gå først inn i Guds rike. Jesus sier det ikke fordi han er interessert i å sjokkere det gode borgerskap [...] Men han hadde gjort en erfaring. Som ble den eldste kirkes erfaring: Det var nettopp slike mennesker som omvendte seg. De korrekte og fromme kom ikke til Jesus. De mente at Jesus spottet Gud ved å ta til seg de ugudelige og foretrekke dem. Det var innlysende klart for dem at så urettferdig kan Gud umulig handle.⁶

Himmelens port vil nok være en åpen dør og gledelig overraskelse for flere enn vi aner, sier han. For vi har så lett for å flytte Bjørnson inn på innsiden av alterringen med budskapet: «Der bra folk går, der er Guds veier.» Dermed skapes det et «A-lag» og et «B-lag», med vinnere og tapere. Men at Gud holder seg kun til «solskinnsbarn» er for den kristne tro bare sludder. Det er det derimot julenissen som gjør med spørsmålet: «Er det noen snille barn her?» før gavene deles ut. Dermed vil i tilfelle Jesus bringes til taushet i kirkens eget rom, han som jo var en reisende i nåde, en nåde uten begrensinger.

Jeg husker en preken han holdt i Kirkelandet kirke i Kristiansund på en fakultetstur: Han ropte med stentorrøst ut fra prekestolen: «Jesus hadde Aids», så menigheten skvatt i gysninger i sin søndagsro. Han fortalte meg en gang at han hadde holdt en

⁶ ...bare all makt, s. 103.

preken i Ris kirke, der han tirret på seg menigheten ved å fastsette den øvre inntektssummen for å komme inn i Guds rike. Jeg går ut fra at han gjennom årene måtte indeksregulere beløpet.

For Jervell dreier gudsbilde og menneskesyn seg om korsteologi. Intet mindre. Vi aner en påvirkning fra hans eldre venn og kollega Gustav Wingren. Han tegner bildet av den Kristus som gir alt i kjærlighet for på den måten å vise oss Guds ansikt.

Han begrunnet sin posisjon på denne måten i et intervju med Alf van der Hagen i 2002: Jesus gir verden et bilde av en Gud som er drevet av prinsippet: «Nød bryter alle lover.» Derfor brøt Jesus også sabbatsbudet, et bud gitt av Gud selv gjennom Moses, et lovbrudd som ble oppfattet som særlig gudsbespottelig. Men det handler for Jesus om noe overordnet, nemlig om å gjøre en velgjerning mot noen. På denne måten ble også Jesu omgangskrets preget av nødlidende mennesker som på forskjellige måter tilhørte gruppen «den svake part», mennesker som selvforskyldt eller uforskyldt fremstod som samfunnets «stebarn», samfunnets fortapte sønner og døtre. Jesus tok alltid deres parti, og reiste dem formelig opp til fornyet tro på seg selv og sin fremtid. Dermed ble Jesus samtidig budskapet om at for Gud finnes ikke mindreverdige mennesker. Derfor har Jervell også valgt å oversette på nøkkelord av Jesus i forhold til Bibelskapets oversettelse. I den autoriserte oversettelsen heter det: "I min Fars hus er det mange rom" (Joh 14:2). Dette må bety at det er mange som inkluderes, men ikke alle, sier han. Hans oversettelse lyder: "I min Fars hus er det rom for alle." Det samme gjelder innstiftelsesordene i nattverden hos Matteus. Bibelselskapet har oversatt slik: «Dette er mitt blod som er utgytt for mange" (Matt 26:28). Jervell oversetter "for alle". Han kommenterer dette selv med at dette utgjør en ganske betydelig forskjell: «For Jesus er det åpenbart ikke snakk om hvem som fortjener Guds kjærlighet, men hvem som trenger den.» På arameisk, som var Jesu språk, ble ordet «mange» forstått som altinkluderende og altomfattende, hevder Jervell.⁷

Jesus innstiftet, ifølge Jervell, ingen religion. Han hadde ikke den fjerneste idé om å være religionsstifter. Jødedommen var hans religion, som han ønsket å reformere, fordi den etter hans syn var

⁷ Intervju med Alf van der Hagen på Bokklubbens nettsider 2002.

blitt uthult og omgjort i løpet av jødefolkets historie. Han ville nå tilbake til det genuine i jødedommen. Derfor, hevder Jervell, kan man heller si at Jesus innstiftet en ny menneskelighet:

Evangeliene er pakkende fulle av etiske verdier, ikke først og fremst privat-etiske, men også sosial-etiske verdier. Man glemmer ofte at Jesus har programmer for politikk. Han ber folkets ledere om å være folkets tjenere.⁸

Jesu enhet med Gud må bety at når Jesus lider, er det Gud selv som lider. Når Jesus solidariserer seg med andre mennesker som lider, med omsorg endog for dødsdømte forbrytere, så er det Gud selv som solidariserer seg. Slik går selvfølgelig Guds egen kjærlighet gjennom verden, som en søken etter de nødlidende, og Gud må åpenbart være til stede også i gasskamrene, på slagmarken, flyktningleirene. Vi har en Gud som må være å finne også i skammen, i nederlagene, ja også på et kors og i døden. Altså der hvor Gud føles som lengst borte.

Spranget fra forståelsen av Jesu ord og handling gjør veien til etikken kort for Jervell. Han hevder at bak ethvert menneskeliv står det kjærlighet. Det sier både noe om en revolusjon av gudsbildet, men også noe om en revolusjon av menneskesynet. Hans diagnose av vår vestlige kultur er at den utgjør en egokultur. I de senere år snakket han konsekvent om Vestens narsissisme. Det er økonomien som styrer etikken med egne økonomiske interesser som det overordnede, med økonomisk gevinst som det høyeste gode. Vi har fått en ny treenighet, i følge Jervell: Markedsøkonomi, økonomisk vekst, velferd. En treenighet som innebærer et system hvor ærlighet ikke varer lengst, heller ikke nestekjærlighet. Dermed produseres det i dag flere fattige utkantgrupper midt i all materiell velstand. Det handler om å ta knekken på konkurrenten og oppnå maksimal økonomisk profitt på andres bekostning. Det skapes en «grådighetskultur».

Hva er da kirkens rolle i dette? Her ligger kirkens store ansvar, men samtidig muligheten for ansvarsfraskrivelse. Kirken er satt til å verne om blant annet etikken og det kristne menneskeverdet, blande seg borti, si ifra, være der hvor dette verdet blir truet og tråkket på.

8 Samme sted.

Kirken skal være den svake parts forsvarer i et samfunn, hva enten et menneske befinner seg innenfor eller utenfor kirkens egne rekker. Men kirkens fare er at den kan bli som en privat koseklubb for mennesker som kun har seg selv og sin egen frelse i tankene, sine egne privilegier, egne rettigheter.

Jervell hevder at hans forskning impliserer en sterk kirkekritikk, ettersom den dreier seg om den tidligste kristendom, om begynnelsen. Han hevder at arbeider man historisk, kan man også se hvor mye kirken har fjernet seg fra sin opprinnelse. Kirkens forbannelse er at den i det øyeblikket at den får makt, og det har jo kirken hatt, så går det galt. Da er den mer opptatt av sin egen makt enn av det evangelium den er satt til å forkynne, og den radikale, sosiale kjærlighet som er det innerste i det hele.

Så når kirken ikke har makt, er den på sitt beste, og da er det at den finner tilbake til det opprinnelige. Problemet for kirken er på mange måter at den kan bli seg selv nok, og da er den ganske langt fra det den er satt til å være.⁹

I 1991 utgav Jervell en kortfattet bok «Det moralske Norge», en sterk teologisk tekst. Den inneholder ytringer som det i høy grad kan stilles spørsmål ved, men på den annen side er den drevet av et teologisk og kristent engasjement som mangler sidestykke i norsk sammenheng. Fokus er sosialetikk og samfunnsetikk. Her hevder han at et samfunn har sin moral, eller mangel på moral. Akkurat som tilfellet er med enkeltmennesket. Når vi ter oss sosialt enkeltvis, blir det samfunnsmoral av det. Man kan ikke skille det ene fra det andre. Vi begrunner moralsk det vi gjør. Derfor underbygger vi åpenbar umoral med moralske argumenter. Vi må gi våre handlinger et skinn av rett. I den forbindelse gir Jervell et glitrende eksempel på moralsk legitimering av umoral: Motviljen mot flyktninger, asylsøkere og fremmedarbeidere blir begrunnet med at vi først og fremst må ta oss av dem som har det vondt av våre egne, eldre og syke. Og vi kan handle med de aller verste regimer uten hensyn til

9 Intervju NRK-TV, «Mitt liv: Jacob Jervell», 18.09. 2012. Intervjuet er egentlig en forkortet tilrettelegging av et stort dokumentasjonsintervju i en serie intervjuer med flere norske kulturpersonligheter.

hva som skjer med menneskene der. For det kan skade vår egen sysselsetting om vi ikke gjør det.¹⁰

Jervell hevder at det er skjedd noe med vårt samfunn, endringer som slår ut på samfunnsmoralen. Måten vi i dag har innrettet vårt samfunn på, som et gruppeinteressenes samfunn, har ført med seg at fellesskapet er gått i oppløsning. Han sier at oppløsningen av samfunnet i grupper og gruppeinteresser, hvor til slutt bare myndighetene tar ansvaret for helheten, har gitt seg utslag i en slags ego-moral. Narsissismen er blitt et kulturfenomen der *jeg* er livets mål og mening. Det hele dreier seg om min utfoldelse og tilfredsstillelse. Samfunnet har interesse så lenge det reflekterer mine muligheter for utfoldelse. Det gamle samfunnet var preget av enkeltmenneskers moralske skavanker, nå dreier det seg om em en jeg-moral som angriper hele samfunnet.¹¹

Jeg vil trekke frem fire aspekter i Jervells moralanalyse: Økonomi, det multikulturelle samfunnet, medisinsk forskning og naturvern.

Han er skeptisk økonomiens stadig større dominans i samfunnslivet. Økonomien, med dens mest avskyelige egenskaper, er en kilde til den slette samfunnsmoral. Næringslivet utgjør en moralsk utfordring til vårt samfunnsliv. Næringslivets rolle for samfunnsmoralen er blitt stadig større. I selve systemet ligger det noe som undergraver samfunnsmoralen. Det eksisterer et bestemt syn på mennesket, og dette synet preger samfunnet i dag, økonomimennesket eller pengemennesket. Det er den frie, fornuftige og egennyttige konsument som har egoismen som ideal. Livet omregnes med sikte på egen fordel. Livsmålet er de materielle goder, som gir identitet, status, prestisje og verd. Velferd er summen av det økonomiske utbytte. Mennesket er i første rekke konsument, ikke produsent og skaper. Lykke oppnås gjennom det private konsum. Alle problemer, all lidelse og nød hos oss, kan løses økonomisk. Da har fellesskapet spilt fallitt, slår Jervell fast.¹²

¹⁰ *Det moralske Norge*, s. 8.

¹¹ *Det moralske Norge*, s. 9-10. Jervell har også tatt dette temaet opp i en preken på «Elvefestival 2003.» Sted ikke angitt. Han berører også temaet i en andakt i NRK 27.01.1988.

¹² *Det moralske Norge*, s. 12.

I spørsmålet om profitt, fortjeneste og kamp om markedet, heter drivkraften egoisme, hevder Jervell. Næringslivet er gått i allianse med en kulturfaktor som virker oppløsende, nemlig narsissismen. Livets mål og mening er meg selv. Og det får en særlig virkning i næringslivet, fordi denne kultur forbindes med økonomi. De nye lederne i næringslivet er lojale bare i en bestemt retning, nemlig overfor seg selv. Overfor firmaer gjelder lojaliteten bare så langt det gir dem muligheten til personlig suksess og tilfredsstillende omregnet i kroner og makt. Skal næringslivet være en del av samfunnet, må rettferdigheten inn i økonomisk tenkning og praksis. Næringslivet må inn i verdigrunnlaget igjen.¹³

Så til det multikulturelle samfunnet, der Jervell gir en konsis analyse av vedtatte normer og praksis. Jervell sier at i Norge har vi alltid vært imot rasismen. Den er umoralsk, men dette gjaldt så lenge vi ikke hadde innvandrere i landet. Han hevder at immigrasjonen har gitt oss nye problemstillinger: Vi har ikke døren mer enn på gløtt for dem som trenger et land å leve i. Men det er mange nok til at våre ord om rasisme ikke lenger er så selvsagte. Når det kommer til stykket, har vi ikke gitt mer enn almisser. Det er liten overensstemmelse mellom våre ord mot rasisme, og for flyktningene og undertrykte og hva vi har gjort for dem. Det heter seg at vi blir oversvømmet av dem, hevder Jervell. Det er en offentlig løgn, som bunner i en frykt for det fremmede som en potensiell fiende. Når det fremmede oppleves som en trussel, så er det fordi det er et møte med oss selv. Våre verdier er ikke lenger udiskutable eller selvsagte. Våre holdninger og vår tro kommer i relieff. Og ikke minst: Vår moralske holdning mot rasisme er ikke lenger så moralsk som vi trodde. Her får vi mennesker i vår tarv, fremragende fagfolk og akademikere som blir satt til vaskejobber. Men det er ikke første gang i historien at et folk, eller en gruppe, i møtet med det fremmede opplever en undergang gjennom negative reaksjoner. Norge kan ikke bli akkurat det samme etter at vi får en del nye, fremmede nordmenn, som vi skal dele dette landet med. Men heller ikke det fremmede blir det samme. Jervell understreker at det ikke er noe negativt at møtet med det fremmede forandrer oss. For slike

¹³ *Det moralske Norge*, s. 16-22.

møter har i historien gitt seg positive utslag. Fordi det er et møte med oss selv som kan virke som en inspirasjon, til utvikling, fremgang og forandring, kulturelt, samfunnsmessig og menneskelig.¹⁴

Jervell tar også opp forholdet til naturen og bruken av ressursene. Han postulerer: Kommer mennesket i krig med sitt eget miljø, kan det begå selvmord, eller ta livet av kommende generasjoner. Uten naturen vil vi dø. Av teknologi kan vi heller ikke leve, selv om vi i dag heller ikke kan leve uten den. Planstrukturen er hentet fra naturen selv. Det skapes ikke noe gjennom teknologien, men det manipuleres med det som allerede finnes i vårt miljø. Og det er det fatale: Frihet og makt har vi vel, men ikke over konsekvensene. Man trodde at teknologien skulle kunne skape et stadig bedre liv, stadig større overflod, og erstatte hva vi tok ut av naturen. Men så viste det seg at teknologien ikke kunne skape, den forandrer bare det som er skapt. Vi har skapt bioteknologien for å gjøre naturen profitabel.¹⁵

Alt dette fører til at vi fortærer det det har tatt millioner av år å frembringe. Vi spiser opp livet for mennesker i u-land, og vi tar maten fra kommende generasjoner. Vi låner deres ressurser uten tanke på at vi i det hele tatt skal eller vil betale noe tilbake. Derfor er det viktig å erkjenne at balansen i naturen, og balansen mellom mennesker og natur, er avgjørende for vår fremtid.¹⁶

Jervell setter et stort spørsmålstegn ved bioteknologiens rolle i denne sammenhengen. Vi ser ikke hvilke økologiske følger bioteknologien kan få, for vi gjennomskuer ikke de biologiske, økologiske og økonomiske sammenhengene. Kontrollen er fraværende. Jervell konkluderer slik: «Hva har vår stakkars natur med moralen å bestille, sogar samfunnsmoral?» Alt. For hele spørsmålet om forholdet til natur og miljø er ikke noe annet enn et moralsk problem.

14 *Det moralske Norge*, s. 31-38.

15 *Det moralske Norge*, s. 39-40.

16 *Det moralske Norge*, s. 41.

Jervell var en pioner innenfor fagfeltet medisinsk etikk. Det er et gåtefullt faktum at medisinsk etikk kom på banen først på 1970-tallet. En av pådriverne var Jacob Jervell. Før det hadde man slept på de gamle idealene fra antikkens legefilosof Hippokrates. Jervell så at med den hurtige utviklingen medisinsk forskning gjennomgikk, særskilt med hensyn til biologien, var det påtrengende at man etablerte en debatt om medisinfagets etiske grenser.

Fokus er genforskningen, det er en forskningsgren som kan gå på moralen løs, ifølge Jervell. Utforskningen av arvestoffet skaper store risikoer og maktmuligheter. Den gir muligheten til en ombygging av så vel mennesker som natur. Den kan gi oss muligheten til å kontrollere vår biologiske fremtid og forføye over livsprosessene.¹⁷

For Jervell er det menneskesynet og menneskeverdet som står i sentrum: Det kan føre til et graderingssystem for hva som er verdig liv, hva som tjener samfunnet, det vil si det produktive menneske, det friske menneske som ikke belaster samfunnet økonomisk.

Jervell sier det slik: En slik form for terapi ville stride mot menneskeverdet og uvegerlig gradere oss. Vi ville ikke kunne holde fast ved at alle har like stor verdi uansett hvor samfunnsgagnlige vi måtte være. Uansett hva vi koster mennesket. Om en er et billig eller dyrt menneske. Vi kan ikke tillate noen økonomisk vurdering av mennesker uten å rive ned menneskeverdet. Men vi vet samtidig at jo mer vi bygger ned sosialsamfunnet, jo mer graderer vi mennesker etter deres samfunnsnytte og samfunnsverd.¹⁸

Det mest skremmende med genteknologien er at man gjennom transplantasjon kan komme i den stilling at vi begynner å endre på et menneskes personlighet gjennom det biologiske grunnlaget. Vi kan bli i stand til å skape mennesker i vårt eget bilde. Vi kan fjerne et menneskes identitet, endre på den, ta fra den frihet og

¹⁷ *Det moralske Norge*, s. 46.

¹⁸ *Det moralske Norge*, s. 53.

ansvar, når vi forskriver et menneskes arv og utrustning. Grenser står da mellom helbredende virksomhet og det å forbedre, hevder han.¹⁹

Jervell karakteriserer denne type forskning på sitt karakteristiske vi: «Det er ofte slik med forskere at de er dummere enn andre folk, særlig når det gjelder etikken innenfor forskningen. Forskersamfunnet er ikke skapt av et for høyt etisk nivå, og forskningen har ikke noen etikk innebygget i selve forskningsprosessen.» Når det kommer til stykket, dreier det seg om at all forskning står i en sosial, økonomisk og menneskelig sammenheng og får konsekvenser for slike sammenhenger. Faren er hele tiden de politiske og økonomiske interessene som vil styre forskningen.²⁰

Jeg har i denne forelesningen forøkt å vise det brede teologiske feltet Jacob Jervell beveget seg innenfor, fra senjødedom, Det nye testamente og til sosial og medisinsk etikk. Han var en provokatør som utfordret både kirken og det politiske liv til å tenke nytt. Men var han en politisk teolog? Jeg har, som sagt, spekulert mye på nettopp det. Selvfølgelig var han det, om ikke partipolitisk selv om alle visste hvilken seddel ha stakk i stemmeurnen. Spørsmålet er langt mer komplekst. Selve spørsmålet om han var en politisk teolog, ble jo gjerne stilt fra hans motstandere som et politisk skjellsord, til tross for at de selv hadde en politisk agenda som de ikke ville vedstå seg. Men man kan si at ikke alt er politisk, men alt blir politikk. Og det er der Jacob befant seg. Alt lå i hans teologi og hans Jesus-sentrisme – egentlig var han jo en pietist i ordets beste forstand. Alt dreide seg om han som levde og døde for menneskets verd, som så de fattige og forkomne, delte sitt liv med dem, gikk i døden for dem. Det var Jacobs teologiske nerve.

Selvfølgelig måtte det få politiske konsekvenser – fordi det er menneskeverdet som hele tiden står på spill.

Velsignede Jacob, hvor vi savner ham i en ellers tafatt teologisk debatt.

¹⁹ *Det moralske Norge*, s. 53.

²⁰ *Det moralske Norge*, s. 56-57.

Kilder

Jervell, Jacob, ... *bare all makt*. Oslo: Land og kirke Gyldendal Norsk Forlag 1975.

Jervell, Jacob, *Det moralske Norge. Om samfunnsmoral*, (Brennpunkt). Oslo: Cappelen 1991.

Jervell, Jacob, Upubliserte manuskripter.

Portrettintervju i NRK 10.08.2012: «Mitt liv: Jacob Jervell.»
<https://tv.nrk.no/serie/mitt-liv/sesong/1/episode/2/avspiller>.
Lastet ned 10.09.2018.

Intervju med Jervell foretatt av Alf van der Hagen 2002 på Bokklubbens nettsider. <https://www.bokklubben.no/SamboWeb/produkt.do?produktId=135756>. Lastet ned 10. 09.2018

Kirke og politikk

Noen historiske perspektiver

Kristen tro impliserer samfunnssyn og politikk. Kirken utviklet seg gradvis til å bli en politisk og økonomisk maktfaktor. I høymiddelalderen stod pavekirken på høyden av sin makt. Store eiendomsbesittelser gav den politisk innflytelse og påvirkningskraft. På det religiøse område regulerte den menneskenes liv fra vugge til grav.

Prekenen som politisk instrument

Med reformasjonen på 1500-tallet ble kirken underlagt kongen og integrert i staten. Kirken ble et viktig instrument for disiplinering av innbyggerne. Prestene forkynte lydighet mot stat og øvrighet – og gjennom kirketukten ble befolkningen oppdratt til lydige og gudfryktige undersåtter. De som ikke gikk godvillig med, skulle tvinges.

Dette ble forsterket med innføringen av eneveldet i Danmark-Norge 1660/61. Denne reformen gjorde prestene til kongelige embetsmenn. De ble pålagt å gi et fordelaktig bilde av det samtidige regimet. Loven sa at prestene skulle ”formane deris Tilhørere at frygte Gud og ære Kongen”. Historikeren Øyvind Lydik Idsø Viken dokumenterer i sin doktoravhandling fra 2014 hvordan prester i sine prekener i perioden 1720-1814 i Norge bidro til å støtte opp under forestillingen om den gode og rettskafne dansk-norske statsordninga. Folk skulle underordne seg den gudgitte øvrighet. Prekener var politikk og prekestolen et politisk instrument. Selv rikssamlingen på Eidsvoll ble i kirken feiret med å erklære kongens guddommelige opprinnelse.

Kirkens politiske rolle var også tydelig i forbindelse med unionsoppløsningen i 1905. Fra prekestolen oppfordret norske prester sine tilhørere til å stemme ja til oppløsning av unionen. Norges sak var Guds sak, fordi Gud hadde gitt dette landet til nordmennene. Derfor var det en kristenplikt å stemme ja. Eller som en prest avsluttet sin preken: ”Gud velsigne hvert ærlig ja! Amen.”

Opprop mot Venstrepolitikken

Kulturkampen eller det moderne gjennombruddet i 1880-årene var også en politisk kamp. Den politiske kampen stod mellom Høyre og Venstre om allmenn stemmerett, om parlamentarisme, om Kongens vetorett i grunnlovssaker. I denne striden mobiliserte også kirken. I 1883 ble oppropet ”Til Christendommens Venner i vort Land” publisert. Her ble det advart mot den nye tidens radikalisme, som ble stemplet som vantro. Oppropet ble lest som et angrep på parlamentarisme og på partiet Venstre. De sentrale personer bak dokumentet var teologiprofessor Gisle Johnson og tidligere kirkestatsråd Niels Hertzberg. Alle biskopene, sentrale prester og teologer samt ledere innenfor den kristne lekmannsbevegelsen hadde skrevet under.

Med Høyres nederlag ved riksrettsdommen og innføringen av parlamentarismen i 1884, støttet ”opproperne” en tapt sak. De gikk høyrekreftenes ærend. Derfor ble det også i lang tid en stor avstand og gjensidig skepsis mellom kirken og de som støttet Venstre. Også senere ble det en oppfatning av at kirken gikk i kompaniskap med høyrekreftene, noe som bidro til å skape og holde ved like avstand og spenninger mellom kirken, prestene og arbeiderbevegelsen. Oppropet var ingen god sak for kirken.

Seinere, i forbindelse med kravet om allmenn stemmerett for menn, skrev den kjente biskop J. C. Heuch: ”Noe så opprørende og tyrannisk som den alminnelige stemmerett, som i ethvert samfunn legger makten i de umyndiges og vilkårlige massers hånd, må være ordenens og rettferdighetens Gud imot.” I kirken var Heuch ikke alene om å mene dette. Derfor var det ikke overraskende at mange arbeiderledere reagerte med å definere kirke og kristendom som reaksjonære motstandere.

”Sosial kristendom”

Samtidig var flere prester mot slutten av 1800-tallet opptatt av ”det sosiale spørsmål”. I sin bredt anlagte framstilling av kirken og arbeiderbevegelsen i Norge fram til 1940 påviser Nils Ivar Agøy at prestene ikke gjorde knefall for det kapitalistiske systemet. Mange av prestene innså klart de menneskelige omkostningene ved en tøylesløs kapitalisme. De innrømmet også legitimiteten i arbeiderbevegelsens krav om sosial og økonomisk rettferdighet. Problemet for kirkens prester var imidlertid arbeiderbevegelsens forankring i den ”gudløse” sosialismen. Flere prester og teologer gikk inn for å få gjennomført nødvendige samfunnsendringer. Et viktig mål var da å realisere en kristen arbeiderbevegelse. Presten Eugène Hanssen var en av dem som gikk i spissen for dette i 1890-årene. Men han lyktes ikke, og den vesentlige grunnen til det, mente han selv, var at kirken og kristenfolket ikke innså nødvendigheten av sosiale og økonomiske samfunnsreformer.

Det vokste på denne tiden fram en ”sosial kristendom”. Det var et ønske om bedre kontakt mellom kirken og den voksende arbeiderbefolkningen. Kirken organiserte geistlig betjening ved en rekke større anlegg. Sosiale spørsmål ble stadig drøftet i kirkelige sammenhenger, og det ble utgitt en omfattende kristen-sosial litteratur.

Det var også prester som regnet seg som sosialister, men de var ikke mange. En Alfred Eriksen og Kristen Skjeseth kan nevnes. Begge virket i nord. Eriksen, med tilnavnet Karlsøypresten, ble Arbeiderpartiets første gruppeleder på Stortinget i 1903, da partiet for første gang rykket inn på Stortinget, for øvrig med representanter bare fra Nord-Norge. Tidlig på 1900-tallet ble en ”Fremskridsgruppe” dannet i Presteforeningen med hovedoppgaven å arbeide ”for kirkens sosiale oppgave”. Men den politiske radikaliseringen av Arbeiderpartiet førte til at tilnærmingen fra kirkens side opphørte. Skjeseth meldte seg ut av partiet og Eriksen ble Høyremann.

Reservert mot partipolitikk

Gjennomgående var det blant Den norske kirkes prester konsensus om å avholde seg fra partipolitikk. Representativ i så måte er Gabriel Skagestads *Pastorallære* fra 1930, lest av et flertall av Den norske kirkes prester. ”Hvad den egentlige partipolitikk angår, så er det i sin almindelighet å anbefale at prestene forholder sig meget reservert”, anbefalte Skagestad, som var første hovedlærer ved Menighetsfakultetets praktikum. Aktiv politisk deltakelse fra prestens side satte skille og vekket splid. Presten ville bli ”partimann, ett partis mann, i sin egen menighed, hvad der nødvendigvis vil virke svekkende på hans stilling som prest, forkynner og sjelesørger”. Det eneste som ifølge Skagestad kunne gjøre et mer generelt politisk framstøt berettiget fra prestenes side, var om den politiske situasjonen var slik at det stod store kristne eller moralske interesser på spill, hvis det for eksempel ble fremmet lover som stod i strid med kristen moral og livsanskuelse. Da var det legitimt at kirkens prester i fellesskap reiste seg til kamp for kristen tro og liv. Dette hørte med til presteskapets kallsmessige stilling som vokter over befolkningens kristne arv og moral.

Det var uten tvil trusselen om at det kristendomsfiendtlige Arbeiderpartiet kunne komme til makten som her lurte i bakgrunnen. Bispemøtet hadde vært inne på det samme i 1924, da de stilte spørsmålet: ”Hvordan skal vi stille oss til prester og kirkesangere som slutter seg til et politisk parti som programmessige optar kamp mot kristendommen?” I sin pastoralteologi hevdet altså Skagestad en tydelig betinget og begrenset rett for presten til politisk engasjement. Dette var også den toneangivende holdningen i presteskapet.

Troen på en tilnærming mellom kirke og arbeiderbevegelse var likevel ikke borte. I 1939 ble Norges Kristne Arbeideres Forbund stiftet. Målet var å bygge ned avstanden mellom kirken og arbeiderbevegelsen. Forbundet skulle arbeide for å fremme kristne verdier i Arbeiderpartiets politiske program. Det ble også holdt andakter på arbeidsplassene. Sokneprest Alf B. Bastiansen ble forbundets formann og satte et sterkt preg på forbundet i de grunnleggende årene.

Kamp mot naziregimet

Andre verdenskrig vanskeliggjorde en ”nøytral” politisk linje fra kirkens side. Det ble tidlig klart at naziregimet hadde til hensikt å omforme det norske samfunnet etter nazistisk mønster. Sentrale samfunnsinstitusjoner måtte erobres med den nye ideologien. I den ideologiske kampen som utviklet seg, inntok Den norske kirke en helt sentral plass. Etter initiativ fra biskop Eivind Berggrav ble Kristent Samråd dannet i oktober 1940. Dette var et samarbeidsorgan mellom Den norske kirke ved biskopene og de frivillige kristne organisasjonene.

Kirken stod fram som forsvarer av individuelle rettigheter og rettsstatens prinsipper. I 1942 tok kirken aktivt stilling mot nazimyndighetene gjennom bekjennesskriftet ”Kirkens Grunn”. Skriftet trakk opp grensene for den lydighetsplikt som borgerne skylder staten. Når staten utvikler seg til å bli en demonisk makt, har den ikke lenger mandat fra Gud, for den skal ”verge (...) mot åpenbar urett og (...) opprettholde borgerlig rettferd og fred”. Biskopene og over 90 prosent av prestene la ned sine statlige embeter. Situasjonen hadde utviklet seg slik at kirken – med biskopene og prestene i spissen – så seg tvunget til å ta politisk stilling.

Prestene fortsatte riktignok å holde gudstjenester og prekener. Idealet var nok fortsatt at man skulle unngå å bli for politisk konkret i forkynnelsen – selv om krigen var med som bakteppe og referanse i den aktuelle situasjonen. Henvisningene ble da i stor grad indirekte. Egil Morland har i sin doktoravhandling *Forkynnelsen i en kampsituasjon* (2016) analysert Henrik Aubert Seips prekener i perioden 1940-45, og konkluderer med at Seip ble stående ved en individualetisk veiledning i sine prekener. Han tok ikke skrittet til sosialetikk. Ut fra en prinsipiell sinnelagsetisk posisjon ble hans rettledning i forkynnelsen generell og lite konkret.

Men også mer direkte tale framkom i prestenes prekener under krigen, særlig etter embetsnedleggelsene våren 1942. I en preken i Svolvær kirke i 1944 snakket Lofotprosten Kristen Skjeseth om svarthandel og rasjonerings. Rasjonerings er kristendom hevdet

han: ”Vi har ikke bedre kristendom for tiden”. Det var anvendt kristendom på det kristne samfunnets vegne. Svarthandler var derimot ikke så god kristendom som rasjonering. Svarthandelen måtte ikke drives slik at man syndet mot Gud og samvittigheten. ”Det må være hjertelig også i svarthandelen”, slo prosten fast. Men politikk ville ikke det tidligere Arbeiderpartimedlemmet være med på. Han refererte fra en samtale mellom to prester og noen andre. De andre mente at det måtte være kirkens plikt å engasjere seg mer i politikken enn før, men prestene var ikke enige:

”Vi sa nei, fordi vi kjenner kirkehistorien. Og jeg sa nei, også fordi jeg ved hva *det* betyr (...) Da Jesus skjønnte at de ville komme med makt for å gjøre ham til konge, gikk han fra dem opp på berget igjen, han selv alene. De ville ta ham til konge for å få et lykksalighetsrike på jorden – mat nok uten altfor mye strev. Men da gikk Jesus fra dem.”

Etter krigen var det fortsatt viktig for kirken å fastholde en partipolitisk nøytral linje. Biskop Eivind Berggrav, kirkens primas, påpekte i 1946 at kirken ikke måtte være bundet av noe bestemt parti eller en gruppe av politiske partier, og at det derfor heller ikke var noen rett til å utpeke ett eller flere partier som kristendommens motstandere. Det første var for Berggrav like viktig som det siste. Han var nemlig kritisk til Kristelig Folkeparti, som fikk sitt nasjonale gjennombrudd ved valget i 1945, da han mente det ikke var riktig at et politisk parti skulle ta patent på kristennavnet.

Den sosialetiske vendingen

Fra 1960-årene av skjedde et viktig skifte i kirkens forhold til politikk. Det kom inn et sterkere sosialetisk fokus. Her er det grunn til å peke på den rolle som den økumeniske bevegelse har spilt. Nå var den sosialetiske dimensjonen ikke noe nytt i moderne økumenikk. Men særlig fra midten av 1960-årene ble det sosialetiske engasjementet sterkere og skiftet i noen grad karakter. Særlig den yngre generasjonen av økumener mottok impulser fra politisk engasjerte grupper. Disse var enten direkte eller indirekte påvirket av Karl Marx og nymarxismen. De stilte seg kritisk til ”the establishment” – noe som også inkluderte den institusjonelle kirken.

Innenfor verdensøkumenikken slo det sosialetiske engasjementet for alvor i gjennom ved konferansen om kirke og samfunn i Genève i 1966. Det sentrale temaet for konferansen var "Kristne i våre tekniske og sosiale omveltinger". Ordet "revolusjon" ble et hovedord ved konferansen, og sosialetikken ble løftet fram som en hovedoppgave for kristne.

Dette utgjorde en viktig bakgrunn for Kirkenes Verdensråds 4. generalforsamling i Uppsala to år seinere. Uppsalamøtet i 1968 stod for en sosialetisk vending i den økumeniske bevegelsen. Mottoet for møtet var: "Se, jeg gjør alle ting nye" (Åp. 21,5). Kirkene ble oppfordret til å engasjere seg i tidens sosiale, etiske, politiske og økonomiske samfunnsspørsmål. Ingenting av dette kunne være kirkene uvedkommende. Uppsalamøtet fikk ringvirkninger. Det bidro også til å forsterke en framvoksende sosialetisk bevissthet i Den norske kirke.

Her hjemme er det grunn til å framheve teologen Tor Aukrusts innsats. Hans teologiske sosialetikk i to bind, *Mennesket i samfunnet* (1965-66) representerte noe nytt. Dette var første gang i norsk sammenheng at kristen sosialetikk ble tatt opp i en slik bredde. Tobindsverket fikk stor betydning for den "sosialetiske vekkelse" i Den norske kirke på 1970- og 80-tallet. Aukrusts sosialetikk fikk også betydning som ideologisk grunnlag for Arbeiderpartiets kursendring i forholdet til kirke og kristendom i 1970-årene. Han skrev store deler av innstillingen *Kristendom og sosialisme*, som ble lagt fram for partiet i 1974. Innstillingen konkluderte med at det var en grunnleggende likhet mellom en sosialistisk og en kristen etikk, men at den kristne etikken derimot vanskelig kunne forenes med kapitalismen.

Ungdom ble preget av radikale strømninger og politisk engasjement. Vietnamkrigen, apartheidpolitikken i Sør-Afrika, økonomisk utbytting av u-landene, atomtrusselen og miljøutfordringene var politiske saker som bidro til radikaliseringen. Strømningene nådde også kristne ungdommer. De oppfattet det kristne budskapet som et radikalt, grensesprengende budskap som utfordret til strukturelle samfunnsendringer.

I 1972 kom boka *Mellom Luther og Marx. Ei utgreiing frå kristne i Sosialistisk valgforbund i Stavanger*. Her ble det fortalt om hvordan tre studenter ved Misjonshøyskolen måtte melde seg ut av Sosialistisk Valgforbund for å kunne fortsette utdanningen sin. I 1973 så Forum for kristne sosialister dagens lys. Forum skulle være tverrkirkelig og partipolitisk uavhengig. Poenget var å være et fristed, hvor det var mulig å drøfte både kristendom og sosialisme uten å føle seg som avviker. Det viktigste var å bli godtatt som fullverdige kristne. I 1975 henvendte 17 kristne sosialister seg til bispemøter med spørsmål om deres hjemstavsrett i kirken, hvilket biskopene bekreftet samtidig som de framholdt kravet om kirkelig lojalitet.

Det økende sosiale engasjementet ble også blant annet gjenspeilt i Bispemøtet og dets uttalelser. Nettopp i 1968 kom biskopene med en prinsipiell uttalelse i forbindelse med "Menneskerettighetenes år". Biskopene pekte på krenkingen av menneskerettighetene mange steder i verden. Kirken kunne ikke tie om uretten. For det ville bety at kirken aksepterte det bestående. Og det kunne kirken ikke. Ifølge biskopene var det ikke bare den enkelte som stod under Guds dom, det gjorde også de kollektive strukturene:

"Vi er i hans tjeneste som en gang skal komme og dømme, ikke bare den enkelte, men også alle samfunnsstrukturer, alt det vi i vår menneskelige ufullkommenhet har bygget, og i stedet opprette sitt fullkomne rike".

Uttalelsen pekte på den urettferdige verdensorden som kirken og samfunnet stod overfor.

"Hensynet til dem som i dag sitter med kapital, kunnskap og erfaring nok til å utnytte jordens rikdommer kan aldri rettferdiggjøre utbytting av billig arbeidskraft eller urimelig utnyttelse av andre lands og folks ressurser."

Uttalelsen er et eksempel på at Bispemøtet ikke gikk av veien for å adressere politiske spørsmål. Biskopene var opptatt av at det var viktig at kristne deltok i den offentlige debatten om

samfunnsetiske spørsmål. Samtidig ble det understreket at det ikke var en oppgave for kirken ”å proklamere et bestemt syn som den rette kristne løsning, men å hjelpe til at meningsbrytningene kan skje under respekt for de grunnleggende kristne ideer om rettferdighet, sannhet og kjærlighet i alle fellesmenneskelige forhold”. Dermed forsøkte biskopene å gå opp en grense i forhold til politikken. Men dette var samtidig ingen motsetning til å vise et kristent engasjement i samfunnsspørsmål, hevdet biskopene.

Bispemøtets engasjement for menneskerettigheter ble sterkere, noe som blant annet ble markert med uttalelser om ”Forfølgelsen i Etiopia” og ”Om tortur” – som gav støtte til Amnesty International. Biskopene kom også inn på politiske problemstillinger i uttalelser som ”Oljesamfunnets etiske perspektiver” og ”Vårt forhold til fremmedarbeiderne”.

Den norske kirke støttet tidlig frigjøringsbevegelsenes arbeid i Namibia og Sør-Afrika. Kampen mot apartheidpolitikken i Sør-Afrika ble en viktig sak. Mellomkirkelig råd gikk inn for bruk av sanksjoner mot apartheidregimet i Sør-Afrika på slutten av 1970-tallet. Blant annet mente man at Norge verken burde selge eller transportere olje til landet. Arbeiderpartiets utenriksminister, Knut Frydenlund, uttalte i 1981 at kirkens engasjement var viktig for sikre politisk oppslutning om støtte til den sørafrikanske frigjøringskampen. Da biskop Desmond Tutu ble tildelt fredsprisen i 1984, førte det til bred kirkelig og folkelig oppslutning om arbeidet mot apartheid. I 1987 innførte regjeringen i Sør-Afrika unntakstilstand, og Mellomkirkelig råd fant det forståelig at de som var undertrykt av regimet, kunne ty til våpen i sin frigjøringskamp. Kirkens engasjement førte til diskusjon om kirkens politiske rolle. Det samme gjorde kirkens kritiske holdning til våpenkappløpet.

Krig og fred var et spørsmål som biskopene tidlig og flere ganger hadde uttalt seg om. I forhold til atomvåpen ble man fra kirkens side mer konkret i sine anvisninger. Det ser vi tydelig i et opprop mot atomvåpen høsten 1981, underskrevet av 515 prester, blant dem halvparten av biskopene. Prestene henstilte til de politiske myndighetene ”å gjøre hva de kan for å påvirke stormaktene både

i øst og vest til å gå inn for reell nedrustning. Målet må være å stanse all produksjon av atomvåpen og tilintetgjøre lagrene av slike våpen.”

I 1982 kom bispemøtets uttalelse ”Kirken og freden”, som inneholdt en sterk appell til enkeltkristne og menigheter om et sterkere engasjement i ulike former for fredsskapende arbeid. ”Det må bli en viktig dimensjon i menighetenes samfunnsansvar at de bygger opp under holdninger som kan styrke fredsengasjementet i vårt folk”, uttalte biskopene.

Selv om uttalelsen ikke var tenkt slik, ble den likevel av mange oppfattet som en støtte til nei til atomvåpen-bevegelsen. Mange kristne stilte seg også bak nei-bevegelsen, og det kunne lett skape det inntrykket at dette var det nye engasjementet som biskopene oppfordret til. Biskop Andreas Aarflot bidro til å bekrefte oppfatningen av at uttalelsen fra biskopene var en støtte til nei-bevegelsen. Da Dagbladet oppfordret biskopene til å ta et like klart og entydig standpunkt mot atomvåpenpolitikken som de amerikanske biskopene hadde gjort, svarte Aarflot at han ikke anså det nødvendig fordi det hadde de norske biskopene allerede gjort med sin uttalelse.

1982-uttalelsen ble tolket som uttrykk for en ny og mer aktive profil i fredsspørsmål fra kirkens side. Den ble også tatt til inntekt for et syn som satte spørsmålstegn ved den norske forsvars- og sikkerhetspolitikken.

Mens kirkens engasjement mot apartheid og våpenkappløpet vant gjenklang på den politiske venstresiden, førte abortkampen til steile fronter.

Arbeiderpartiet programfestet selvbestemt abort i 1969. I debatten som fulgte, engasjerte kirken seg sterkt imot. Biskopene kom i 1971 med uttalelsen ”Abort – menneskeverd – lovgivning”, og da Stortinget i 1975 vedtok en lov som åpnet for at vilkårene for abort også skulle omfatte sosiale hensyn, gikk biskop Per Lønning av i protest. Mange så dette som en politisk handling. I 1978 vedtok Stortinget – med en stemmes overvekt – lov om

selvbestemt abort. Sommeren samme år utformet biskopene et hyrdebrev mot selvbestemt abort som ble lest opp i alle kirkene i landet. Kirkens engasjement i abortsaken førte til en sterk økning i tallet på utmeldinger av Den norske kirke.

En liste i Høyres hus?

Hvor gikk så grensene for kirkens politiske engasjement i konkrete saker? Biskopene hadde advart mot at kirken skulle anwise bestemte politiske løsninger. Var de nå selv i ferd med å trække over denne grensen?

Høsten 1986 og våren 1987 gikk bølgen høyt om kirkens politiske engasjement og forholdet mellom religion og politikk. Foranledningen var Kirkemøtets uttalelse om kirkens fredsengasjement i november 1986. Det var særlig vedtaket knyttet til kjernefysiske våpen som vakte debatt. "Å arbeide for fred i vår tid betyr (...) å arbeide fram mot en verden fri for masseutryddelsesvåpen og trusselen om gjensidig utslettelse", het det i vedtaket fra Kirkemøtet. Kirkemøtet framholdt som særlig moralsk viktig at det måtte arbeides fram mot en gjensidig erklæring om å avstå fra første bruk av atomvåpen. Det ble tatt til orde for en gjensidig og definitiv stans i alle atomvåpenprøvene. Kirkemøtet gikk også enstemmig imot opprustning i verdensrommet, og tok dermed stilling mot amerikanernes og president Reagans romvåpenprogram, eller "stjernekrigsprogram" som det gjerne ble kalt. Endelig uttalte Kirkemøtet at det måtte iverksettes tillitsskapende tiltak som, dersom den nasjonale sikkerheten var tilstrekkelig ivaretatt, også kunne inkludere ensidige og begrensede første skritt.

Reaksjonene lot ikke vente på seg. Unge Høyre kom tidlig på banen og uttalte sin uenighet i "Kirkens sikkerhetspolitiske standpunkt". Diskusjonen kom snart til å dreie seg om hvorvidt noen politiske standpunkter var mer i tråd med bibelens budskap og den kristne tro enn andre. Ut fra dette ble det en debatt om kirken burde blande seg i politikk. Aftenposten, som fortsatt gjaldt som Høyresidens avis, tok opp kirkemøtevedtaket på lederplass. "Det bør gjøres tindrende klart at Kirken ikke har noen guddommelig autoritet på det politiske plan", het det. Avisen

hadde forståelse for at kirken var opptatt av fred, men var kritisk til at den lanserte konkrete forlag til hvordan man skulle oppnå fred.

Kåre Willoch, som relativt nylig var gått av som statsminister, advarte tilsvarende mot å blande kirkeledelse og politikk. I en radiodebatt med biskop Andreas Aarflot rett etter kirkemøtevedtaket, advarte han mot forsøket på å gi kirkelig autoritet til rent verdslige synspunkter. Han uttrykte bekymring for tendensen til konkretiseringer fra kirkens side i samfunnsspørsmål som ikke hadde noen klar bibelsk forankring. Det var høyst uheldig at kirken uttrykte konkrete politiske standpunkter, som førte til at dens medlemmer stod på alle sider. Willoch framholdt at det ikke var i strid med Bibelen å bygge et forsvar som kunne "(...)forebygge angrep og bevare freden." Han mente også at kirkevedtaket kunne utnyttes til undergraving av oppslutningen om Vestens forsvar mot Sovjetunionen.

Aarflot var enig i at uttalelser av denne art også hadde politiske konsekvenser, men det ville være galt om kirken bare skulle kunne uttale seg om spørsmål som ikke hadde en eller annen konsekvens for enkeltmenneskers og kollektivsamfunnets handlemønster. Aarflot understreket som avgjørende for kirkemøtets standpunkt at atomvåpnene på en helt spesiell måte satte skaperverket i fare. Denne typen våpen var i seg selv etisk illegitime, noe som også gjaldt trusselen om bruk av slike våpen. Det ville være uholdbart om kirken skulle være avhengig av en liste i Høyres hus om hva den kunne uttale seg om, anførte Aarflot, som dermed satte saken på spissen.

Aarflot og Willoch var deltakere i en debatt om "Kirkens politiske engasjement" arrangert av Bergen kirkeakademi i februar 1987. Innleggene deres ble også trykket i Kirke og Kultur. Inn lederne skulle besvare to spørsmål: Kirkens politiske engasjement – skal kirken tale eller tie? og Kirkens politiske engasjement – hvor går grensen? Willoch påpekte at det avgjørende for hvorvidt kirken burde tale eller tie i en sak, var om kirkens lære gav veiledning til en mening om saken – og ikke om saken samtidig var politisk. Han trakk fram abortsaken og spørsmålet om kunstig befruktning

som saker som kirken ikke burde tie om. Og hvor gikk grensen? Willoch innrømmet enhver biskop og kirkeleder samme rett til å uttale seg om politiske spørsmål som enhver annen innbygger. Men deres standpunkter var ikke mer kristelige eller hadde sterkere kristen autoritet enn andres, med mindre dette kunne begrunnes ut fra Skriften. Kritikken gjaldt altså ikke retten til å drive politikk, men at en målbar verdslige meninger som om disse hadde kirkelig autoritet. Dette karakteriserte Willoch som politisk misbruk av kirkelig autoritet. Konklusjonen lød dermed: ”Kirken må ikke tie om politiske spørsmål, når den kan uttale seg med grunnlag i Den Hellige Skrift.”

Aarflot kom i sitt innlegg inn på den lutherske toregimentslæren og tolkningen av den. Hovedpoenget med toregimentslæren er at Gud styrer verden på to måter – som skaper og opprettholder gjennom sitt verdslige regimenter og som frelser og forløser gjennom sitt åndelige regimenter. Toregimentslæren er ifølge Aarflot en sosialetisk modell som utgjør basis for den enkelte kristnes og kirkens sosialetiske ansvar. Grunnleggende er at staten er uttrykk for Guds fortsatte skapelse og styring av verden. Staten er tuftet på Guds vilje og oppdrag. Også i en komplisert samfunnsstruktur er det en åndelig oppgave for kirken å bevisstgjøre og utøve en kritisk oppgave overfor politiske styringsorganer ut fra en vurdering av om de politiske beslutningene tjener rettferdighet, likhet og menneskeverd. Kirken kan derfor ikke være taus i de spørsmålene som opptar menneskene. En taus kirke ”er ikke mindre politisk enn den kirke som taler åpent ut mot urett og selvhevdelse i samfunnsstrukturer og politiske programmer. Kirken blir ikke mer troverdig ved å sitte på galleriet i samfunnsdebatten.”

Kirken må ifølge Aarflot spørre etter menneskesynet bak politikken, oppfatningen av hva som er livets grunnleggende verdier: profitt, framgang, materiell velstand, eller verdige og rettferdige livsmuligheter for flest mulig.

”Kirken vil måtte spørre om de politiske beslutninger fremmer de beste mål for hele menneskeheten, og om de midler som benyttes respekterer Guds skaperverk og fremmer en ansvarlig bruk av jordens ressurser.”

Politikken og kirkens budskap angår alle mennesker og deres livssituasjon. Det som angår menneskene, angår også kirken. Derfor kan ikke kirken stenges ute fra det politiske rommet. Kirken vil alltid måtte ha et politisk engasjement, konkluderte Aarflot, fordi den har som oppdrag å formidle frelse, forsoning og rettferdige livsvilkår for hele menneskeheten.

Der Willoch var opptatt av å begrense kirkens politiske engasjement til det som var mulig å gi rettledning om ut fra Skriften, anga Aarflot et videre perspektiv. I de spørsmål som angår og opptar menneskene, må kirken ha en stemme. Kirkens budskap gjelder alle mennesker og deres livsbetingelser. Derfor må kirken også være politisk engasjert.

Politikk bare når høyresiden utfordres?

Debatten med Willoch og Aarflot som hovedaktører viste med all tydelighet hvor sentral og integrert sosialetikken var blitt i kirkens tenkning og tilnærming. Men debatten avdekket en annen viktig ting når det gjelder temaet kirke og politikk. Mens det tidligere var den politiske venstresiden som følte seg rammet av kirkens holdninger og synspunkter i bestemte saker, var det nå høyresiden som kjente seg angrepet. For eksempel er det interessant å legge merke til hvordan den politiske høyresiden ikke oppfattet det som en politisk handling når kirken engasjerte seg så sterkt i abortsaken. I debatten med Aarflot karakteriserte Willoch dette engasjementet for legitimt. Men abortkampen også var et politisk oppgjør, hvor den politiske venstresiden og kvinnebevegelsen kjente seg rammet av kirkens holdning.

I 1987 var det snudd om. Kirkens holdninger i flere saker gikk nå på tvers av høyresidens politiske standpunkter. Svaret ble å anklage kirken for å blande seg i politikk. Dette er et mønster som har kommet til syne i senere debatter, for eksempel knyttet til klima og miljø, asyl- og innvandringspolitikk. Det er særlig representanter for Høyre og Fremskrittspartiet som i våre dager angriper kirkens engasjement i samfunnsspørsmål med anklage om å være politisk og venstrevridd.

Ellers viser denne gjennomgangen at mens det tidligere gjerne var Bispemøtet som ofte uttalte seg om denne typen spørsmål, har det i nyeste tid i økende grad vært kirkelige organer som Mellomkirkelig råd og Kirkemøtet som uttaler seg.

Litteratur

Agøy, Nils Ivar: *Kirken og arbeiderbevegelsen. Spenninger, skuffelser, håp. Tiden fram til 1940*. Oslo 2011.

Austad, Torleiv: *Kirkelig motstand. Dokumenter fra den norske kirkekamp under okkupasjonen 1940-45, med innledninger og kommentarer*. Kristiansand 2005.

Bakkevig, Trond og Tomm Kristiansen: *Da Gud skriftet mening. Femti år som forandret kirken*. Oslo 2018.

Elstad, Hallgeir: *Nyere norsk kristendomshistorie*. Bergen 2005.

Elstad, Hallgeir: Det gjælder en kamp for vort folks velfærd. Til tolkinga av "Til kristendommens venner i vort land". *Historisk Tidsskrift* 2008, s. 633-655.

Fjellbu, Arne og Håkon Pharo (red.): *Guds ord i krigstid. En prekensamling*. Trondheim 1946.

Leer-Salvesen, Tarjei: "Mellom Luther og Marx". *Klassekampen* 29.5.2004.

Morland, Egil: *Motstand og forkynnelse. En analyse av Henrik Aubert Seips prekener 1940-45*. Kristiansand 2016.

Norderval, Ingunn: "Kan en kristen være sosialist? Kristensosialisme i norsk politikk". *Arbeiderhistorie* 1994, s. 24-55.

Nørgaard-Højen, Peder: *På enhedens vej. Bidrag til den økumeniske bevægelses historie i det 20. århundrede*. Århus 1989.

Skagestad, Gabriel: *Pastorallære*. Oslo 1930.

Skaret, Tom Vidar: "Kirkens engasjement i atomdebatten 1960-1982". *Forsvarsstudier III* 1983-84, s. 45-85

Slagstad, Rune: *De nasjonale strateger*. Oslo 1998.

Thorkildsen, Dag: "Nasjon og religion", *Kirke og Kultur* 1994, s. 233-248.

Viken, Øystein Lydik Idsø: *Frygte Gud og ære Kongen. Preikestolen som politisk instrument i Noreg 1720-1814*. Doktoravhandling. Universitetet i Oslo 2014.

Willoch, Kåre: "Kirkens politiske engasjement". *Kirke og Kultur* 1987, s. 130-138.

Willoch, Kåre: "Hvor går grensen for kirkens politiske engasjement? Replikk til Andreas Aarflot". *Kirke og Kultur* 1987, s. 151-152.

Aarflot, Andreas: "Skal kirken tale eller tie?". *Kirke og Kultur* 1987, s. 139-150.

Aarflot, Andreas: "Grunnlag og virkemidler for kirkens politiske engasjement. Replikk til Kåre Willoch". *Kirke og Kultur* 1987, s. 153-157.

Aarflot, Andreas: *Bisperåd og bispestyre. Bispemøtets rolle i den norske kirkestrukturen 1917-1977*. Bergen 2011.

Radikal kirke, heldigvis?

Innledning

I mitt arbeid som rådgiver i Mellomkirkelig råd for Den norske kirke kjenner jeg stadig på det utfordrende spørsmålet: Hvordan skal kirken forholde seg til politiske spørsmål? Med min ballast som samfunnsviter, jobber jeg i tverrfaglig samarbeid for å engasjere både teologer og lekfolk i de store globale rettferdighetsspørsmålene, inkludert klima og miljø og fred og menneskerettigheter. Vi balanserer på en knivsegg når vi forsøker å mane til engasjement, og utfordre politikere, samtidig som vi forsøker å unngå fallgruvene, nemlig å enten bli i overkant konkret eller partipolitisk, eller på den annen side bli tannløs og intetsigende. Det er derfor med stor ydmykhet og respekt for temaet at jeg gyver løs på oppgaven med å bidra med noen relevante globale og tverrkirkelige perspektiver på debatten om kirkens politiske stemme.

I diskursen om hvorvidt kirken er venstrevridd, kan det det være nyttig å løfte blikket og se mer overordnet og prinsipielt på hvilken plass religion bør ha i det offentlige rom. Jeg ble dermed begeistret da jeg oppdaget Lutherske Verdensforbund (LVF) sitt studiedokument og uttalelse «Church in the public space»¹, som vi i Mellomkirkelig råd har oversatt til norsk i samarbeid med Bispemøtet. I denne artikkelen vil jeg forsøke å besvare følgende spørsmål: Hva sier LVF om det å være kirke i det offentlige rom, og hvorfor er det interessant i vår norske folkekirkelige kontekst, i lys av spørsmålet om kirken er venstrevridd? For å svare på dette, vil jeg se nærmere på *hvorfor* kirken bør engasjere seg i samfunnet, *hvem* som bør engasjere seg, *hva* kirken bør engasjere

1 Kirken i det offentlige rom, 2017. <https://kirken.no/offentligerom>

seg i og *hvordan* det bør gjøres. Til slutt vil jeg hevde at LVF-dokumentet skisserer en radikal kirke, i den forstand at den kaller oss til gjennomgripende forvandling av våre liv, som også får konsekvenser for hvordan vi engasjerer oss i samfunnet.

Hvorfor engasjere seg i det offentlige rom?

Når jeg reiser omkring i landet og forteller om Mellomkirkelig råds arbeid, får jeg ofte høre innvendingen: “Men er ikke det litt vel politisk”? Det er fristende å begrense troens konsekvenser til den private sfære og holde oss unna det offentlige rom, der kirkens engasjement står i fare for å bli oppfattet som brysomt eller kontroversielt. Da kan det være nyttig å merke seg at et samlet luthersk fellesskap av kirker verden over slår fast i sin uttalelse at kirken er kalt til å engasjere seg i samfunnet.

Uttalelsen hevder at “når menigheter isolerer seg fra spørsmål som opptar samfunnet, mister de muligheten til å være lys og salt i verden» (Matt 5,13-16). Både studiedokumentet og uttalelsen argumenterer dermed for at samfunnsengasjement ikke er noe kirken tar del i dersom man har lyst eller tid til overs, men at det er en essensiell og sentral del av å være kirke. Dokumentet tar dessuten et dypdykk i toregimentslæren og argumenterer for at denne ikke kan brukes som “unnskyldning” til å la være å engasjere seg i det offentlige rom.

Men teksten stopper ikke her. Studiedokumentet ble utviklet i konteksten av Reformasjonsjubileet i 2017, hvor overskriften for jubileet lød: “Frigjort ved Guds nåde.” Det er derfor viktig å understreke at samfunnsengasjementet ikke bør utledes av en gjerningsteologi, men snarere den frigjørende kraften i evangeliet, gitt til alle som tror, ved nåde. «Samfunnsengasjementet er kirkens pågående respons til friheten vi har fått i Kristus til å elske og tjene vår neste», hevder det lutherske fellesskapet i uttalelsen.

Jeg undrer meg om noe av kritikken av kirkelig samfunnsengasjement til dels handler om en opplevelse av at dette frigjørende teologiske budskapet ikke kommer godt nok til syne. Både for de yngre som vokser opp i såkalt “generasjon prestasjon”, blant småbarnsforeldre i tidsklemma, og blant de

godt voksne, er det mange som har sett seg lei på å bli fortalt at man ikke gjør nok, at man ikke strekker til. Og med god grunn.

Jeg må innrømme at også i det arbeidet jeg selv tar del i, har vi en tendens til å hoppe glatt over budskapet om at vi er frigjort ved Guds nåde, til å engasjere oss i samfunnet. Vi ivrer etter å adressere uretten vi så gjerne vil spre kunnskap og bevissthet om, og går rett på sak, noen ganger uten noe teologisk innfallsvinkel. Det kan være uheldig, og i verste fall skadelig på sikt. Jeg tror at bærekraftig kristent samfunnsengasjement springer ut av opplevelsen av å frigjøres ved Guds nåde, snarere enn å prestere for å føle seg tilstrekkelig. Dette må de av oss som jobber med sosial urettferdighet stadig minne hverandre om.

Hva bør kirken engasjere seg i?

I lys av debatten om kirken er venstrevridd, kan vi merke oss at LVF først og fremst oppfordrer kirker til å arbeide for “det offentlige rom som et rettferdig sted for alle». Dette vil si at et prioritert område for kirken bør være å jobbe for:

- lik tilgang til felles goder og politiske beslutningsprosesser
- sikkerhet, spesielt for de mest utsatte menneskene
- meningsfull deltakelse av, og samhandling mellom, alle grupper i samfunnet

For oss i sosialdemokratiske og trygge Norge med relativt høy tillit til offentlige institusjoner og tilsynelatende relativt små forskjeller, så kan man på mange måter tenke på disse kulepunktene som selvsagte. Men når vi ser nærmere på situasjonen, ser vi at både i Norge og internasjonalt er det fortsatt store hindre som står i veien for at det offentlige rom skal være et rettferdig sted for alle.

Våren 2018 deltok jeg på en internasjonal konferanse i Berlin i regi av blant annet LVF. Temaet var kirkenes arbeid for rettferdighet, og mot populisme. Det var urovekkende å høre deltakere fra verden over beskrive framveksten av ekskluderende, nasjonalistiske, populistiske krefter. Stadig flere fremtredende politikere spiller på fremmedfrykt og selvhvedelse, og trekker

skarpe skillelinjer mellom “oss” og “dem” for å styrke sin egen posisjon. Ofte hevder representanter for denne typen populisme å beskytte “kristne og vestlige” verdier, samtidig som de tar til orde for en retorikk og/eller politikk som demoniserer eller diskriminerer migranter og andre minoriteter. Dette er noe både Ungdommens Kirkemøte² og Kirkens Verdensråd³ også nylig har uttalt seg kritisk om. I debatten om kirkens politiske stemme blir det derfor viktig å holde fast ved at uavhengig av politisk ståsted, er kirken forpliktet til å skape et inkluderende offentlig rom, og kjempe for lik tilgang, sikkerhet og meningsfull deltakelse for alle.

Hvem bør engasjere seg?

LVF-uttalelsen slår fast at «enhver person som er døpt, er kalt og utrustet til å delta i alle sider ved kirkens liv (1. Pet 2)». Kirkelig samfunnsengasjement er med andre ord noe alle dømte, ikke bare ansatte eller spesielt interesserte, bør utfordres og myndiggjøres til å ta del i. Hvordan ville kirka sett ut hvis vi tok dette på alvor, og brukte mer tid, penger og krefter på å virkeliggjøre dette synet?

Noe av det mest inspirerende i mitt arbeid, er å få treffe engasjerte kirkefolk, ansatte og frivillige som bidrar til å virkeliggjøre visjonen om et rettferdig samfunn der alle får delta på lik linje. Men jeg ser også at det kirkelige samfunnsengasjementet er sårbart. Min erfaring er at det ofte oppleves som noe for spesielt interesserte ansatte eller frivillige ildsjeler, og at det i liten grad styres av planer, rutiner eller strukturer. Den manglende strukturen for kirkelig samfunnsengasjement forsterker derfor den naturlige tendensen til å la være å engasjere seg i politiske spørsmål, særlig betente temaer. Men i en tid med økende polarisering og populisme, er det viktigere enn noen gang at kirken tar på alvor kallet til å myndiggjøre alle dømte til å ta del i kirkelig samfunnsengasjement, inkludert politisk engasjement.

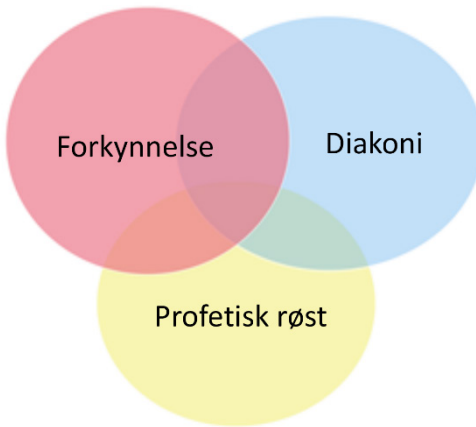
2 UKM 08/18 Frykt ikke? Kirkens møte med fremmedfrykt. Vedtak. <https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/ungdommens-kirkemote/2018/ukm-sak-8-18-frykt-ikke---kirkens-mote-med-fremmedfrykt---vedtak.pdf>

3 Message from the conference “Xenophobia, Racism and Populist Nationalism in the Context of Global Migration”. <https://www.oikoumene.org/en/resources/documents/message-from-the-conference-xenophobia-racism-and-populist-nationalism-in-the-context-of-global-migration-19-september-2018>

Hvordan bør kirken engasjere seg i det offentlige rom?

Mange vil erkjenne at kirken bør engasjere seg i samfunnsproblemer, men det er stor uenighet om hvordan. Her finnes det heller ikke noe entydig svar, men LVF har noen interessante prinsipper som kan legges til grunn for en fruktbar debatt.

LVF har brukt mange ulike modeller for å beskrive kirkens helhetlige misjon. Tre ord som ofte går igjen, er forkynnelse, diakoni (tjeneste) og profetisk røst (kamp for rettferdighet). Disse tre komponentene er verdifulle i seg selv, men henger sammen med hverandre. I studiedokumentet brukes andre ord, men essensen er fortsatt den samme. Min hypotese er at kirkens politiske stemme, eller profetiske røst, blir mer troverdig og kraftfull når vi evner å synliggjøre sammenhengen med det praktiske diakonale arbeidet, samt den åndelige dimensjonen og forkynnelsen av evangeliet.

For å lykkes med å utøve og formidle et troverdig kirkelig samfunnsengasjement, må vi som kirke til stadighet utforske hvilke språk vi skal ta i bruk. Kirken må være flerspråklig, hevder LVF. Eksempelvis gir menneskerettighetene oss et felles språk

vi kan bruke i møte med den sekulære og flerreligiøse sfæren. Dette kjenner jeg igjen i Mellomkirkelig råds arbeid, hvor vi samarbeider med en rekke ulike sivilsamfunnsaktører, inkludert andre tros- og livssynssamfunn, samt kommuniserer med offentlige myndigheter. Da er det viktig at vi kan bruke et språk som er gjenkjennelig og gjør våre bidrag relevante. Men vi må sørge for å samtidig bruke vårt eget unike kirkelige språk, for å tydeliggjøre hvor vårt engasjement kommer fra, og hvordan vårt bidrag til det offentlige ordskifte har sin egenart. Når kirkelige uttalelser er strippet for kirkelig språk eller henvisninger, øker sjansen for at bidraget oppleves som partipolitisk.

Videre utmeisler LVF en handlingsplan for hvordan være kirke i det offentlige rom. "The ABCDEs of the Church in the Public Space" kalles det på engelsk, og påpeker dermed at rekkefølgen ikke er uvesentlig. De fem punktene er som følger:

- Analysere samfunnsspørsmål på inkluderende vis
- Styrke tillitsfulle relasjoner
- Imøtegå urett
- Løfte opp tegn til håp
- Myndiggjøre mennesker

Her må jeg komme med nok en erkjennelse. Jeg tror at vi som jobber med sosial urettferdighet ofte ivrer så voldsomt for å imøtegå uretten, at vi glemmer å ta oss tid til de første to punktene – å analysere samfunnsspørsmål på inkluderende vis, og styrke tillitsfulle relasjoner. I en tid med økende polarisering og populisme, og hvor ekkokamre i sosiale medier bidrar til at flere får en virkelighetsoppfatning som er hermetisk lukket for kritikk utenifra, er det stadig viktigere at kirken legger til rette for at mennesker møtes på tvers for å samtale om våre felles utfordringer. Som et ledd i dette, nevner LVF spesielt viktigheten av at de som påvirkes direkte, inkludert marginaliserte grupper, må få komme til orde. Samtidig er det viktig å jobbe for å skape tillitsfulle relasjoner på tvers av grupper og aktører i samfunnet. Dette innebærer blant annet å skape trygge rom for ærlig diskusjon om spørsmål som kan være splittende.

Å møtes på tvers og å bygge tillit kan kanskje oppfattes som “snille” tiltak, som står i konflikt med det mer utfordrende punktet om å imøtegå urett. Slik jeg forstår det, er ikke dette to motstridende handlinger, men parallelle løp. Vi må komme sammen på tvers og åpne oss for ulike måter å forstå samfunnsutfordringer på, og samtidig ikke være redde for å imøtegå urett, selv når det kan fornærme eller skape kontroverser.

Radikal kirke, heldigvis!

Jeg mener at hvis vi virkelig tar innholdet i LVF-dokumentet på alvor, så skisserer det en radikal kirke, men ikke i betydningen venstrevridd – og heller ikke høyrevridd! Begrepet “radikal” forbindes ofte med en politisk ideologi, eller brukes som en betegnelse på ekstremistiske politiske bevegelser. Men ordet radikal kommer opprinnelig av ordet “radix” på latin, som betyr “rot.” Radikal kan dermed også defineres som “gjennomgripende”.⁴

Guds frigjørende kraft forvandler oss til å leve et liv som gjenspeiler evangeliet om Jesus Kristus,” sier LVF. Uttalelsen peker på at kristen tro kaller oss til en radikal, altså gjennomgripende, forvandling av våre liv, som får konsekvenser for hvordan vi engasjerer oss i samfunnet. Det finnes ikke ett entydig svar på hvordan dette kan gjøres, men LVF er tydelige på at alle døpte kalles til å ta del i oppdraget med å skape et samfunn som er rettferdig for alle. Det kirkelige samfunnsengasjementet springer ut av Guds frigjørende nåde, og tar form av både forkynnelse, diakoni og profetisk røst.

Denne radikale kirken sprenger våre politiske referanserammer, og kan ikke bli tatt til inntekt for eller plasseres på en høyre-venstre akse i politikken. Når det er sagt, må selvsagt kirken være bevisst hvordan samfunnsengasjementet blir oppfattet, og ta på alvor de som føler seg støtt eller ekskludert av kirkens politiske engasjement. Handlingsplanen for kirkens engasjement i det offentlige rom, inkludert punktene om å analysere samfunnsspørsmål på inkluderende vis og bygge tillitsfulle

4 Det norske akademis ordbok. https://www.naob.no/ordbok/radikal_1

relasjoner, kan være nyttige for nettopp dette. Men det er ingen motsetning mellom disse punktene og kallet til å imøtegå urett. Heldigvis! For vi som bor i et av verdens rikeste land trenger å bli utfordret. «God comforts the troubled, and troubles the comfortable», lyder et gammelt ordtak. Jeg tror jeg snakker for flere enn meg selv når jeg erkjenner at jeg trenger en radikal kirke som både trøster og utfordrer. En kirke som døver oss inn i et lokalt og verdensvidt fellesskap, som minner oss om at våre liv er uløselig knyttet sammen. En kirke som minner oss om at vi er frelst ved Guds nåde, og som setter oss fri til å kjempe for et mer rettferdig offentlig rom, en mer rettferdig verden.

Kirkelig uenighetsfellesskap Konfliktens velsignelser

*Lett omarbeidet versjon av foredrag holdt på
Jervell- og alumniseminaret 2018.*

Christianity only becomes interesting as a concept when someone has the courage to spell out in greater or lesser detail one or other of the contestable possibilities which the definition permits.

Stephen Sykes

Etter Kirkemøtets vedtak i 2016 om likekjønnet ekteskap, ble det hevdet at «nå kan vi endelig være kirke og bruke tid og krefter på det som er viktig» – innforstått at konflikten var noe som dro kirkens oppmerksomhet bort fra det den egentlig skulle drive med. Hva tenker vi egentlig om uenighet og fortolkingskonflikt i en kirkelig sammenheng? Og hvordan henger dette sammen med hvordan vi forstår mangfold og fellesskap? I denne teksten vil jeg gi et bidrag til hvordan man kan tenke om konflikt, demokrati og uenighetsfellesskap i en kirkelig kontekst.

En norsk kirkeleder uttalte for kort tid siden: «I en tid med sterke polariserende og splittende krefter, også i religiøse sammenhenger, er det desto viktigere å samarbeide om det vi har felles som mennesker.» Det er en påstand det ikke er lett å være uenig i. Men sier den alt det er å si om konflikt og fellesskap? Er konflikt og uenighet *nødvendigvis* noe negativt som bør unngås? Jeg tror ikke det.

Luther

Protestantisk teologi har en lang tradisjon med polemikk og uenighetsdrevet tenking. Et klassisk sted hvor dette kommer til uttrykk, er i Luthers tekst om den trellbundne vilje, *De servo arbitrio* (1525). I denne teksten diskuterer Luther viljens frihet, mot Erasmus av Rotterdam. Luther og Erasmus er imidlertid ikke bare uenige om viljens frihet, men om selve debattformen. Mens Erasmus diskuterer på danned vis, gjennom akademisk dialog med avveininger av argumenter for og imot, vil Luther ha *assertiones*, det vil si uforbeholdne påstander. Påstander som er forankret i visshet. Den hellige ånd er ingen skeptiker eller akademiker, sier Luther polemisk mot Erasmus. Dette innebærer ikke at Luther er skråsikker i alt han sier. Men Luthers modell for meningsutveksling innebærer en grunnleggende tanke om at sannheten kommer fram gjennom brytning. I friksjon mot en meningsmotstander. Motsetninger klarer synet og får fram sannhet. Hos Luther er det derfor en sammenheng mellom teologiens form og innhold.

Dette er imidlertid ikke et forsøk på å si at fordi Luther tenkte slik bør vi også gjøre det. Vi må stå til ansvar for vår egen teologi i dag. Luthers polemikk og kompromissløshet har åpenbare svakheter. Han så for eksempel ikke de politiske konsekvensene av sin egen teologiske tenking og polemikk, for eksempel i forhold til jøder. Ett problem med Luthers polemikk var at den baserte seg på ganske vanntette kategorier: oss – dem. De er sånn. Vi er slik. Innenfor slike forståelsesrammer er polemikken og konflikten destruktiv, og resultatet blir identitetspolitikk hvor forskjeller og uenighet nettopp ikke blir fruktbare. I en slik sammenheng gir det ovennevnte sitatet fra den norske kirkelederen god mening.

Spørsmålet må derfor være: Hvordan kan konflikt og meningsbrytning være konstruktiv? Hvilke forutsetninger må være til stede for at konflikter skal være produktive og livgivende? Hvordan kan interessekamp og uenighet føre til velsignelser slik slåsskampen gjorde det for Jakob? For å tenke videre på disse spørsmålene, vil jeg trekke vekslers på den belgiske demokratiteoretikeren Chantal Mouffe (1943 -) og hennes begrep om agonistisk pluralisme.

Chantal Mouffe

Mouffe utvikler ideen om agonistisk pluralisme i årene etter den kalde krigen, da det liberale demokratiet har vunnet og blitt det rådende politiske systemet. Ifølge Mouffe preges denne tiden av det hun kaller en “post-politisk visjon”, altså et syn på politikk hvor politiske interessekonflikter blir neglisjert eller ikke tillagt særlig mening. Den frie verden har seiret over kommunismen. Kollektiv identitet tilhører gårdsdagen, og en verden uten politiske fiender er nå mulig. Konflikt og uenighet tilhører fortiden, nå kan konsensus og politisk enighet oppnås gjennom rasjonell dialog. Mouffe argumenterer mot denne formen for deliberativ liberalisme og ønsker å rette oppmerksomheten mot det hun mener er den grunnleggende drivkraften for politikk, nemlig konflikt.

Mouffe står dels i en post-marxistisk og dels i en republikansk fransk demokratitradisjon hvor demokrati er konstituert på verdiene frihet, forstått som en individuell verdi, og likhet, forstått som en kollektiv verdi hvor makt legitimert fra folket regulerer og innskrenker individets frihet. For Mouffe er disse to sosiopolitiske verdiene motsetninger som ikke fullt ut lar seg forene. De utgjør et demokratisk paradoks. Et liberalt demokrati for Mouffe er derfor å akseptere nødvendigheten av begge disse verdiene, men samtidig også å akseptere at de ikke går opp eller lar seg forene fullstendig, slik liberale teoretikere som John Rawls hevdet.

Det er imidlertid Jürgen Habermas som tjener som målskive for Mouffes kritikk av deliberativ liberalisme. Det skyldes hans teori om kommunikativ rasjonalitet, hvor det politiske forstås som både et moralsk og rasjonelt felt. Ifølge Habermas’ ide om den herredømmefrie samtale er deltakerne upartiske og åpne på en slik måte at det beste argumentet er i stand til å generere interesser som det kan bli enighet om. Selv om den senere Habermas korrigerer teorien sin og sier at konsensus trolig ikke er mulig likevel, skyldes dette praktiske og empiriske hindringer. Det forblir derfor et ideal å strekke seg etter konsensus. Mouffe protesterer mot dette. For henne er politisk enighet ikke en empirisk usannsynlighet, men en konseptuell umulighet. Det skyldes at politikk handler om prinsipper som ikke lar seg forene

i en enighet, fordi de innebærer motstridende interesser. En enighet bygger alltid på at noen synspunkter er ekskludert.

Å ha enighet som et regulerende ideal for den politiske samtalen, slik Habermas har, er for Mouffe problematisk av to grunner: For det første er det ekskluderende. Folk som ikke retter seg etter det regulerende idealet og bidrar til konsensus ekskluderes, ifølge Mouffe, på grunnlag av det som hevdes å være moral eller rasjonalitet. Mouffe, på den andre siden, vil at eksklusjon fra samtalen skal være politisk, dvs. handle om hvorvidt man i det hele tatt anerkjenner de sosiopolitiske prinsippene, ikke hvordan man vekter dem. Den andre grunnen til at det regulerende idealet om konsensus er problematisk for Mouffe, er at demokratiet imploderer som følge av det. For Mouffe er konflikten konstituerende for demokratiet. Det er uenigheten om fortolkningen, vektingen og implementeringen av frihet og likhet som mobiliserer til deltakelse i demokratiet, og som holder det demokratiske rommet oppe og fyller det med innhold. Demokrati er et rom hvor det kontinuerlig kjempes legitime kamper om fortolkningen av de grunnleggende prinsippene og deres konkrete betydning.

Agonistisk pluralisme

At det konfliktfylte, det antagonistiske, er grunnlaget for det politiske, deler Mouffe med den tyske konservative rettsfilosofen Carl Schmitt (1888-1985). Schmitt er kjent for sin liberalismekritikk, men er omstridt på grunn av hans ambivalente forhold til naziregimet. Mouffe deler med Schmitt troen på at likhet og frihet ikke lar seg forene. Men der stopper også likheten. For mens det liberale demokratiet er en konseptuell umulighet for Schmitt, er det ikke det for Mouffe. Schmitt bygger sin forståelse av det politiske på en venn-fiende motsetning. Det antagonistiske er for ham en fiendtlig konflikt mellom ulike homogene størrelser, for eksempel nasjoner eller folk, som kjemper mot hverandre. Et annet problem med Schmitt er at han ikke utelukker vold, og at krig derfor blir det strukturerende prinsippet for hans forståelse av politikk. I motsetning til Schmitt mener Mouffe for det første at kollektive identiteter *ikke* er homogene. Konflikt er ikke noe som finner sted *mellom* homogene grupper, men noe som finner sted

innad i grupper som en identifikasjonsprosess. Kollektiv identitet er derfor ikke noe stabilt, men et resultat av skiftende former for inklusjon og eksklusjon. En kollektiv identitet kan alltid være annerledes. Derfor er den politisk. For det andre understreker Mouffe viktigheten av ikke-vold. Den andre, den det kjempes mot, er ikke en fiende, men en motstander. Det er et menneske man er uenig med, men som man anerkjenner berettigelsen av. Det er et menneske man deler et felles symbolsk rom med, nemlig de sosiopolitiske verdiene, men som man er uenig med om hvordan disse skal forstås. På denne måten er Mouffes konfliktorientering ikke antagonistisk, men agonistisk.

Oppsummert kan vi si at politikk for Mouffe er å bygge sterke institusjoner som kan legge til rette for et slikt uenighetsfellesskap. Politikk blir da en måte å finne praksiser hvor uenigheten kan få et rom og demokratisk utløp, og ikke undertrykkes i ekskluderende moralistiske prosedyrer som søker konsensus. Mouffe søker på denne måten å forebygge vold og utenforskap. Hun ønsker å kanalisere menneskelige konflikter og interessekonflikter, som alltid ligger under menneskelige fellesskap, inn i demokratiske rammer. I tillegg ønsker hun å ta kollektiv identitet på alvor og gi legitimitet til følelser og politisk engasjement i sin fulle bredde, ikke bare såkalt rasjonell argumentasjon. Mouffes agonistiske politikk er derfor grunnleggende pluralistisk. Politiske motstandere må anerkjenne at de sosiopolitiske verdiene alltid kan forstås og implementeres annerledes. Mitt eller vårt forslag er bare ett av flere mulige, men altså det vi velger å kjempe for. Siden uenigheten er selve motoren i det demokratiske fellesskapet, blir det viktig at flere stemmer får delta. Det betyr imidlertid ikke at konflikten ikke har noen legitime grenser. Det finnes noen grenser også for Mouffe, men disse er i sin natur politiske. De som ekskluderes er de som ikke kan støtte opp om de to sosiopolitiske verdiene som konstituerer det symbolske fellesrommet.

Teologi, konflikt og mangfold

Hva kan Mouffes tenking bidra med i kirkelig og teologisk sammenheng? En mulig måte vil være å benytte agonistisk teori i frigjøringsteologisk sammenheng (a la public theology).

Kirken, eller kanskje snarere kirkelige aktører, kan da forstås som agonistiske aktører i en større samfunnsdebatt. De kan bidra med et affektivt, og ikke bare rasjonalistisk, språk, og de kan være deltakere som artikulere (eller proklamerer) standpunkter som bidrar til å utvide samfunnsdebatten og holde den gående. Jeg har ikke noe imot en slik måte å tenke om kirkelige aktører på. Men det er ikke den bruken av agonistisk tenking jeg ønsker å utforske i denne teksten. For Mouffes poeng er jo at politikk ikke utspiller seg mellom ulike typer homogene fellesskap, men nettopp innenfor et demokratisk heterogent fellesskap. Kan Mouffes agonistiske pluralisme gi noen perspektiver på hvordan vi forstår og forholder oss til politisk og teologisk uenighet innad i kirken?

Hvis vi tenker på det kirkelige fellesskapet, så konstitueres ikke det av de sosiopolitiske verdiene likhet og frihet. Hva konstitueres det av? Ord og sakrament, vil mange i Den norske kirke hevde. Men hva betyr disse kategoriene i praksis? Er de entydige, eller rommer de paradokser? Ordet om den treenige Gud, og for den saks skyld anerkjennelsen av mennesket som samtidig synder og rettferdig, for å nevne noe, er mangetydig. Jeg mener derfor at det kan være fruktbart å forstå teologisk fortolkning og meningsproduksjon som agonistiske praksiser. Teologiske fortolkninger vil alltid være ufullstendige. Det kristne symbolsystemet er rikt og flertydig. Det bærer på en åpenhet for ulike fortolkninger, noe som ikke er en mangel ved eller trussel mot kristen teologi, men snarere en hermeneutisk og kreativ fordel og mulighet. For å ta åpenheten i sine spørsmål på alvor, er det avgjørende at teologien ikke bare tillater, men også oppfordrer til forskjellige svar. Fra et agonistisk perspektiv er teologiske konsepter og fortolkninger steder hvor det kjempes om fortolkningsmakt. Det er steder for retorisk mobilisering og hegemonisk kamp, og hvor nye fortolkninger og praksiser oppstår og etableres gjennom differensiering fra andre forestilte eller etablerte fortolkninger.

Konsensusfellesskap vs uenighetsfellesskap

Dersom man tenker om et kirkelig fellesskap som et uenighetsfellesskap på denne måten, kan det bidra til å åpne fortolkningsrommet og gjøre det større. Det vil ikke være et

grenseløst fellesskap, men grensene vil alltid være tids- og stedsbestemte, og i seg selv gjenstand for uenighet.

Bispekollegiet kan tjene som et eksempel. Det har et særskilt ansvar for å bidra til, og synliggjøre, enhet i kirken. Da kan man enten velge å følge en konsensusmodell, hvor alle forsøker å samles om et minste felles multiplum. Faren ved en slik strategi er ikke bare at konsensusuttalelser fort blir kjedelige og intetsigende, men også at det signaliserer en tro på at enhet henger sammen med enighet. Alternativt kan man velge en agonistisk modell, hvor fellesskapet løfter fram og tydeliggjør uenighet i både teologiske og politiske spørsmål. Én biskop mener noe, en annen mener noe ganske forskjellig. Da blir fellesskapet større og rommer mer. I stedet for å søke mot et sentrum, og på den måten innskrenke fortolkningsrommet, vil uenighet og ulike fortolkninger bidra til å utvide rommet. I en agonistisk fellesskapsmodell er det ikke problematisk at det blir hevdet kontroversielle politiske eller teologiske standpunkter fra kirkelig hold, men at det blir hevdet ett standpunkt. En agonistisk fellesskapsmodell utvider fortolkningsrommet, favner et større mangfold av meninger, mobiliserer til engasjement, inkluderer ulike former for argumentasjon, samt får fram motsetninger som kan bidra til å klargjøre ulike spørsmål.

Agonistisk pluralisme er ikke bare et teoretisk tankeeksperiment. Kampen for likekjønnet ekteskap er et godt eksempel på en teologisk konflikt som kan leses agonistisk. Konflikten har vært preget av motstridende og ikke-forenelige interesser som har kjempet om gjennomslag og fortolkningshegemoni. I stedet for å prøve konsensusorientert dialog med gitte normer for gyldig argumentasjon, har deltakerne kjørt på med retorikk, argumentasjon, følelser, livserfaringer og andre former for engasjement. Mange har blitt involvert og engasjert. Og heldigvis har kampen vært agonistisk snarere enn antagonistisk. Man har respektert motstanderen som motstander, men ikke hennes synspunkter. Og de som tapte kampen i siste runde får fortsatt være en del av fellesskapet. Til tross for uenigheten er de ikke ekskludert.

Felles symbolsk rom

Agonistisk teori forutsetter et symbolsk rom som er sterkt nok til å bære konflikter og uenighet. Mouffe har blitt kritisert for at de sosiopolitiske verdiene frihet og likhet ikke er sterke nok til å danne robuste symbolske fellesskap som tåler den agonistiske uenigheten hun foreskriver. Kanskje er agonistisk pluralisme derfor mer troverdig som en teologisk ressurs enn en samfunnsfaglig? For kirkelige fellesskap er i utgangspunktet sterke symbolske fellesskap med alle sine liturgiske ritualer, praksiser, tekster, sanger osv. I slike sterke fellesskap kan uenighet hjelpe å generere mangfold, engasjement og inkludering. Da er det imidlertid en forutsetning at det ikke konstrueres konflikter mellom tilsynelatende homogene eller essensialistiske grupper, for eksempel mellom lutheranere og katolikker, mellom kristne og muslimer, mellom svarte og hvite, etc. Når konflikten rigges mellom slike «sterke» identitetskonstruksjoner blir det mat for populisme og destruktiv identitetspolitikk. Det er her både Schmitt og Luther kommer til kort. Konflikten er en konstruktiv drivkraft først og fremst internt i et definert fellesskap.

Konflikt er mas. Uenighet kan være strevsomt og tungvint. Konflikt og uenighet kan tappe krefter. Det var ikke så rart at det etter Kirkemøtet i 2016 ble sukket lettet ut og håpet på roligere tider. Men all erfaring tilsier at det er en falsk illusjon å tro at et egentlig fellesskap er konfliktfritt. Og med et slikt ideal blir i hvert fall konflikt strevsomt. Derimot, hvis man aksepterer uenighetskonflikten som konstituerende for fellesskapet, kan man lete etter velsignelsen i den også. Ikke slik Luther tenkte det, men ved å tenke at meningsforskjeller og uenighet er noe vi lærer av, noe som kan være klargjørende, noe produktivt som fyller det teologiske rommet med innhold, noe som kan stimulere engasjement og mangfold, og noe som faktisk kan holde oss sammen og generere fellesskap.

Litteratur

Chantal Mouffe, *Om det politiske*, Oslo: Cappelen Damm. 2015

Chantal Mouffe, *The Democratic Paradox*, London: Verso. 2000

Stephen Sykes, *The Identity of Christianity. Theologians and the Essence of Christianity from Schleiermacher to Barth*. London: SPCK. 1984

Folk på fakultetet

Nora S. Eggen

Presentasjon

Navn: Nora S. Eggen

Tittel: Førstelektor

Fagområde: Islamstudier

Ansatt på TF fra: 2018 (midlertidig stilling)

Siste publikasjon:

- “A book burner or not? History and myth: Revisiting al-Qāḍī ‘Iyāḍ and the controversies over al-Ghazālī in the Islamic West,” *Journal of Arabic and Islamic Studies* 2018 18, 87-109.
- “From Handmaiden of Theology to Handmaiden of Area Studies: Philological Approaches to Arabic-Islamic Studies in Norway,” *Islam and Christian–Muslim Relations*, 2018 29:4, 445-464.
- “Profetenes arvinger’: Oppfatninger om lærdes autoritet i arabisk-islamsk middelalder,” *Babylon* 2018 1, 22–33.

- Hva er din faglige bakgrunn?

• Min faglige bakgrunn er fra arabiskfilologi og islamstudier, og jeg har arbeidet med noen av de grunnleggende kunnskapstradisjonene innenfor arabisk-islamisk idéhistorie, som koranstudier, rettsfilosofi og hadithstudier. I doktorgradsarbeidet mitt (2012) skrev jeg om tillitsbegreper innenfor koranfortolkning, etikk og kunnskapsteoretiserende litteratur fra 800-1200-tallet. Min forrige stilling var en postdoc-stilling på IKOS/ HF, hvor jeg arbeidet med problemstillinger relatert til autoritet, spesifikt i tilknytning til 1100-tallstenkeren al-Qadi 'Iyad. For øvrig er jeg også opptatt av oversettelse, både som et teoretisk og et praktisk felt. Jeg har selv oversatt noen tradisjonstekster fra arabisk til norsk, og jeg har analysert skandinaviske koranoversettelser.

- Hva jobber du med nå?

• Mine oppgaver på TF er i dag først og fremst innenfor undervisning. Jeg inngår i en gruppe som videreutvikler studietilbudet innenfor pluralt tros- og livssynslederskap, hvor mitt bidrag i første rekke er å utvikle nye tilbud innenfor feltet islamstudier. Jeg er opptatt av å produsere og formidle kunnskap om islam som en kompleks og mangfoldig religiøs og intellektuell tradisjon. Internasjonalt er islamstudier et stort felt med en lang og mangslungen historie, og jeg vil gjerne være med på å videreutvikle islamstudier som et selvstendig felt også i Norge. Dette er høyst aktuelt og relevant i dag hvor vi trenger å videreutvikle både kunnskap og tenkning. Det finnes et behov for godt skolerte folk som kan delta på ulike yrkesarenaer så vel som på andre felt i samfunnet, og et av de områdene hvor jeg ønsker å bidra, er utformingen av et godt norsk språk for islamsfeltet.

- På hvilken måte kan din forskning være viktig for prester som arbeider i Den norske kirke?

• Med et stadig mer mangfoldig trosliv i Norge, er kunnskap om islams tenkning, og innsikt i de mange måtene islam kommer til uttrykk, særdeles relevant, også for kristne teologer som skal virke som prester. Mange muslimer er svært engasjerte i spørsmålene omkring hvordan islams grunnkilder, som Koranen, kan forstås og praktiseres i dag, hvordan den enkeltes forhold

til Gud kan pleies og hvordan de ressursene islams tradisjoner tilbyr kan bidra til å løse samfunnsutfordringer. Det er spennende å få være med på arbeidet med å utvide TFs virkefelt og interesseområder i en tid hvor spørsmål knyttet til tro og verdier, religion og teologi, er høyst aktuelle, for troende så vel som for samfunnet som helhet.

Tekstgjennomganger

Fastelavnssøndag

3. mars 2019

Jes 52,13–15	Herrens lidende tjener
1 Tim 2,1–6a	Løsepenge for alle
Luk 18,31–34	Se vi går opp til Jerusalem

Bollesøndag

For tredje gang i Lukasevangeliet forteller Jesus i søndagens evangelietekst om sin død og oppstandelse. Men disiplene skjønner ingenting av hva han snakker om. Eller de fortrenger det. De er ikke i stand til å forstå eller ta innover seg noe så grusomt. Vi, derimot, vet bedre. For vi kjenner resten av historien. Men *forstår* vi fullt og helt, ser vi det Jesus ønsker at vi skal se? Eller trenger vi oppfølging gjennom et synsmirakel for *virkelig* å se og forstå, slik Lukas legger opp til med den påfølgende historien om den blinde mannen ved Jeriko? Er inngangen til fastetiden et tidspunkt for å reflektere over det som skal skje, det groteske som utspiller seg i påskens fortelling som går veien gjennom fornedrelse, tortur og død?

Fastelavnssøndag har schwung over seg i mitt hode. Karnevaltid, fastelavnssboller («bollesøndag») og fastelavnssris. Festlige «oppfølgingsdager» med «blåmandag» og «fetetirsdag» (hvor mange mandager og tirsdager resten av året har egne, kule «navn»?) og rett over i askeonsdag og fastetiden. Store kontraster historisk og liturgisk. Ikke så store kontraster i hverdagen i dag. Men kanskje med muligheter i prekenen til å spille på kontrastene og overgangene. Fastelavn («aftenen før faste» eller alternativt «spøke-/spilloppsøndagen») og karneval («farvel til kjøttet») er festtid i møte med døden. Ikke i etterkant, som på

et minnesamvær der vi også «feirer» våre gode minner om den avdøde, men i forkant! En krampaktig fest på kanten av stupet. Tristesse, dekadanse og fråtseri når vi vet at verden går under? Når vi vet at det er vår frelse som står på spill, slik tilfellet er med den rike mannen i teksten forut for vår prekmentekst, han som ble «dypt bedrøvet»?

Forberede døden midt under festen

Skal det bli noe ut av fasten er det tid for å begynne å planlegge Nuh! I en verden hvor alt var nytt og Jesus snart skulle komme igjen, hvor formaninger og gudsfrykt gikk «rett hjem», var kanskje oppfordringene i 1. Timoteus relevante og gode. De gir oss i hvert fall en oppskrift på hva fasten skal inneholde: bønn og påkallelse, forbønn for andre, gudsfrykt og verdige liv i vissheten om at vi skal bli frelst og lære sannheten å kjenne. I dette ligger også en god porsjon selvdisciplin og avkall på det som får oss til å miste fokus: overflod i alle mulige fasonger, deriblant for mye og for lettvinnt tilgang på mat og drikke, for mange impulser i hverdagen og for mye av det som vi egentlig kunne vært foruten. Fastetiden er et skifte av fokus mot Gud, der også våre medmennesker kommer inn i synsfeltet vårt slik at vi ser dem («... en av disse *mine* minste»). Og alt dette på den dagen som står i den søte og kremfylte bollens tegn. Er det i det hele tatt mulig å spise en slik bolle uten at det lett dekadent tyter krem ut av bollen, ned på fatet og ut i munnvikene?

Riktig rekkefølge og balansepunkt

Er fråtsingen og dekadansen egentlig en forsmak på, og en for tidlig feiring av, oppstandelsen? Nei, jeg tror vi må ta det i riktig rekkefølge. Jeg tror heller at fastelavn er balansepunktet opp mot 40 dagers faste. Skal vi være avholdende fra noe over lang tid, slik fastepraksis innebærer, må det også balanseres opp mot noe annet. Formaningen i dag er at vi tenderer til ikke å balansere våre goder opp mot det vi gir avkall på. Vi lever fremdeles i et samfunn preget av tanken om økonomisk og velstandsmessig vekst som et gode. Dessverre har det rådende økonomiske paradigme i stor grad mistet sitt eget balansepunkt av syne: vår evne til å se vekst som bidragsyter til et empatisk og nestekjærlig samfunn. Kanskje en ørliten digresjon på

fastelavnssøndag, men i dag er likevektspunktet særlig viktig. Og i en sykkelig individorientert verden der «... identitet er den magiske løsningen som samler den flakkende personligheten din i ett ord og annullerer alle de eksistensielle krisene som hjemsøker deg» (Carsten Jensen, *Kjellermennesker* (2018), s. 101) er kanskje også tryggheten i fellesskapet, og kjærligheten individet kan motta der, også blitt borte fra synsfeltet?

Volden i vår historie

Jesajateksten er litt rar sett for seg selv. Vi kjenner oppfølgingen i kapittel 53 godt. Den gir mening for oss og gir mening til vår perikope. Men det er tydelig at logikken er snudd på hodet. Det er ikke det som tradisjonelt «opphøyes og løftes opp» som gjelder hos Jesaja. Vi blindes av logikken i vår verden. Og når Jesus i Lukas utdyper og i detalj beskriver mishandlingen, er det lett å miste den ene setningen om oppstandelsen av syne. Hva er det vi kan forkynne gjennom disse frampekene mot påske? At de mishandlende og plagende alltid skal med i vektskålen. At de gjennom sitt møte med vold og urett har en innsikt som vi må ta hensyn til?

Jesus vet hva han går i møte, erkjenner det og beskriver det og ser slik volden i verden rett i hvitøyet. Han er redd for det som venter ham, men fortsetter likevel å gå på veien opp mot Jerusalem. Vi beskriver i kristen tradisjon Jesu død som et sonoffer for våre synder. Sonofferet i påskeberetningen er et oppgjør med vår verdens meningsløse vold og uendelige, nærmest kjedsommelige gjentakelse av denne volden. Vi kan gjennom oppstandelsesberetningen gi slipp på den evig repeterende volden og vårt behov for å finne syndebukker som kan avlaste oss litt. Ordene i Jesaja og Lukas gir oss grunn til å reflektere inn i fastetiden på hvilken kunnskap vi har om våre egne liv og vår egen verden. Det kan vi gjøre uten å gi slipp på kjennskapen til det som er «på den andre siden» av våre egne opplevelser av fornedrelse og død: Nåde og liv. Kingos salme «Sorgen og gleden de vandrer til hope» (NoS 466) er herlig illustrerende: «Deiligste roser på tornebusk gløder, skjønneste blomster har tærende gift. Titt under rosenkinn hjertene bløder over at skjebnen så selsomt er skift.»

Nåde i fastedisiplin og en fastelavnsbolle

Jeg vil oppmuntre til å gi tips og råd for fastetiden i dag. Om det ikke dreier seg om forsakelse, som de fleste har godt av i større eller mindre doser, så kan det være å legge noe til som også hjelper til med å skifte fokus. På mitt tidligere arbeidssted, Emmaus (nå Kirkelig dialogsenter), hadde vi opptil seks bestemmelser som hver enkelt kunne følge på det vi kalte «veien til Emmaus»:

- Å sette av tid til regelmessig meditasjon.
- Å lese Jesu veiledning (f. eks i Mat. Kap 5, 6, og 7).
- Å delta regelmessig i et mediterende fellesskap.
- Å øve meg i å se mine følelser, min historie og personlighet med Kristi kjærlighet, åpenhet, respekt og vilje til å dele.
- Å øve meg i å møte andre med Kristi kjærlighet, åpenhet, respekt og vilje til å dele.
- Å øve meg i å etterleve de instinkter og overbevisninger som måtte vokse fram i meg, også dersom det innebærer at jeg må endre mine planer og vaner.

Det er mulig å lese seg gjennom disse bestemmelsene mens du med god samvittighet spiser fastelavnsbolle og tenker over om dette er noe som kan gjennomføres i fastetiden. Fastetiden trenger ikke være asketisk, den kan også være en oppfordring til å reflektere over balanse i livet. Ingen lett oppgave i seg selv. Refleksjon krever noe av oss. Sitter vi i stillhet og mediterer, gjør vi en jobb hvor det ytre og det indre har lett for å utfordre oss på en og samme tid. Det er hardt arbeid og må balanseres mot daglige gjøremål og Kristi kall til oss om å bære kjærligheten fram i verden og til å skape forståelse og fred mellom mennesker.

Fastelavnssøndagens fråtseri i herlige boller, fest og løssluppenhet før fastetiden er en illustrasjon av livet som en kontinuerlig balansegang på kanten av stupet. Vi vet alle at vi skal dø. Men vi

vet også at vi kan hvile i den nåden som Jesus forkynner oss både gjennom livet og etter døden. Det er det verdt å ta med seg inn i fastetiden og reflektere videre på.

Salmeseddel

96 Å Jesus, lat meg ljuset sjå

471 Nærmere deg, min Gud

117 Se vi går opp til Jerusalem

466 Sorgen og gleden de vandrer til hope

621 Nå dekkes bordet

102 Vi skal se deg, Herre Jesus

Askeonsdag

6. mars 2019

Jes 58,4–10

Apg 13,1–4;14,22–23

Mark 2,18–20

Den rette faste: å bryte åk

Paulus og Barnabas sendes ut

Fest eller faste

Kirkeårsdagen

Askeonsdag kommer brått på. Vi har gjort unna åpenbaringstiden, som i mange lutherske kirker er en festtid. Kanskje har vi nylig hatt karneval på fastelavn, kanskje har vi til og med dratt på med en real feitetirsdagsfest. For svært mange nordmenn er det feitetirsdag hver eneste dag, og svært mange forventer at festen bare skal fortsette og fortsette. Er vi blitt som kong Xerxes? Han holdt fest i 180 dager, og når de var til ende, beordret han like så godt syv dager til med nachspiel (Est 1,1-8). Slik dronning Vasjti nektet å føye seg etter Xerxes' umodne og beduggede lek, slik hvisker askeonsdag inn i ørene våre: *Menneske, kom i hu at du er støv.*

Fastetid uten askeonsdag blir i grunnen en ganske underlig greie. For hva sitter vi egentlig igjen med, når vi fjerner askeonsdagens påminnelser? For det første mister vi en forankring i det jødiske, og for hvert ankerpunkt som glipper, tar vi ett skritt til i retning av å bli en ny religion. Jødernes nyttårsfest er *Yom Kippur*, forsoningsdagen. Det gir god mening å starte et nytt år med forsoning. Vi bør heller ikke glemme at før man ble helt enige om når kirkeåret skulle begynne, så var det enkelte deler av kirken som begynte det nye kirkeåret med fasten. Askeonsdag er altså vår forsoningsdag. For det andre glipper fastens forbindelse med skapelsen av mennesket. Da Adam og Eva trosset Gud, fordi de

ønsket å bli som ham, falt skapelsen. Askeonsdagen minner oss om ønsket som fortsatt bor i menneskeheten: å bli som guder. For det tredje: Kirkeåret er i stor grad strukturert etter faser i Jesu liv. Dette gjelder både åpenbaringstiden og fastetiden, men det gjelder ikke askeonsdag. Askeonsdag bryter inn i fortellingen om Jesus. Når dens inngripen skjer, så spilles ikke fortellingen om Jesus ute på sidelinjen, men hans fortelling får bedre feste i våre liv.

Det er med andre ord gode grunner til å feire messe askeonsdag, men vi må ikke glemme hvorfor vi lutheranere sluttet med det i utgangspunktet. Hos evangelisten Matteus leser vi i det sjette kapittel: *Men når du faster, skal du salve hodet og vaske ansiktet, for at ingen skal se at du faster, ingen andre enn din Far som er i det skjulte.* Dette skriftstedet er ofte blitt vist til når man har problematisert faste, og iallfall to av rekkens tekster utfordrer faste slik vi kjenner den. Så hvordan griper man det hele an, når man skal holde en preken over fastekritiske tekster, etterfulgt av korstegning i panna på de fremmøtte?

Holder man gudstjeneste askeonsdag, så har man selvsagt med korsmerkingen, og har man vært riktig flink, så har man spart asken fra foregående palmesøndags brente palmeblader. Det kan dessuten være greit å komme i hu at aske og vann blir lut, og slettes ikke alle i menigheten vil dra fasten så langt at de får etset inn et kors i panna. Bruk olje. Uansett, korsmerkingen må gis et meningsinnhold i prekenen, ellers blir den bare et påklistret jåleri, og det påklistrede jåleri var som kjent en ikke helt ubetydelig del av reformasjonen. Den hermeneutiske nøkkelen til dagens tekster kan være setningen: *Menneske, kom i hu at du er støv.* Det er dette som sies når korsmerkingen skjer, og denne handlingen skal ikke overlates til den enkeltes frie fantasi og fortolkning.

Til prekenen

Oppgaven du som forkynter har på askeonsdag, er temmelig konkret. Du skal gi ordene *Menneske, kom i hu at du er støv* et meningsinnhold som er mulig å gripe og begripe for menigheten. Det betyr at de på den ene side skal ta ordene på alvor, og gi seg i kast med fasten. På den andre siden innebærer det at disse

ordene skal etablere meningsgrunnlaget for fasten. I tillegg skal Jesu Kristi ubetingede nåde forkynnes for de fremmøtte. Det er med andre ord en konkret, men ikke lett oppgave. Heldigvis er vi lutheranere, og vet at hele Skriften peker på Kristus!

Jesaja

De lærde strides, men teorien om at Jesaja er skrevet av tre forfattere (Proto-Jesaja 1-39; Deutro-Jesaja 40-55; Tritro-Jesaja 56-66) er overbevisende. Kort oppsummert kan man si at i kapittel 1-39 vandrer israelsfolket i mørke, i 40-55 har det samme folket sett lyset. I 56-66 har folket som vandret i mørket, og så fikk se lyset, oppdaget at det ikke var så innmari lyst allikevel. Så kan man jo undre seg over hvorfor noen fikk den lyse ideen å runde av en ganske så oppløftende fortelling, med et noe deprimerende tillegg. Vi må ta et kort sveip gjennom Jesse bok.

Jesaja den første begynner sitt forfatterskap med det som i vår bibeloversettelse har fått navnet Klage over Israel. Her nevnes både Sodoma og Gomorra, og Jerusalem er blitt en hore. Juda har falt, og Jerusalem har snublet. Verop følger verop, og det nevnes løsninger på problemet, som Jesse rot og den unge jenta som skal bli med barn.

Vel 200 år og 39 kapitler senere har Babylon falt. Det byr selvsagt på en viss feststemning, og hvem kan vel klandre Juda for det? De var tross alt i fangenskap i Babylon. Og det er ikke bare Juda som jubler, men hele skaperverket skal feire. Fjellene skal synge og trærne skal klappe når Juda vandrer forbi. Fred og fordragelighet skal det bli.

Men så kommer kapittel 56. Israels ledere er blinde, og folket er troløst. Den frelsen som hos Deutero-Jesaja skulle vare evig, har nådd sitt teppefall. Kunne man ikke bare spart seg bryet med å skrive kapittel 40-55 også, når man i kapittel 56-66 uansett bare skulle vende tilbake til godstemningen hos Proto-Jesaja?

Det er litt sånn det er med oss på askeonsdag også. Vi lutheranere er oss temmelig bevisste at vi er ganske elendige. Det bør man kanskje heller ikke prøve å dekke over, for tar man arvesynden fra

en gjennomsnittslutheraner, så tar man samtidig gleden fra den. Vi trives godt med Proto-Jesaja. Han forteller oss at det kan ropes verop over alle og enhver, og formentlig trenger vi ikke føle oss alene. Men vi trives godt med Deutero-Jesaja også. For vi liker å høre at alt skal gå riktig så bra til slutt. Guds frelse skal vare evig, uansett om vi er aldri så elendige.

Nå skal vi ta et lite stopp og reflektere litt, for nå er vi ved lutherdommens akilleshæl. Frelse ved troen alene er et omkved som vi kanskje fikk på hjernen i litt for mange århundrer. Det startet godt, med en forholdsvis god balanse hos Luther. Poenget var jo at gjerningene kom som en nødvendig følge av troen; det skulle derimot vise seg å være like naivt som trickle-down-economy. Plutselig delte man ut soveputer i våpenhuset ved kirkegang.

Askeonsdag er påminnelsen om at dåpen er gjenfødelse. I dåpen ble vi født på ny. Det vil si: I dåpen er vi skapt på ny. Dåpen er altså ikke et livsvarig frinota til å slippe å tenke noe mer på det. Voksne som må døpes må avlegge et dåpsløfte, faddere må avlegge dåpsløfter angående sin videreformidling av diverse til dåpsbarnet. Også vet jo vi, vi lutheranere, at vi klarer ikke overholde disse løftene om vi så fikk betalt for det. Vi vet jo hva Jesus sier om ekteskapsbrudd og at det først skjer i hjertet. Men det betyr ikke at vi skal lene oss på dåpsvannet og si: Æh, jeg er døpt, jeg. For gjør vi det, så står Tritto-Jesaja der og tar oss med tilbake til dommen og ve-ordene hos Proto-Jesaja.

Nå er det selvsagt ikke slik at dåpen vår blir utslettet når vi gjør noe galt; det sier seg selv. Men askeonsdag skal minne oss om dåpsløftene våre. Da vi ble døpt fikk vi et korsmerke i panna, og det korsmerket ble tegnet med det reneste vann. Dette kan vi minnet om hvis vi deltar på en bønnevandring hvor døpefonten typisk er stedet hvor du kan bli korstegnet med vann i panna. Da kan vi tenke på at Gud holdt oss i dåpen, og at han holder oss fortsatt. Det er fint.

Askekorset er noe ganske annerledes. Har du prøvd å gå rundt blant uinnvidde med en askeflekk i panna? Det er ingenting koselig med det, og du føler deg mer teit enn from. Men, det er

liksom poenget med askeonsdag. Det er den ene dagen i året vi får bære våre synder på utsida; ikke i detalj, men i en konsentrert, skitten, korsforma flekk i panna.

Vær støv

Du er ikke alle disse syndene som du kan tenke ligger i det korsmerket, og som gjør fremre pannelapp så tung at du må gå med senket hode hjem. Du er ikke disse syndene, men du er støv. Formløs, livløs, navnløs. Støv som en gang hverken kunne synde eller elske. (Og her må du rett og slett bare velge om du vil forklare sammenhengen mellom det engelske ordet for støv, og deres jordpåkastelsesord, eller om du vil gå for den mer moderne stjernestøvvarianten, som nok passer bedre i områder hvor kremering har tatt over for jordeferden.) Uansett, dette støvet vi en gang var, hvordan man nå enn ønsker å se på det, ble pustet liv i av Gud, og vi ble mennesker med kropp og sjel. Menneske, kom i hu at du er støv, og det er en bra ting! Det er bra å være støv. Vær støv i førti dager, mens du venter på å blåses liv i med resten av Skapningen påskenatt, og med den synge: «Kristus er oppstanden!».

I vår tid har fasten tatt så mange vendinger. Folk faster ikke bare fra mat og nytelsesmidler, men også fra facebook og overflod. Det er helt greit. Vi har for lengst mistet tradisjonen med å avstå fra mat i fastetiden, og det er ikke sikkert at det er den eneste rette måten å faste på. Bunnlinja i askeonsdagens oikonomia er: Menneske, kom i hu at du er støv.

Askeonsdagen som vendepunkt i kirkeåret

Som nevnt ovenfor var fasten i enkelte deler av oldkirken inngangen til det nye kirkeåret. Hvis vi nå tenker at Jesajas bok utgjør kirkeåret, så blir det som følger. De førti dagene med faste er Proto-Jesajas tid. Fra påskenatt og helt frem til fastelavn er Deutero-Jesajas tid. Askeonsdag tilhører Trito-Jesaja.

Salmeforslag

Til inngang: Se, vi går opp til Jerusalem (117)

For våre kirkegjengere er denne salmen ensbetydende med fasten. Det er denne som *er* fasten.

Før preken: Se universets Herre (298)

Salmens første vers går rett inn i poenget jeg gjorde om støv ovenfor, og de to påfølgende vers passer ikke mindre bra i forkant av en korsmerking askeonsdag.

Etter korstegning: Gud, når du til regnskap kaller (596)

Det er lett å gjøre den blunderen det er å velge noe som er veldig positivt betont etter korsmerkingen, men da forsvinner noe av poenget med at dette askekorset skal bæres i noen timer til. Botsøvelsen er jo ikke merkingen, men å bære korset etter at man har gått ut av kirken. Denne salmen vil tilføre askekorset litt ekstra tyngde, og det er jo tross alt derfor folk har kommet til kirke for denne dagen.

Til utgang: Fred til bot for bittert savn (551)

En forholdsvis lite kjent Grundtvig-salme, men her er Grundtvig på sitt beste. I to korte vers evner han å favne hele livet, og for en fabelaktig forklaring av botens sakrament. Man kan fint henge en blytung Landstad-salme om halsen på menighetens fremmøtte, når Grundtvig står ved utgangen og gir kraft i kroppen til å bære den. PS: At salmen er plassert under overskriften Søndag og kirkegang betyr ikke at den *må* synges til inngang. Denne passer perfekt til utgang med askekors i panna!

1. søndag i fastetiden

10. mars 2019

2 Sam 12,1–10	Natan og David
Hebr 5,7–9	Jesus bad med høye rop
Matt 26,36–45	I Getsemane

Om fastetiden og tekstene

Dagene har begynt å bli lengre og lysere. Sola varmer, litt mer enn det den gjorde for bare noen uker siden, og kropp og sinn er i ferd med å våkne etter vinterens «dvale».

Som en motsats til den lysere og mer åpne tiden utendørs, inviterer kirken og den kristne tradisjonen vi står i, til 40 dager med stillhet, meditasjon, bønn, ettertanke, ransakelse, og kosthold uten kjøtt eller annen overdådighet.

Fristelse, kamp, seier, og å holde seg åndelig våken er velkjente temaer i fastetidens tekster, alt opprinnelig som en forberedelse til påskenattens tradisjonelle dåpsseremoni.

Alle tekstene for denne dagen har elementer av disse tingene. Davids fristelse til å bare ta den kvinnen han hadde lyst på, konfrontasjonen med det, erkjennelse, straffen. Jesu bønner og rop for denne verden, Jesu kamp med dødskreftene i seg selv, disiplene som fristes av søvnens unnvikelse.

Om nærhet, grenser og Gud i det vonde

Vi møter Jesus i Getsemane. I forkant av vår tekst har vi lest om Jesus som forteller disiplene om hva som venter ham. Peter har kommet med sitt fortvilte utbrudd om at dette ikke må skje, og Jesus har forutsett hans tre gangers fornektelse.

Jesus og disiplene har trukket seg litt unna folkemengden og slått seg ned i Getsemane. Slik vi kjenner Jesus, var det ikke uvanlig at han noen ganger trakk seg unna for å være alene for å be. (Jfr. Matt 14,23 og Matt 6,6.) Denne gangen er disiplene sammen med ham, og han inviterer de tre, Peter og Sebedeus sønnene, Johannes og Jakob, til å være sammen med ham litt lenger unna de andre. Men også dem gikk han litt unna. «Han gikk frem et lite stykke» (vers 39). Den greske teksten bruker her ordet «mikron», som kan oversettes «veldig lite», eller mikroskopisk, om du vil.

Mennesket Jesus hadde behovet for å ha noen hos seg, når livet virket uutholdelig, noen som orket og tålte. Likevel ville han ikke ha dem helt nære. Han kjente behovet for å sette en grense, var tro mot seg selv og gjorde det, ved å gå et bitte lite stykke. Det å slippe noen inn i det aller innerste er noen ganger umulig. Kanskje særlig når den eksistensielle ensomheten herjer. Kanskje lærte disiplene noe om det å trå varsomt og klokt i nærheten av andres lidelse. Vente på invitasjonen fremfor å invadere.

Disse tre, Peter, Johannes og Jakob, har vært sammen med Jesus tidligere, på fjellet (Matt 17, 1-3). Den gang var det glede, de fikk se ham og hvem han var, og profetene sammen med ham. Med stor iver ville Peter fatte tiltak og bygge hytter, være nær, ha dem hos seg. I søndagens tekst er det annerledes: Jesus vil ha dem nær, men ikke helt innpå seg.

Særlig der lidelsen er stor, må iveren etter å hjelpe noen ganger dempes.

I denne teksten er lidelsen stor, så stor at han er «grepet av sorg og gru», og «tyngtet til døden av sorg. Grunntekstens ord i disse versene kan oversettes med både forvirring, kaos, sterk uro, og til og med nær ved besvimelse i begrepet «tyngtet til døden»

Dette er klassiske reaksjoner på traumer. For Jesus er det reaksjoner på traumer som ennå ikke har blitt påført ham. Kanskje måtte han gjennomleve det som skulle skje, før det skjedde, for å kunne tåle det, for å kunne velge å gå inn i det, i den grad han valgte det.

Som et slags pre-flashback. Vi som jobber med traumer og bearbeiding av slike, har etter hvert lært noe om å orke flashbackene, lære å forstå at det er emosjonelle eller kroppslige minner som ikke skjer her og nå, men noe som var og som normalt ikke lenger er farlig.

Det er en lang og krevende prosess, både for den som kjemper denne kampen, og for den som forsøker å være tilstede i det sammen med den kjempende. Midt i alt klarer Jesus å være tydelig på hva han trenger, «våk med meg».

Kanskje var det derfor de sovnet, disse tre, ikke bare en gang, men hele tre ganger? Fordi utmattelsen, maktesløsheten, frykten, kaoset og forvirringen i Mesterens voldsomme indre kamp, smitter, og sender utmattelsen og behovet for å la seg» bedøve», flykte inn i søvnen, over til dem som skulle våke og be sammen med ham.

Selv kunne han kanskje ikke la seg bli utmattet. Følelser vi ikke selv kan eller klarer å romme, sender vi gjerne ut til andre.

Tre ganger går han inn og ut av den mørke indre kampen, før han reiser seg og det virker som han har gjenvunnet balanse og forvirringen og kaoset har lagt seg. Det er kanskje som når Gud skapte verden. Han ryddet i kaoset. Himmelhvelving der, jorden der, havet, månen, stjernene, solen, og til slutt anerkjennelsen og hvilen. Eller kanskje er det flukten, dissosiasjonen, fra kroppens og sjelens intense frykt for det som skal komme. Denne velsignede (og til tider trøblete) gaven menneskets hjerne har fått når livet trues.

Kanskje var det nettopp der Jesus så Gud, i mørket, i flukten, i følelsen av å være alene. For dem som vil gå videre på et slikt spor, anbefaler jeg den gode gamle «Mørket som blander» av Owe Wikstrøm. Han skriver om den indre natten, og Gud som skjuler seg nettopp i mørket.

Jeg vil aldri våge å påstå at det er en trøst i å tenke eller formidle at Gud er å finne i menneskers indre mørke, det vil være en hån mot dem som ikke kjenner det slik.

Noen har likevel delt erfaringene om at midt i opplevelsen av eksistensiell ensomhet, så finnes også noen ganger troen på nærværet av Gud, og at det gir noe å holde tak i midt i kaoset.

For meg ble dette møtet med den velkjente teksten, en påminnelse om Gud som kanskje mer enn noen annen våger å se, høre og tåle menneskers noen ganger uutholdelige smerte. Det ble en påminnelse om viktigheten av både grenser og nærhet i møte med hverandre.

Den ble en påminnelse om min egen fristelse til å unnvike både egen og andres smerte. Fristelsen til å unnvike eget ansvar for hvilke inntrykk jeg med mitt liv og mine handlinger påfører kloden og andre mennesker.

Den ble også en påminnelse om Jesu gjentatte bønn om å våke med ham.

Forslag til salmer

677 En bønn er gjemt i hjerteslagets rytme

448 Midt i alt det meningsløse

738 Noen må våke i verden natt

604 Jesus livets sol og glede

117 Se vi går opp til Jerusalem

2. søndag i fastetiden

17. mars 2019

Jes 55,1–7	Søk Herren
2 Kor 6,1–10	Tålmodighet i tjenesten
Luk 13,22–30	Den trange dør

Tekstene

Jesajateksten er et kall til omvendelse fra dårlige prioriteringer og urett. Dette kallet skal ikke bare rettes mot Israels folk, men gå ut også til ukjente folkeslag. Teksten er også et løfte om liv, barmhjertighet og tilgivelse om man søker Herren. Teksten i 2. Korinterbrev klinger som et svar på at dette løftet er i ferd med å bli virkelighet på tross av motgang og forfølgelser. «Se, nå er den rette tid, nå er frelsens dag!» Evangelieteksten ender i en overraskende visjon om at dette løftet er universelt, og at de som så seg selv først i køen, må finne seg i å komme sist.

Hva er det preteksten forsøker å svare på?

Jeg synes alltid det er lurt å stille seg dette spørsmålet som en vei inn i en tekst. Her får vi det servert innledningsvis: «Herre, er det få som blir frelst?» Likevel er det ikke så enkelt, for vi bør også avsløre hvem det er som spør og hvorfor. På spørsmålet om hvem, kan det synes å være en av de som fulgte Jesus tett på vandringen fra byer til landsbyer. Kanskje en av disiplene? Men hvorfor blir spørsmålet stilt? Det er selvfølgelig litt vanskeligere å svare på, siden det er vanskelig å lese inn sinnelaget i spørsmålet. Er det ironisk ment, sarkastisk? Er det i bekymring, uvisshet? Det kan minne om spørsmålet til den rike unge mannen (Luk 18,18ff), han som spurte for å framheve sin egen fortrefelighet. Eller som spørsmålet til den lovkyndige i Lukas 10 (Den barmhjertige samaritan), som spør for å rettferdiggjøre seg selv.

Her virker det som om han stiller et ledende spørsmål, ikke minst med bakgrunn i det svaret han får, der han forventer at svaret er «ja». I hvert fall hvis spørsmålsstilleren er en del av de få utvalgte siden han er tett på Jesus i vandringen. Underforstått altså; det er de få utvalgte som finner frelse, eventuelt hele det utvalgte folkeslaget. Svaret han får er i overkant krast, men det skal vi komme tilbake til seinere.

Slike spørsmål opptok sannsynligvis mange. Lukas synes å bruke disse spørsmålene retorisk, for så å komme med et overraskende svar.

‘Guds rike’-konseptet

Slik Lukas bruker begrepet ‘Guds rike’, er det tydelig at det ikke bare har en transendent klang, men i aller høyeste grad også en immanent betydning for her og nå. I Lukas 17 blir Guds rike plassert ‘midt iblant dere’! Ewig liv – eller Guds rike, eller frelse – er ikke bare noe framtidig, men også noe nåtidig og relevant for troens uttrykk (Jamfør historien om Sakkeus i Luk 19).

Også Paulus i leseteksten for denne søndagen er inne på noe av det samme: «For han sier: Jeg bønnhørte deg i rette tid og hjalp deg på frelsens dag. Se, nå er den rette tid, nå er frelsens dag!»

Alle disse begrepene, Guds rike, himmelriket (særlig hos Matteus), frelse, ewig liv, er krevende begreper i en preken. Hovedgrunnen til dette er at de er fylt med så mange ulike forestillinger, de fleste er muligens hinsidige. Jeg tenker at Lukas i hele sitt skrift forsøker å bringe disse forestillingene inn i den virkelighet hans lyttere befinner seg i. Han er opptatt av at troen må få en konsekvens for det livet man lever nå. Lukasevangeliet er de fattiges evangelium, med skarp kritikk av de rike!

De siste skal bli de første, og de første skal bli de siste

I tillegg til denne teksten, finner vi denne reverseringen i historien om arbeiderne i vingården (Matt 20) og i historien om den rike unge mannen (Matt 19 og Mark 10). Men merkelig nok ikke i Lukasversjonen av den siste fortellingen i Luk 18.

I likhet med disse to fortellingene blir alt satt på hodet også i søndagens prekentekst. Når jeg sier at jeg opplever Jesu svar noe i overkant krast, er det fordi det er så nådeløst. Samtidig tenker jeg at dette får fram den følelsen som mange av de som er utstøtt opplever daglig. Kanskje det er nettopp dette Jesus vil få fram; å kjenne på hvordan det er å være ekskludert?

Jesus kunnngjør med dette en endring: Det er ikke etnisk, kulturell tilhørighet det kommer an på i Guds rike. Det er noe helt annet.

I siste vers av «The Times They Are A-changin'» (1964) får Bob Dylan fram opplevelsen av at alt er satt på hodet:

The line it is drawn the curse it is cast
 The slow one now will later be fast
 As the present now will later be past
 The order is rapidly fadin'
 And the first one now will later be last
 For the times they are a-changin'

Spørsmålsstilleren må ha kjent på noe av det samme som foreldregenerasjonen på 60-tallet.

Alle som gjør urett

Årsaken til at man ikke klarer å kjempe seg inn gjennom den trange døren er at man gjør urett. Man måles ikke lenger på status, etnisitet, rang og posisjon. Man måles på handlinger. Hvorvidt man gjør rett eller urett. Her blir svaret til Jesus veldig kategorisk. Er mennesket enten - eller? Det rimer dårlig med min livserfaring både i arbeidslivet som prest og i privatlivet som menneske.

Her kan det være trøstende å ta fram den andre leseteksten for denne søndagen fra Jesaja 55, 6-7: «Søk Herren mens han er å finne, kall på ham når han er nær! Den urettferdige skal vende seg bort fra sin vei, ugjerningsmannen fra sine tanker, og vende om til Herren, som vil vise barmhjertighet, til vår Gud, for han er rik på tilgivelse.»

Det er altså ikke helt håpløst! Men denne teksten henvender seg til den rike, selvsikre og fordomsfulle. Lukas tar et grep som gjør det umulig å henvise til makt og posisjon, men som bryter ned forskjellstenkning og ekskludering.

Den trange dør

Jeg tenker det er problematisk å trekke inn Johannes 10,7 (Jeg er døren inn til sauene) og Matteus 7,13 (Gå inn gjennom den trange port) i denne sammenhengen, fordi det er helt andre bilder og lignelser enn den vi finner i dagens prekentekst. De svarer også på helt andre spørsmål (falske profeter og Messias). Det er også problematisk å lage et dogme av Lukas 13,24 og konkludere med at det bare er noen få som blir frelst. Da er vi tilbake til spørsmålsstillerens utgangspunkt, nemlig å søke en bekreftelse på at det bare er noen få utvalgte som er 'gode nok'. Et raskt nettsøk på 'den trange døren' får opp nesten utelukkende refleksjoner omkring hvorfor så få er utvalgt ut fra et rettroenhets perspektiv. Jeg tenker det er nettopp dette Jesus vil advare mot.

Det som er spennende med dette bildet er at adjektivet, *trang*, blir definert annerledes av Jesus enn det spørsmålsstilleren forutsatte: Rettroenhet, rett etnisk tilhørighet, rett fromhet. Jesus poengterer at det 'å gjøre rett' er definisjonen på 'trang'. Eller sagt på en annen måte: De som tror at de har sikret inngang gjennom døren av andre grunner, vil få seg en overraskelse.

Jeg tolker det dithen at Jesus bruker dette kjente bildet for så å snu det mot dem som tenker at de er innafør, mens andre er utafør.

Fra øst og vest, fra nord og sør

Også de etnisk religiøse grensene oppheves: Ved Guds rikes bord, ved siden av Abraham, Isak og Jakob og alle profetene, finner man folk fra alle verdens vindretninger, fra soloppgang til solnedgang, fra nord til sør. Når Lukas skriver, er dette i ferd med å skje. Siden Lukas sannsynligvis henviser til Jerusalems fall i år 70 fvt. (Luk 19,44), er også de kristne spredd for alle vinder og nye menigheter i hele den kjente verden grunnlagt. Dette er en erfaring fra menighetene: Folk fra alle verdens hjørner og folkeslag slutter seg til troen på Jesus, sønn av kjærlighetens Gud.

I Jesaja 55 er det profetert om dette: «Se, til vitne for folkene satte jeg ham, til fyrste og hersker over folkene. Se, et folkeslag du ikke kjenner, skal du kalle på, et folkeslag som ikke kjenner deg, skal løpe mot deg for Herren din Guds skyld, Israels Hellige, som gjør deg herlig.»

Fortellingen om det store gjestebudet i Luk 14,16ff, som følger etter dette kapitelet, utdyper denne utviklingen. Også denne fortellingen begynner med et skjult spørsmål: «Salig er den som får sitte til bords i Guds rike!» Underforstått; gjesten som sier dette. Svaret han får er like nådeløst; «Ingen av dem som var innbudt, skal få smake festmåltidet mitt!» Men heller ikke dette er et dogme, men en advarsel til dem som føler seg sikret gjennom posisjon, makt og rikdom.

Rike og fattige i dag

Det har mye å si hvem som er tilhørerne til den prekenen du er i ferd med å skrive. Er det en rik privilegert flokk, eller er det gatas utstøtte og fattige? Det sies at Lukas skrev med tanke på de rike i menighetene rundt i middelhavsområdet etter år 70 en gang. Det er ikke usannsynlig, men jeg tror samtidig at han skrev for å inkludere de fattige og å skape en bro mellom de rike og de fattige. Her er predikanten utfordret. Hvor nådeløst skal man presse de rike? Hvor mye håp har man å tilby de fattige?

Er det dåp i gudstjenesten, kan man henvise til Luk 18,17: «Den som ikke tar imot Guds rike slik som et lite barn, skal ikke komme inn i det.» Det gjelder vel for både rike og fattige.

Salmer

- 711 Del ditt brød med sulten bror
- 713 Intet er vårt. Alt er ditt.
- 724 Stjernene lyser fremdeles i mørket
- 738 Noen må våke
- 601 Som korn fra vide åkrer

Unngå 113 Ingen vinner frem til den evige ro. Denne salmen hører ikke hjemme denne søndagen!

Maria budskapsdag

søndag 24. mars 2019

1 Sam 1,21–28	Hanna får Samuel
Apg 16,12–15	Lydia i Filippi
Luk 1,39–45	Maria og Elisabet

O jul med din glede! Takk for det biologiske kirkeåret! Ni måneder før jul, når naturen på vår nordlige halvkule forbereder seg til vår, og snøklokkene alt har blomstret ei stund i Stavanger, feirer vi Jesu unnfangelse, inkarnasjonen, ikjøttelsen.

Barndomsevangeliet hos Lukas er vakkert, og uavhengig av om vi tenker historisk/faktisk eller skjønnlitterært, er det oppbyggelig. Episoden som er evangelietekst hører i det katolske kirkeåret til på 31.mai, og heter «Maria berggang». Straks engelen hadde forlatt Maria, dro hun på besøk til sin slektning Elisabeth, opp i fjellene. Det er noe andpustent over den korte beretningen. Var Maria kvalm da, mon tro? Jeg er glad vi bekjenner en tro på unnfangelsen ved Den hellige ånd. Ingen barn er vel unnfanget uten ved Den hellige ånd? Jeg leker med tanken: I helgenkalenderen har Jesu jordiske far fått datoen 19.mars. Kan det være et spor av at folk har regnet med en menneskelig befruktning, en snau uke før Maria får vite eller oppdager at hun er gravid?

Marimesse handler om glede, og kirkeårsfargen er hvit. Bakteppet for Maria og Elisabeth er ikke lyst, likevel handler alt om glede. Nå er Elisabeths foster sterkt og levedyktig. Sparket i magen hennes må ha vært uvanlig kraftig, for Elisabeth roper ut sin hilsen til Maria. Den ufødte Johannes er den første som hilser

Marias sønn. Hans oppgave skal være å rydde vei for Herren. Maria har fått mot til å si ja til sin oppgave, fordi engelen kunne fortelle at Elisabeth også venter barn. Ingenting er umulig for Gud. Helt fra mors liv av skal Elisabeths barn være Åndsfylt. Når Maria kommer opp bakkene blir Elisabeth selv fylt av Den hellige ånd. Gjennom hennes hilsen fikk vi som kirke ord til å ære Maria med: *Hill deg Maria, full av nåde, velsignet er du blant kvinner, og velsignet er frukten i ditt morsliv!*

Det som alltid utfordrer meg som forkynner er «å hente ned» det gode ordet, evangeliet. Det slår meg også når jeg hører andre forkynne, at det er så mye lettere å sette ord på og finne eksempler på problemer og ondskap. Jeg prøver å finne det som gleden kan feste seg ved i vår hverdag. Hvordan kan vi leve sånn at gleden får tak i oss? Gleden fra Gud er ikke avhengig av idyll og perfekte rammer. Jeg elsker Hebreerbrevets begrunnelse for inkarnasjonsunderet: *Siden barna er av kjøtt og blod, måtte også han fullt ut bli som dem. - Det er jo ikke engler han tar seg av.* (Hebr 2,14 og 16) Fordi Gud ville bli menneske, og fordi Maria sa Ja da engelen kom, er alt menneskelig omgitt av lyset fra Gud. Glorien skinner ikke bare over himmeldronningen Maria. Den omgir hvert eneste menneske. Og vi er hele tida invitert til å se det og takke for det. Jeg utfordrer enhver forkynner til å observere alt som skjer en dag eller to og notere seg hva som vekker glede. Det fungerer aldri like bra å låne andres erfaringer. Vitnesbyrdets form hører til i den muntlige preken. Så selv om det kan se trivielt ut, på grensen til platt, vil jeg slå et slag for de ekte og opplevde bildene. Her er et eksempel jeg har brukt i en preken:

Mange dager i løpet av skoleåret har jeg studert et søskenpar på vei til eller fra skolen. Storebror leier lillesøster. De er mørkere enn meg i hud og hår. Turen til skolen går lett, sånn det ser ut. Når de skal hjem, er lillesøster tverr og sliten. Hun får sitte på ryggen, han bøyer seg ned foran henne og godsnakker, han får henne til å le. Jeg aner Guds lysglans rundt dem, i all slags vær.

Det sant menneskelige er gjenskinnet av Gud. Gud skapte mennesker i sitt bilde. Gjennom Maria og hennes Ja, har Gud selv tatt plass mellom oss. Maria fikk bære Jesus. Nå er vi Kristi

kropp i verden, båret av kirka. Dette er et sentralt motiv når Paulus etablerte de første menighetene. Den lille flokken av Jesustroende er faktisk Kristi kropp, slik vi hørte om i teksten fra Apostlenes gjerninger om Lydia fra Tyatira. Kanskje vi kan ane at de fysiske kirkeveggene, og den usynlige Kirka, er som ei livmor som beskytter det som skal vokse? Kirka er et sted for det nye livet, «svanger» med Guds framtid. Da kan vi lett komme på kant med makter og myndigheter. Å være svanger med Guds framtid er å målbære Guds tanker om samfunn, fred og rettferd. Så får heller en statsråd eller en avisskribent akke seg over at kirka er «politisk». Etter at Elisabeth ropte ut sin hilsen til Maria, sang Maria en lovsang til Gud. Gud setter undertrykte fri og reiser opp de små. Lovsang og kampsang glir over i hverandre. Gudsriket er en opp-ned verden, der herskere støtes ned fra tronen og der sultne blir mett med gode gaver.

Maria bærer Jesus, slik vi er kalt til å la Kristus bo i våre hjerter. Paulus sine ord «Kristus lever i meg» (Gal 2,20) uttrykker troens mysterium, og nattverdens under. Maria, det første menneske som bar Jesus, er troens mor og forbilde. På Maria budskapsdag skal vi lese mange kvinnenavn fra bibelen, Hanna og Lydia rammer inn fortellingen om Jesu mor. Ei bønnebok jeg har fra USA, «Common Prayer, a Liturgy for ordinary Radicals» (Zondervan 2010), kaller hele mars måned for «Kvinnenes måned». Kvinnenes internasjonale bønnedag den første fredagen i mars var en etablert tradisjon før 8.mars ble internasjonal kvinnetid. Maria har satt spor etter seg i kirka og i verden. Alle som har utfordret patriarkatet vet at det koster. Marias barn var på veg til påske når *En kvinne i folkemengden ropte til ham: Salig er det morsliv som bar deg, og brystene som du diet!* (Luk 11,27) Salighet utelukker ikke smerte og kamp, og ekte glede går utenpå bekymringer og sorg.

Utfordringen er å forme dagene sånn at vi er på parti med framtida, Guds framtid. Takk til Stian Kilde Aarebrot som skreiv «Kunsten å forme livet», (Luther 2018). Boka hans utfordrer meg til å tro at jeg kan bygge gode vaner og avslutte noen av de dårlige. Jeg er ikke ferdig formet, men kan få håpe at Gud fortsetter å skape noe nytt. Alle konkretiseringer har med nødvendighet noe

midlertidig over seg. Likevel må vi jobbe med det konkrete livet: Bli flyktningevenn i Røde Kors, skriv SMSer for Amnesty, gi en ekstra sum til Kirkens Nødhjelp i fasteaksjonen, bli fast giver for barne- og ungdomsarbeidet der vi bor. Lær av Maria og si til Gud: La din vilje skje. Men framfor alt: Verdsett det menneskelige, for gjennom det stråler gudsriket fram.

Salmeforslag

131 Vi synger med Maria

65 Vi ser deg, Herre Jesus

228 O lue fra Guds kjærlighet

518 Grip du meg, Heilage Ande

743 Velsignet være dere som

699 Hører du den hemmelige sangen (Se våre føtter er lette på fjellet)

3. søndag i fastetiden

31. mars 2019

Sak 3,1–5	Satan anklager Josva
2 Kor 12,7–10	En torn i kroppen
Luk 22,28–34	Jeg ba for deg

Når storheten prøves

Sataniske vers

Av en eller annen grunn er det Satan som går igjen i de tre søndagstekstene: bakvaskeren og anklageren, fristeren, motstanderen, den falne engelen, Guds venstre hånd. Det kan nesten virke som om man med tekstvalget vil markere riktigheten av den sjelesørgeriske omtolkningen av bønningen i Fadervår: «La oss ikke komme i fristelse.» Underforstått: Gud leder ingen inn i fristelser. Men i alle de tre beretningene er fristelsene eller prøvelsene – sataniske eller ikke – vevd inn i Guds opplegg: Den som skal gå inn i store oppgaver og bære ansvar, må gjennom prøvelser for å bli utrustet til kallet. Det er en hard skole.

Jeg er ikke sikker på om valget av teksten fra Sakarja er vellykket i sammenhengen. Skriftet rommer visjoner og spådommer om Israels gjenopprettelse, med en rekke motiver som går igjen i apokalyptisk litteratur. Med god vilje kan man la overpresten Josvas skjebne, «som et vedtre raket ut av ilden», bli uttrykk for fornedrelser eller ildprøver som gjør ham verdig til å innsettes på ny. Men det er langt lettere å se sammenhengen mellom motivene hos Paulus og hos Lukas. Begge handler om lederskikkelser i den første kirken som strebet mot storhet, men som motvillig – gjennom sataniske prøvelser – måtte lære at «kraften fullendes i svakhet», eller at «lederen skal være som en tjener».

Hersker eller tjener?

Lukas legger ikke skjul på at Peter er disippelflokkens ubestridte leder. Han blir hovedaktøren når Jesus kaller disiplene (5:1-11). Han er den første som bekjenner at Jesus er Messias (9:18-21). Han er talsmannen for de tre som var med Jesus på forklarelsens berg (9:28-36). I dagens tekst er han beredt til å gå både i fengsel og død. Jesus henvender seg til ham som fremtidens leder, det er han som skal styrke de andre. Og Peter er den første av de tolv som løper til graven for å undersøke om kvinnene farer med løst snakk (24:12). De andre evangeliene har langt flere detaljer om Peters svake sider. Lukas konsentrerer tendensen til svakhet og svik i prekantekstens dramatiske samtale om sann storhet, svik og gjenopprettelse, og deretter fortellinger om Peters fornektelse og anger. Etter dette finner man ingen spesielle referanser til relasjonen mellom Jesus og Peter, som hos Johannes (21:15-19) eller Markus (16:7). I Apostlenes gjerninger, som er Lukas' fortsettelsesfortelling, er Peter den ubestridte lederen, uten noen referanser til hans brist. I hans taler er det *folket* som fornekter Mesteren (Apg 3:13-14), det er *folket* som må vende om og gjøre bot (2:38; 3:19).

Men Lukas-teksten gir likevel – om man vil, sammen med Paulus-teksten – rikelig anledning for prester og predikanter til å minne seg selv og menigheten om hva som kreves av en virkelig leder: «Kongene hersker over sine folk, og de som har makten, lar seg kalle velgjørere. Men slik er det ikke blant dere.» Konge-metaforen passer godt, for Jesus overgir «riket» til disiplene, de skal sitte på troner og herske. Utsagnet er skrevet i presens, som om det var virkelighet: Slik *er* det ikke blant dere. Men de følgende ordene retter det opp med et intenst futurisk imperativ «skal være»: Den største *skal være* som den yngste, og lederen *skal være* som en tjener. Beretningen sier tydelig nok at det er så krevende og går så på tvers av normale ambisjoner at de fleste trenger å lutres og prøves for å lære det.

Belæring eller fortelling?

Hvordan tilrettelegger vi disse fantastiske idealene uten å ende med moralisering og belæring, eller kanskje bare depressiv syting over tingenes tilstand? Det er ikke vanskelig å se hvor lett makten kan dominere og ødelegge i kirke og samfunn. Det er ikke fullt så

lett å inspirere til ettertanke om sann storhet, om tjenersinn og relasjonsbygging. Noen klarer det helt sikkert. Og det er mange flotte fortellinger om kjente og ukjente menn og kvinner som kan inspirere til forandring. Lykke til.

En gang i urtiden så jeg en film som het «A Man Called Peter». Jeg husker nesten ingen ting av filmen, bortsett fra en dramatisk scene der Peter på en eller annen måte ble innhentet av kallet. Hvis jeg skulle preke denne søndagen, ville jeg kanskje ha valgt en narrativ tilnærming der jeg med utgangspunkt i Lukas-teksten lager en fortelling om Peter. Der ville jeg med stor frihet la dagens tekst leke med andre tekster fra evangeliene og brevene. Den handler om Peter, disippelen som ble siktet som hvete så troen nesten sviktet, men som kunne styrke sine brødre fordi han vendte om og gjennom bitter erfaring lærte at det ikke var makten som ga ham styrke, men erkjennelsen av brist og svakhet.

A Man Called Peter

Her er noen momenter fra min mulige fortelling. Det er fritt frem for andre å dikte videre eller fortelle på andre måter.

Han var den første som ble kalt til disippel, han var den fremste talsmannen i disippelflokken og står først på alle apostellistene. Han talte på vegne av de andre, han brukte store ord og lovet mye. Han var også den første som satte ord på hvem Jesus var da de ble utfordret: «Du er Messias, den levende Guds sønn.» Han visste enda ikke hva det betydde. Men det var da Jesus gav ham et nytt navn: Kefas på arameisk, Peter på gresk. Begge betyr Klippen. På denne klippen vil jeg bygge min kirke, sa Jesus. Det er slik Matteus forteller det.

Johannes har en annen vri, men poenget er det samme. Jesus spør disiplene om også de vil gå bort som så mange andre, og Peter vet svaret: «Herre, hvem skal vi gå til? Du har det levende Guds ord, og vi tror og vet at du er Guds Hellige» (Joh 6:60-65). Det var Peter som tok sjansen på at vannet skulle bære ham da Jesus kom mot dem i stormen. Det var han som med brask og bram proklamerte at han var villig til å gå både i fengsel og død med mesteren. Han tilhørte den indre kretsen rundt Jesus, han

var med ham på forklarelsens fjell der Jesu herlighet ble synlig. Han var til stede i Getsemane like før Jesus ble tatt til fange. Han var den første av mennene som løp ut til graven for å sjekke om kvinnene talte sant. Han ble da også lederen av den første kirken. Han talte som beruset på pinsedagen og tolket åndens komme som tegn på de siste tider. Han helbredet og forsvarte seg for myndighetene, enset ikke fengsel og forfølgelse. Han åpnet for misjon blant ikke-jøder – slik er det er i alle fall i Lukas' beretning – og det var han som godkjente Paulus som apostel, slik at Paulus kunne gå til hedningen og han selv til jødene. Så ble han ifølge tradisjonen den første biskop av Rom, der han døde som martyr på et kors, som sin mester, med hodet ned.

Men han var ingen selvsagt leder. Hans styrke og store ord avslørte også svakhet og svik. Han forsto slett ikke hva det betydde at Jesus var Messias. Like etter Peters flotte bekjennelse, protesterte han mot at Jesus skulle akseptere lidelse og død, og belærte ham om Guds vei gjennom en seirende Messias. Jesus avviste ham like kontant som han før hadde stoppet munnen på fristeren: «Vik bak meg, Satan!» Peter sovnet på vakt da det gjaldt i Getsemane. Han trodde Jesus skulle ta makten i det kommende gudsrike der han selv og de andre elleve skulle sitte på tolv troner og herske over Israels tolv stammer, og han skulle sitte øverst ved mesterens bord. Det var da Jesus tok frem et barn og talte om at de største skulle være de minste. Peters pompøse løfter om å følge Jesus i døden avslørte seg i hans feige fornektelser da det røyntet på.

Klippen Peter som skulle være kirkens fundament, var full av brist. Han ble hele tiden ført dit han ikke ville, slik Jesus sa det om hans død, ifølge Johannes. Han strittet imot å bli det Jesus ville og tenkte. Jesus nevnte ikke med ett ord Peters tredoble fornektelse, men hans tre spørsmål og Peters kjærlighetserklæring i Johannes evangelium stadfestet at skammen og sviket var gjort opp. Fornekteren ble kirkens ledende mann, den feige svikeren ble hyrden som skulle vokte og lede flokken. Det var tydelige sprekker i den klippen som det nye tempel skulle bygges på.

To brev i Det nye testamente er knyttet til Peter. Det er usikkert om det var han som skrev dem, men der dukker det opp et bilde som kanskje alluderer til hans rolle. Brevet beskriver kirken som et tempel av levende steiner. Men merkelig nok er det ingen henvisning til Peter som klippe og fundament. Det er Kristus som er hjørnesteinen, steinen som ble vraket av mennesker, en snublestein for den som ikke tror, men en stein til oppreisning for dem som tror. «Før hadde dere ikke fått barmhjertighet,» skriver forfatteren i brevet – la oss tenke at det er Peter – «men nå har dere funnet barmhjertighet» (1 Pet 2:4-10). Jeg synes det er en fin oppsummering av Peters erfaring. Det var ikke en robust og urokkelig personlighet som skulle være kirkens fundament. Det var Peters Kristus-bekjennelse, hans erfaring av svakhet og brist, og hans nye relasjon til Kristus som gjorde ham til det han var. Han var en av dem som hadde funnet barmhjertighet.

Alternativer til Peter

Kunne Jesus ha valgt andre og bedre ledere? Vi vet for lite, men har kanskje våre tanker. Hva med Johannes, for eksempel, kjærlighetens apostel? Eller Tomas, den ettertenksomme tvileren og tvisynte skeptikeren som måtte ha sikkerhet. Jens Bjørneboe omtaler ham som «naglegapets kjenner». Han fikk et evangelium oppkalt etter seg. Eller kanskje Maria Magdalena – henne vet vi ikke noe særlig om, bortsett fra at noen små grupper i den eldste kirken betraktet henne som bærer av Jesu skjulte visdom og laget et evangelium med hennes navn. Noen ville helt sikkert ha foretrukket Paulus, han hadde noe av det sammen som Peter: den paradoksale kombinasjonen av ambisjon og storhet på den ene siden og svakhet og ydmykhet på den andre, som dagens tekst fra 2 Kor 12:7-10 viser så tydelig. Men Paulus var en betydelig teolog og skarpskodd intellektuell, noe Peter slett ikke var. Og han hadde mot nok til å kritisere Peter for hans hykleri da han først hadde spist sammen med de uomskårne hedningene – etter jødisk tradisjon var de urene – men så av redsel for de omskårne jødene trakk seg unna. Det var ikke *fornekteren* Peter han angrep, men *hykleren* som talte med to tunger og praktiserte dobbeltmoral (Gal 2:11-21). Det måtte da finnes alternativer!

Menneskelighet på godt og ondt

Paradoksalt nok er det nettopp Peters menneskelighet som gjør at jeg tross alt liker ham. Til syvende og sist var det kanskje sprekken og svakheten som gjorde at de fleste kunne godta ham som leder. For det er ikke hardhet og makt og stolthet som skaper troskap og tillit, men snarere den dype menneskeligheten på godt og ondt, og bevisstheten om begrensingene i egen styrke. Det var vel derfor Jesus også holdt fast på Peter.

Ifølge tradisjonen endte Peter sitt liv som biskop av Rom. Han var klippen Jesu kirke skulle bygges på. Kanskje lærte han av bitter erfaring at det ikke var han, men budskapet som var urokkelig. Selv den siste kvelden han var sammen med Mesteren, gikk Jesus i forbønn for ham og talte om det han skulle gjennomgå og om at troen ikke måtte svikte i Satans prøvelser. «Når du igjen vender om, da skal du styrke dine brødre,» sa han. Den som er funnet av barmhjertigheten, kan bli en god leder.

Salmeforslag

523 Gud er her til stede!
 478 Vær sterk, min sjel, i denne tid
 --
 679 Du viste oss veien til livet
 604 Jesus, livets sol og glede
 614 Vår lovsang skal møte deg
 308 Nå la oss takke Gud

Eventuelt:

16 Konge er du visst
 117 Se, vi går opp til Jerusalem

4. søndag i fastetiden

7. april 2019

5 Mos 8,2–3	Herren ledet i ørkenen
1 Kor 10,16–17	Vin og brød gir del i Kristus
Joh 6,24–36	Jeg er livets brød

Det er midt i fastetiden, og dagen har et lysere preg enn mange av de andre fastetekstene. I gamle dager da folk faktisk fastet, var dette en dag som markerte at man var kommet halvveis til påsken. Søndagens gamle navn «Laetare» kommer fra det gammeltestamentlige introitus fra Jesaja 66, vers 10, med ordene: «Gled dere med Jerusalem, og juble over henne.» Fasten var ikke slutt, men det var en liten feiring for halvgått løp.

Tekstene er hentet fra 5 Mosebok: Husk Herren gav deg manna i ørkenen, og fra 1. Korinterbrev: Velsignelsens beger som vi velsigner, gir det ikke del i Kristi blod? Brødet som vi bryter, gir det ikke del i Kristi kropp? Fordi det er ett brød, er vi alle én kropp. For vi har alle del i det ene brød. Og prekenteeksten er fra Johannesevangeliet, der Jesus sier at Gud er det brød som stiller all sult.

Det er en tekst med påskemotiv: Brødet som gis for alle. Fortellingen er plassert i Galilea ved Kapernaum og Genesaretsjøen også kalt Tiberiassjøen. I Kapernaum var Jesus ofte. Peters svigermor hadde et hus der, og Jesus var ofte hos dem når han og vennene var i området. I dag står det en kirke over stedet, og utgravinger viser murene etter hus og blant annet en liten synagoge fra Jesu tid. Ifølge Johannes finner teksten sted dagen etter at Jesus har mettet 5000 med fem brød og to fisk. Deretter har han trukket seg unna sammen med disiplene: De dro foran i båt, han kommer etter gående på vannet.

Dagen etter kommer det noen som har opplevd brødunderet etter Jesus, de ser båtene og vil dra dit han er. Og teksten er fra samtalen mellom dem og Jesus: «De fant ham på den siden av sjøen og sa til ham: «Rabbi, når kom du hit?» Jesus svarte: «Sannelig, sannelig, jeg sier dere: Dere leter ikke etter meg fordi dere har sett tegn, men fordi dere spiste av brødene og ble mette. Arbeid ikke for den mat som forgår, men for den mat som består og gir evig liv, den som Menneskesønnen vil gi dere. For på ham har Far, Gud selv, satt sitt segl.»

R.A. Culpepper skriver i *Anatomy of the Fourth Gospel* at ironi er et viktig motiv for forfatteren av Johannesevangeliet. Det foregår en dialog mellom forfatter og leser hvor leseren får innsikt i det som har skjedd mellom Jesus og de han var hos. I mange av fortellingene tas leseren med og får se hva de som så den gang da ikke forstod, selv om de hadde Jesus hos seg. Det er mange ulike fortellinger hvor dette motivet brukes. I vår tekst går det på at folket har Jesus hos seg, men de skjønner ikke hvem han er. De spiser brødet han gir dem, men klarer ikke se noe annet enn det konkrete brødet. Ikke Gud bakom. Det er så vi hører ordene fra prologen. Joh.1.11.: Han kom til sitt eget, men hans egne tok ikke imot han.

Brød er mye mer enn bare brød. Det er et symbol på Jesus selv, på åndelig føde, tro, substans, Jesu kropp. Johannesevangeliet har ifølge Culpepper tre sterke kjernesymboler som er mer enn bare seg selv. Lyset, vann og brød. De går igjen i evangeliet og blir brukt konkret, men også på en måte som peker utover det fysiske. Hva er det brødet Jesus kan gi folk som gjør at de aldri mer skal sulte? Er det Jesus selv? Er det Gud? Er det tro, mening, nærvær? Alt på en gang?

I samtalen videre mellom folket og Jesus sier de at Moses gav folket manna å spise i ørkenen. Men da svarer Jesus at det var ikke Moses som gav, men Gud selv: «Guds brød er det brødet som kommer ned fra himmelen og gir verden liv.» Da sa de til ham: «Herre, gi oss alltid dette brødet.» Jesus svarte: «Jeg er livets brød. Den som kommer til meg, skal ikke hunge, og den som tror på meg, skal aldri tørste. Men jeg har sagt dere: Enda dere har sett meg, tror dere ikke.»

Når jeg har denne teksten om brødunderet, må jeg alltid tenke på noe min tidligere kollega Kirsten Bjune fortalte meg fra tiden da hun og hennes mann arbeidet som leger og misjonærer i en flyktningleir i Etiopia. Matlagrene var bunnskrapte, og forsendelsen med nye forsyninger kom ikke. De ventet utålmodig. Og folk led; de som hadde sultet lenge hadde nesten ingen ting å tære på. Fortvilelsen var stor, og de svakeste døde. Fortellingen om Jesus som livets brød blir virkelig satt på prøve da. Maten kom til slutt, men for sent for altfor mange.

Vi er Jesu hender og føtter på jorda. Vi er de som oppfordres til å dele, til å mette de mange som sulter og tørster. Til å jobbe politisk for å få satt klima og rettferdig fordeling på dagsorden. På en dag som denne kan man svært gjerne bruke Kirkens nødhjelps regnbuekalender og materiellet som de fleste har fått. Denne dagen og tirsdag 9.4 vil det i de fleste av kirkene være innsamlingsaksjon til Kirkens Nødhjelp, og da må man snakke om dette.

Oskar Stein Bjørlykke klarer å samholde begge aspektene så vakkert i sin bok *Korn i vind*, tekstmeditasjoner for hver søndag i kirkeåret, om 4. søndag i faste:

Innenfor:

Glassmaleriet, med Jesus
som mettar dei fem tusen.

Utanfor: Dei sveltande.

Dørene blir opna.

Vi dreg ut med brødet i hendene.

Og til slutt fra samme kapittel:

Kome fram til nattverdbordet. Dette er ein nattverdssøndag.

Jesus seier: Eg er livsens brød.

Så enkelt.

Herre.

Ete og drikke.

Du er nær.

Salmeforslag

711 Del ditt brød med suten bror

671 Da jeg trengte en neste

619 Eat this bread

601 Som korn fra vide åkre

Palmesøndag

14. april 2019

Sak 9,9–10 Fredskongen på Sion
Fil 2,5–11 Navnet over alle navn
Joh 12,1–13 Salving og inntog

Fra fastetid til påsketid

Palmesøndag leder oss inn i den stille uke, inn i påskeuken, og tekstene for tredje rekke inviterer oss til en palmesøndag preget av lovsang og tilbedelse. Kristushymnen i Filipperbrevet, som er søndagens episteltekst, inviterer oss til tilbedelse av den opphøyde Kristus som kom i tjenerskikkelse og ble oss mennesker lik. Også Marias salvelse av Jesus med kostbar nardussalve der «Hele huset ble fylt av duften» inviterer oss inn i et spor av undring og tilbedelse av Kristus.

Palmesøndag skal lede oss inn i påskeuken og forberede oss på budskapet som skal forkynnes om sorg og død som ble til glede og evig liv. På palmesøndag kan vi forberede menighetene våre på det, og gi små glimt og hint av det som skal komme. Likesom Maria forbereder Jesus til hans begravelse ved å salve ham, skal vi også forberede oss på budskapet om Jesu død og oppstandelse i påsken.

Salvingen av Jesus

I dagens evangelietekst møter i igjen Marta, Maria og Lasarus. I kapittel 11 kan vi lese historien om da Jesus vekker opp Lasarus, og nå i kapittel 12 møter vi dem igjen hjemme hos Lasarus. I oppvekkelsen av Lasarus viser Jesus sin makt over døden. Men nå er det han selv som skal møte døden, og etter tre dager vise sin ultimate makt over døden idet han blir reist opp fra de døde.

Maria kommer med et pund nardussalve, en salve som i følge Judas kunne blitt solgt for tre hundre denarer. En denar var cirka en dagslønn (se Matt 20,2), så vi skjønner at salven var svært kostbar og verdifull. Omsatt i dagens lønninger ville den vært verdt et par hundretusen kroner! Marias gjerning er en form for tilbedelse: Hun tar noe dyrebart og bruker det på Jesus. Duften av salven sprer seg til hele huset. Hennes gode gjerning for Jesus, eller tilbedelse om du vil, brer om seg og vil være til glede for andre som også får nyte duften av nardussalven.

Den teologiske betydningen av at Maria salver Jesus er at den forbereder ham på hans begravelse. Ubevisst utfører Maria en profetisk handling. Hun vet ikke at Jesus skal dø og bli gravlagt, men likevel salver hun ham og forbereder dermed hans begravelse. Johannes har dessuten tatt med detaljen om at Maria også salver føttene til Jesus. Det var ikke vanlig at man salvet føttene til en levende person, men det var derimot vanlig at en salvet føttene til et lik (Raymond E. Brown. *The Gospel According to John I-XII*. The Anchor Yale Bible. New Haven/London: Yale University Press, 454.). Hennes handling ser derfor frem mot Jesu død og begravelse, noe vi også gjør på palmesøndag når vi ser inn mot den stille uke. Jesus selv bekrefter også Maria sin handling som en profetisk handling: «La henne være! Hun har spart salven til den dagen jeg skal begraves.»

Inntoget i Jerusalem

Det er verdt å merke seg at Johannes har lagt salvingen av Jesus til *før* inntoget i Jerusalem, mens Matteus og Markus legger salvingen av Jesus til etter inntoget. Inntoget i Jerusalem markerer en ny tilbedelseshandling. Den store folkemengden tar med seg palme grener og går ut for å møte Jesus i det han skal til å gå inn i Jerusalem. Folket møter Jesus med Hosianna-tilrop og sitat fra Salme 118,25 («Velsignet er han som kommer i Herrens navn!»). Hosianna er et hebraisk ord som kunne ha ulike betydninger, blant annet kunne det bli brukt som en bønn om hjelp, som en hilsen, eller som en lovprisning. I dette tilfellet er det nok lovprisning som er ment. Folkemengden lovpriser Jesus, og settingen og sitatet fra Sal 118 kan gi oss assosiasjoner til at de lovpriser ham som Messias.

Men hva slags Messias er det folkemengden tror at han er? Mest sannsynlig har folket et bilde av en politisk messias. Bruken av palmegrener vekker assosiasjoner til makkabeisk nasjonalisme. Da Judas Makkaebeus rededikerte tempelet i Jerusalem til Herren etter at syrerne hadde misbrukt det (164 f.Kr), brukte jødene palmegrener for å uttrykke sin glede og hyllest (Brown: *The Gospel According to John I-XXI*, 461.) Hvis dette stemmer, var folket sin forventning en nasjonalistisk og politisk Messias. Men Jesus var ikke en slik Messias, og når folket finner ut av det litt senere i uken, snur stemningen.

Når vi i dag som kristne tror at Jesus var en Messias som kom for å tjene og som kom for å lide og dø, så kan vi likevel bruke palmegrener og sitatet fra Sal 118 for å tilbe Jesus som konge og Messias. I noen menigheter er det vanlig at man tar med palmegrener og bruker det i gudstjenesten på palmesøndag nettopp for å henspille på inntoget i Jerusalem og hyllesten av Jesus. Dette er flotte virkemidler for å gjøre teksten mer levende og for å bruke mer dramaturgi i gudstjenesten, særlig er det gode virkemidler for å inkludere barn og mennesker som ikke får like mye ut av en muntlig preken der en må konsentrere seg mye.

Prekenen

Når vi skal preke over denne teksten på palmesøndag er det viktig at vi tenker på konteksten vi skal preke i. Er dette en høgmesse der det for det meste kommer faste kirkegjengere? Er dette en familiegudstjeneste med mange barn tilstede? Er det dåp i gudstjenesten? Alle disse tingene spiller inn på hvordan vi bør legge opp preika. Tekstgjennomgangen jeg har hatt tar for seg en del bibelfaglige momenter; kanskje kan det være nyttig å bruke hvis man vet at det for det meste vil være faste kirkegjengere som kommer? Da kan man legge opp til en preken som kan gi disse kirkegjengerne litt fast føde.

Tematisk ville jeg denne søndagen prekt over tilbedelse og lovprisning ut fra evangelieteksten og epistelteksten, som begge legger opp til dette som tema. Hvordan kan vi som Jesu etterfølgere i dag lovprise og tilbe Jesus med våre ord og med våre liv? Kanskje går det an å si noe om hvordan gudstjenesten

er menighetens hovedsamling der vi samles for å lovprise og tilbe Jesus? Lovprisning og tilbedelse kan se ulikt ut i ulike fromhetstradisjoner. Selv har jeg vært innom karismatiske miljøer der moderne lovsang er en del av uttrykket. Andre igjen foretrekker å tilbe Gud gjennom stille bønn, salmesang eller kontemplasjon. Det å gjøre gode handlinger for våre medmennesker er også en form for lovprisning av Gud. Kanskje kan man i prekenen utfordre tilhørerne på å finne sin måte å tilbe Jesus på. Vi kan ikke konkret salve Jesus med alabast, men vi kan likefullt vise vår takknemlighet til og beundring av Jesus gjennom sang, stillhet eller gode gjerninger.

Evangelieteksten legger også opp til å gi tilhørerne våre et frampek mot påskeuken og hva vi har i vente. Her må vi kanskje passe oss for ikke å gå for dypt inn i påskematerien, slik at vi har noe igjen til de resterende dagene i påsken.

Forslag til salmer

9 Rydd vei for Herrens komme

149 Hosianna! Syng for Jesus

147 Sjå, Jerusalem, sjå din konge kjem

383 Jeg vil gi deg, o Herre, min lovsang

602 Lat kvar jordisk skapning teia

151 Deg vi lovsynger

Skjærtorsdag

18. april 2019

Salme 116,1–14	Herren kom meg til hjelp
1 Kor 11,23–26	Herrens måltid
Joh 13,1–17	Jesus vasker disiplenes føtter

Måltidet før de store hendelsene

De fleste forbinder skjærtorsdag med måltidet og Jesu innstiftelse av nattverden. I Johannesevangeliet er det likevel fotvaskingen som får mest fokus, Jesus som vasker disiplenes føtter. Det evangeliet som har de aller største perspektivene og «ørneblikket», ender i noe så konkret som fotvasking. Vaskingen har gitt opphav til navnet Skjærtorsdag, fra det norrøne *skíra*, å «rense» eller å bli rein.

Hvem vil egentlig gjøre en nedverdiggende oppgave?

Jeg har på mang en konfirmantleir som ungdomsleder hatt ansvar for å påse at konfirmantene har vasket rom og bad ordentlig. En litt kjedelig oppgave, for en ordentlig og ansvarlig lederjente(!?) Selv om jeg synes det var en kjedelig oppgave, gjorde jeg det. Nå kan kanskje ikke dette sammenlignes helt med fotvaskingen, men likevel. Svette sandaler og føtter fulle av støv og skitt gjorde vel at det var helt nødvendig for disiplene å vaske føttene før de skulle innta måltidet sammen. Sannsynligvis var det en oppgave ingen av disiplene hadde spesielt lyst til å gjøre. Det var nok ikke gitt hvem av dem som skulle ta dette oppdraget. For vanligvis var det en slaves oppgave å ta denne vaskingen. Kanskje håpet de alle på at noen andre skulle tilby seg å gjøre det. Overraskelsen oppsto

nok når det var lederen deres Jesus som begynte på vaskejobben. Han som hadde blitt hyllet av folket med viftende palmegrener. Kanskje endte de alle opp med å skamme seg litt når det var han som tok jobben. Det var i hvertfall ikke egentlig meningen. Men for Jesus var det nettopp det, og han forklarer: *«Forstår dere hva jeg har gjort for dere? Dere kaller meg mester og herre, og dere gjør det med rette, for jeg er det. Når jeg som er herren og mesteren, har vasket deres føtter, da skylder også dere å vaske hverandres føtter. Jeg har gitt dere et forbilde: Slik jeg har gjort mot dere, skal også dere gjøre.»*

Det var en slaves oppgave å vaske føttene når de var samlet til fest. Peter vil ikke engang tillate det og må overtales av Jesus for å skjønne hvorfor det var så viktig. *Ellers har du ikke del i meg.* Her er det en parallell til dåpen. For denne vaskingen betydde noe mer enn en konkret vasking av føtter. Påskemåltidet ble for alltid annerledes for de som fulgte Jesus. I en stund da han kunne vist overlegen stolthet, viste han kjærlighet og ydmykhet. Han var ikke for betydningsfull for å være løpegutt eller tjener. Det viser hans fullkomne kjærlighet. Jesus var fullstendig klar over at han ville bli forrådt. Det kunne gjort han bitter og hatefull. Men det fikk ham i stedet til å vise en enda større kjærlighet. Han møter den aller største urettferdighet med den største ydmykhet og kjærlighet. Det sier oss mye om Gud. Verdensbildet endres, og hvordan vi tenker makt, myndighet og relasjoner endres. Han som forrådte fikk også vasket sine føtter og tok del i måltidet. Utover i måltidet skjer det ting som peker mot lidelse, svik og tvil. Timen var kommet, og vi nærmer oss langfredagen, smertens og sorgens dag.

Prekenmomenter

Det er mye å ta fatt i ut fra tekstene på skjærtorsdag. Det er mange sterke og tydelige symbolhandlinger og viktige ordvekslinger. Det var ikke uvanlig at helter som skulle dø hadde en avskjedstale. Og Joh 13, 1- 17 er starten på en lengre avskjedstale fra Jesus til disiplene i Johannesevangeliet. Betydningen av nattverden og felleskapet er sentralt. Temaer som Svik, tilgivelse, kjærlighet og vennskap hører med på skjærtorsdagen.

Jeg kom over en skjærtorsdagspreken skrevet av Elin Irgens i Bodø. I denne hun hadde brukt påskens ulike fat for å si noe om skjærtorsdagen. Jeg siterer fra prekenen: «Våre liv kan tolkes ut fra disse tre fatene. Det første er fatet som brukes til å vaske føtter: Fatet Jesus bruker. Det andre er fatet som brukes til å vaske hender: Fatet Pilatus bruker. Det tredje er dåpsfatet: Fatet kirken bruker.» Å snakke om symbolene og knytte det til spekteret av følelser som påska rommer er et godt grep. Både tjenesten, likegyldigheten og kjærligheten er noe som det vil være mulig for lytteren å koble seg på.

Slaver som vasker føtter er ikke dagligdags for folk i Norge. Men jobber som ingen vil ha er kjent. Og disse jobbene er som oftest lavt lønnet og har lav sosial status. Ofte er det nye landsmenn/kvinner som tar disse jobbene. Disse ulike rollene vi får, skaper krevende dynamikk oss mennesker imellom. Forventningene til oss er ulike og ofte basert på forutinntatte roller. Dette rammer også meg selv.

Vi kan tenke oss at et måltid er inkluderende, og de fleste som inviterer inn ønsker vel det. Men et måltid kan også være et lukket selskap. Var det bare menn som fikk være tilstede da Jesus feiret det siste måltidet? Antagelig var det viktig for Jesus å være sammen med sine nærmeste venner når han visste at han skulle dø. Men stod det noen utenfor døra og lyttet? Det er mye vi ikke kan vite noe om. Men Jesus ba dem å om bryte brødet og drikke vinen og sa: Gjør dette til minne om meg.

Det er mange sosiale koder knyttet til mat og måltid. Det vet alle som har spist første middag hos svigers eller har turt å dukke opp i et helt annerledes miljø enn det du er vant til selv. I kirke-Norge finnes nok hele spekteret for hva folk tenker og opplever rundt nattverd. Noen går til nattverd med den største selvfølgelighet. Andre tenker at de ikke vil, tørr eller føler seg verdig nok til å gå til nattverd. Dette har heldigvis endret seg, men gamle forestillinger lever fortsatt hos enkelte. Noen menigheter feirer denne messen rundt et bord. Andre dekker til måltid inne i kirka som en kirkemiddag(-kaffe) rett etter gudstjenesten. Her er det mange muligheter til å utforske hva som kan fungere eller være lojal mot lokale tradisjoner.

Salmeforslag

666 Å leva det er å elska

743 Velsignet være dere som

163 Nå vaskar han føtene deira

162 Såkorn som dør i jorden

678 Vi rekker våre hender frem

158 Jesus din søte forening å smake

I stedet for en tekstgjennomgang, trykker vi en preken til langfredag. Prekenen skiller seg ut ved sin poetiske og meditative form. Teksten er ikke først er tenkt som en praktisk ressurs i prekenforberedelsene, men som en inspirasjon i arbeidet. Uttrykksfulle bilder og motiver fra evangeliene veves sammen med allmenne livserfaringer. Dermed åpnes begge deler opp for leseren på nye måter og til ettertanke. Vi trykker også en bønn fra oldkirken og en langfredagskollekt som ble brukt i samme gudstjeneste. Prekenen ble holdt i Oslo Domkirke langfredag 2018 av sokneprest Elisabeth Thorsen, og gjengis med tillatelse.

Redaksjonen

Langfredag

19. april 2019

Matt 26,30–27,50 Lidelsesberetningen

Langfredag går Gud selv ned, og er, i det dypeste mørke.
Langfredag flettes Guds historie inn i vår livs-tyngde.

Bønn fra oldkirken

Hellige Frelser,
i dag blir du hånet for vår skyld,
regnet blant ugjerningsmenn,
kronet med torne-kronen.

Gode Hyrde,
i dag gir du ditt liv for flokken din,
korsfestet med røvere,
med dine hellige hender gjennom boret.

Milde Forsoner,
i dag fullfører du din gjerning,
og din kropp blir lagt i klippegraven.

Herre, Jesus,
i dag gjør du ende på vår troløshet,
så vi på oppstandelsens morgen
får del i den store nattverd i himmelen.

Du som lever og råder med Faderen og med Den Hellige Ånd fra
evighet til evighet. Amen.

Preken

Det er en tyngde ved livet. Et dypeste mørke.
Jeg tenker på avvisninger, ensomhet og mismot
som samler seg i oss.
Som et lodd som drar nedover. En kraft.
Tyngden i livet drar oss nedover. Og vi tar andre med.
Det er som vi trekkes inn i en spiral.
Og vi kan komme til å si at det ikke finnes noe alternativ.
Vi kan komme til å leve som om vi var fanget.
Som om vi var overgitt i mørkets vold.
Alt dette vil jeg kalle livs-tyngde.

Langfredag går Gud selv ned, og er, i det dypeste mørke.
Langfredag flettes Guds historie inn i vår livs-tyngde.
Jesus pines og dør. Han roper ut sin ensomhet på korset. Han er
overgitt menneskenes avvisninger, feighet, hovmod, frykt og hat
En spiral av mørke og vold er dét som flerrer huden hans.
Gjennomborer hendene hans. Piner pusten sakte ut.
Og mørket fyller landet. Avmaktens rop runger.
Forhenget i templet revner.
Jesus blir forlatt i dypet.

Mennesket er tilbøyelig til å dytte det som er vondt
bort fra seg selv.
Det er som om lidelsen blir mindre når vi leder den bort fra det
som handler om oss.

Og det kan være riktig nok. Beholder vi lidelsen i oss, virker den som gift. Sprer vi den, puster vi i det minste lettere en stund. Men lidelsen blir ikke borte på denne måten. Den tar oss igjen – som avstumpethet, som bitterhet, som angst, som smerte.

Vi ser at livets tyngde har en iboende vold. Som repeterende slag. Tilbakevendende.

Jesus ble drept av denne volden.

Jesus ble drept av alt det menneskene ikke kunne bære.

Langfredag flettes Guds historie inn i vår livs-tyngde. Gud går ned og er, i vårt dypeste mørke.

Det oppsiktsvekkende er at Jesu indre ikke blir forgiftet. Han trekkes heller ikke inn i den mørke spiralen. Dytter ikke det vonde over på de andre. Blir ikke en som holder volden i gang.

I alt som skjer med Jesus denne dagen, finnes tegn på kjærlighet. Tegn på liv og skapelse. Tegnene ser jeg i hans utholdenhet, i overbærenheten, i ordene til dem som er korsfestet sammen med ham. Jeg ser at han eier noe som bærer, tross alt. Han eier noe, som midt i alt, ikke gjør ham til slave. Han eier et lys.

Et guddommelig lys.

Et lys som lar ham se – midt i det dypeste mørke.

Jesu død handler om kjærlighet. Guddommelig kjærlighet.

Og den viser seg i en handling. En ekstrem handling.

Jesu kjærlige handling består i å la seg senke ned i det dypeste mørke.

Han lot seg senke for å løfte menneskene opp.

Det er som en vektstang. La seg senke for å løfte en annen.

Korset *er* en vektstang.¹ Gud senker seg selv ned.

Menneskene løftes opp.

Langfredag flettes Guds historie inn i vår livs-tyngde og ingen ting blir som før.

Etter dette er ikke en gang smertenes helvete uten Gud. Ikke en gang angstens hvite terror. Ikke en gang døden. I dypet av vårt mørke, kan vi finne en annen ved vår side, Gud. Ydmykt, plaget, viser Gud oss sin storhet og troverdighet. Sin nåde.

¹ Simone Weil formulerer det slik i boken *Tyngden og Nåden*.

Og vi ser:

Vi har en Skaper som ikke bare troner i høye himler. Vi har en Skaper som senker seg selv ned. Helt ned. Livstungt ned. Under det underste. For å skape liv, også der. For å løfte opp.

I dag dør Guds sønn. Og vi kan ikke hindre det.

I dag gir Gud oss sitt liv. Vår livs-tyngde møtes av nåde.

Korset er en vektstang.

Vi kan la oss løfte av nåden, la Guds kjærlighet bære oss og leve våre liv i lyset.

For Gud er oss nær i vår livs-tyngde. Helt nær.

Ære være Faderen og Sønnen og Den Hellige Ånd som var, er og blir en sann Gud fra evighet og til evighet. Amen.

Langfredagskollekt

Vi takker deg, Gud

for at du lar deg bøye, og deler våre kår.

Vi takker deg, Jesus Kristus,

for at du lar deg senke ned - der mørket er, der døden er, der helvetes plager er.

Vi takker deg, du Hellige Ånd,

for at du styrker oss i sårbarheten, og gir oss mot til å håpe og mot til å tro.

Treenige Gud,

Styrk oss ved din nåde, så vi kan ta imot det liv vi har fått, og leve det i åpenhet og frihet.

Styrk oss ved din kjærlighet, så vi kan møte våre medmennesker slik din Sønn har lært oss.

Styrk oss ved din gjenskapermakt, så vi blir sterkere av våre sår, helere av våre brudd og kommer nærmere deg når vi tror vi har mistet deg.

Det ber vi om i vår Herre Jesu Kristi navn. Amen.

Skrevet av Elisabeth Thorsen til Langfredagsgudstjenesten 2018, etter mønster av forrige alterboks *Langfredagskollekt*.

Påskennatt / Ottesang

lørdag 20. april / søndag 21. april 2019

1 Mos 1,1–5;1,26–2,2	Gud skaper lyset og menneskene
og 2 Mos 14,1–22	Sivsjøunderet
Rom 6,3–11	Forenet med Kristus i dåpen
Mark 16,1–8	Jesus står opp

Kirkeårets sterkeste liturgi

Påskennatt ble tidlig en helt spesiell natt i kirkeåret. Det som skjedde denne natta vibrerer i menneskets og skaperverkets historie. Døden blir beseiret. Livet vinner. Mørket blir til lys. Jesu oppstandelse har kosmiske dimensjoner: Her dannes grunnlaget for den kristne kirke. Her møter den enkelte livet og lyset. Slik Maria Magdalena og Maria, Jakobs mor, og Salome gjorde da de, ifølge Markusevangeliets fortelling, «tidlig om morgenen den første dag i uken kom til graven idet solen gikk opp».

Gudstjenesten denne natta ble tidlig dåpsgudstjenesten fremfor noen. De som hadde fulgt katekumenundervisningen, vært gjennom fastetida og sto fast på bekjennelsen til Jesus Kristus som Guds sønn og verdens frelser, kunne nå døpes og bli rensset i gjenfødelsens bad. Dermed kunne de feire påskeunderet som en del av menigheten, ikledd den hvite dåpskjortelen. Det må ha vært en sterk opplevelse å gjenoppleve den fantastiske påskennatta, innholdsmettet og stemningsfull, i en tid da kirka var en forfulgt minoritet.

Det er ikke rart at liturgien tidlig ble fylldig og omfangsrik. I den katolske kirke omtales påskevigilien som «den viktigste og edleste av alle høytidelige gudstjenester». Kirkerommet er mørkt ved gudstjenestens begynnelse. Dåpslyset tennes i våpenhuset og føres inn i kirken, hvor en stanser tre ganger under vegs opp mot koret mens liturgen proklamerer: *Kristus, verdens lys!* Og fra dette påskelyset tennes folkets små lys, helt til kirken blir opplyst og påskelovsungen, Exsultet, fyller rommet: *Fryd deg, du himmelens engleskare. Bryt ut i jubel, alle Guds mysterier, og la frelsens basun prise den store kongens seier. Gled deg, du jord, i stråleglansen fra den evige konges herlighet og vit, all verden, at mørket er veket bort.*

Forsangerens fortellende budskap brytes av menighetens omkved: *Dette er natten da Kristus brøt dødens lenker og seirende sto opp fra dødsriket.* Det høres kanskje svulstig ut, men den som har vært med en påskenatt i en kirke der forsanger og kor leder an, har kjent styrken og storheten i denne særegne lovsangen.

Så kommer de lange lesesekvensene. Delt i fire avsnitt: skapelsen, redningen, dåpen og oppstandelsen.

Det er et lite liturgisk under at denne liturgien har fått sin plass i gudstjenesteboka til Den norske kirke, til og med før den siste gudstjenestereformen. Det skyldes nok et ikke så lite overraskende gjennomslag fra Kirkelig fornyelses liturgiske prosjekt. Og Børre Knudsens sterke sivundersalme , «Farao nådde oss like ved stranden, vi lå i leiren foran Pi-Hahiroth», er gjort til en del av den liturgiske teksten. Det er ikke mange salmediktere forunt å få så direkte innpass i en liturgisk tekst! Det er interessant at denne liturgien foreløpig ikke er justert i den nye gudstjenestereformen. Slår du opp påskenatt der, vises det bare til liturgien i den gamle gudstjenesteboka.

Det er så absolutt behov for justeringer, for eksempel når det gjelder preken. Det burde stå i anvisningene at denne gudstjenesten gjerne kan greie seg uten preken. Liturgien er ordrik som den er. Skal en velge noe tema ut fra Markus-teksten, kan det knyttes til det faktum at kvinnene faktisk ikke møter den

oppstandne da de kommer til graven. Det ligger der fortsatt som en lovet hendelse. Påskennatta er enda ikke blitt til påskemorgen. Vi venter på det store og forbereder oss til mottakelsen, gjennom dåp/dåpspåminnelse, lovsang og nattverd.

Og så kan alteret igjen gjøres klart til nattverd, bordet dekkes og alterlysene tennes. Påskennatt er en stor liturgisk begivenhet. Men den er litt krevende. Den må være godt forberedt, og stiller noen fordringer til kor eller forsangergruppe. Den praktiske tilretteleggelsen må være godt planlagt og forberedt. Og en kort introduksjon, om liturgiens historie og dynamikk, bør finne sted før påskelyset tennes i våpenhuset.

Påskennattgudstjenesten anbefales hermed på det varmeste! En bør ikke tenke at dette bare kan skje på «store» steder. Selv i små forsamlinger vil denne liturgien gjøre sterkt inntrykk – selv om den nok forutsetter at noen kan lede sangen – og at den praktiske tilretteleggelsen er gjennomtenkt og forberedt.

Påskennatta er kirkeårets største natt: «Dette er natten da Kristus brøt dødens lenker og seirende sto opp fra dødsriket.»

La meg ellers vise til Ole Andreas Holens gjennomgang av påskennatt i NNK i fjor (Tilgjengelig på <https://www.tf.uio.no/forskning/publikasjoner/nytt-norsk-kirkeblad/nnk-i-pdf/nnk-2018-1.pdf/>). I tillegg til flere gode historiske poenger, viser han også hvordan denne gudstjenesten kan bli en del av konfirmantopplegget.

For meg oppsummerer 1 Petersbrev påskennattas budskap slik det lyder både i dåps- og begravellesliturgien i Den norske kirke:

«Lovet være Gud, vår Herre Jesu Kristi Far, han som i sin rike miskunn har født oss på ny og gitt oss et levende håp ved Jesu Kristi oppstandelse fra de døde!

Salmeforslag

194 Jesus lever, graven brast

184 Faraos nådde oss like ved stranden

189 Guds kyrkje, syng kring vide jord

153 Til Lammets måltid får vi gå

199 Å salige stund

207 Livet vant, dets navn er Jesus

I forbindelse med preken/meditasjon kan også «dagens bønn»
høre hjemme:

Evige Gud, livets opphav, i denne natt reiste du Kristus opp av
graven til det nye livet. Vi lovpriser deg for din kjærlighet som er
sterkere enn døden.

Påskedag

søndag 21. april 2019

2 Mos 15,1–3	Hest og kriger styrtet han i sjøen
Kol 2,12–15	Begravet med Kristus
Joh 20,1–10	Den tomme graven

Det er høytid, og i mange kirker starter gudstjenesten med at lysene bæres tilbake til alteret, sammen med blomster, bibel, vin og brød. Vi feirer at livet vinner over døden, og at lyset vinner over mørket.

Det var mørkt da Maria gikk ut for å se til graven. Hun kom fra natten og hadde kanskje fortsatt søvnen i øynene da hun så at stenen var rullet bort og graven var åpen. Hun ble fylt av redsel, og løp.

Steinen og graven minner om hvor endelig døden er, den er som et tungt og urokkelig punktum for alt vi kjenner til. Vi kommer ikke lenger enn til graven og steinen, vi kan se tre skuffer jord gli ned i graven, og vi kan støtte oss til steinen når vi planter blomster og vanner, vi kan stryke på den i all vår sorg og i alt vårt savn; men vi kommer ikke forbi. Steinen er som en lukket dør. Vi er hjelpeløse og adskilt.

I dette mørket skinner lyset og i alt dette døde oppstår livet. Påske handler om kontrasten mellom lyset og mørket. For de fleste er det godt å høre at lyset vinner over mørket, og at det finnes et lys som aldri skal forsvinne. Men noen ganger møter vi mennesker som ikke forstår denne metaforen. Det å være eksponert for mye lys kan oppleves som brutalt, krevende og ubehagelig.

«Lyset er ikke bare godt, og mørket er ikke bare ondt» var det en som sa. Mørket inneholder også gode kvaliteter: Det kan virke beskyttende, dempende, svalende, gi trygghet og ro.

Når vi er inne på lys/mørke-metaforen, er det interessant å se til filosofien og Platons tanker om lyset som forutsetning for alt som er til. Platon tenker at ideene og formene kan sammenlignes med solen og lyset. På samme måte som sola er opphav til alt som finnes, er «ideen om det gode» bak all eksistens. Våre øyne ikke kan se noe uten hjelp fra solen, og på samme måte kan vi ikke forstå vår eksistens uten ideen om det gode. Tanken om lyset og det gode representerer her både liv og håp, og er en forutsetning for at vi lever.

I fortellingen om Maria ved den tomme graven leser vi at mørket blir til lys. Først fordi hun er tidlig oppe, og går i overgangen mellom natt og dag. Det greske ordet *skotos* betegner ofte det som er dunkelt og i skyggen, og blir brukt om det som er langt unna og fjernt fra Gud. Det blir også bruket om den blinde som ikke kan se, og når noen står overfor noe som ikke kan forstås. Det brukes om solformørkelse, og i Lukas 23,45 blir ordet brukt til å beskrive solformørkelsen og stemningen da Jesus døde og forhenget revnet.

De fire evangeliene bruker forskjellige ord men alle er enige om at Maria gikk til graven mens det ennå var mørkt. Lukas kaller det «daggry». Markus sier at det var «meget tidlig da solen gikk opp» og Matteus sier at det var «da det begynte å lysne».

Som en kontrast til dette mørket kan vi lese i avsnittet etter at Maria så to hvitkledte engler sittende inne i graven, der hvor Jesus kropp hadde ligget. Ordet som brukes om englene er *leukos*, som betyr skinnende, lysende, glitrende, hvit, og det kan brukes om klær.

Oppstandelsesfortellingen befinner seg altså i tussmørket, i overgangen mellom natt og dag. Lyset fra englene overrasker og forundrer, og minner litt om det som skjedde den mørke vinternatten ute på markene, der gjeterne holdt nattevakt over

sauene sine. Vi kan si at julens budskap knytter Guds nærhet til det nyfødte og sårbare livet. Påskens budskap knyttes til naturens og livets skiftende syklus. Den mørke tilværelsen ebber ut og det nye livet utfoldes mer og mer.

Anders Frostenson sier det slik i sin salme (NoS 205):

Kornet har sin vila djupt i frusen jord, är ei dödt det väckes av dit skaparord. Kjärlek från Gud, åt allting gjer du liv. Kjärlek med ditt ljus kom, kom ock hos oss förbliv.

Maria kom til graven da det ennå var mørkt, og jeg er takknemlig for at hun våget å gå ut i mørket. Hun var i dyp sorg og vi kan lese at hun gråt. Det er lett å kjenne seg igjen i hennes sorg. Alle opplever vi før eller siden å miste en vi er glad i. Opplevelsen av sorg og tap kan ofte være bakteppet for sjelesorgsamtaler, og i et fengsel for kvinner handler det ofte om sorgen over å miste den daglige omsorgen for barn. Denne sorgen er så dyp og mørk at livet for noen kan miste mening, og det er ikke alltid metaforene om lyset og mørket kommuniserer. Barnet blir gjerne sammenlignet med et lys og et håp som ikke lenger finnes, og den lengtende mammaen forsvinner lenger og lenger ut i mørket. Hva kan påskebudskapet bety for henne? Hvordan skal hun finne trøst i budskapet om lyset eller ideen om det gode?

En prestekollega har definert påskens mysterium som både ubegripelig og nært på samme tid. Det kan være vanskelig å forstå, og samtidig handle om selvfølgeligheter. Naturen er et eksempel, der årstidene overrasker oss. Våren er en selvfølge samtidig som den er et under. Utav intet vokser det frem nytt liv. Sagt på en annen måte: Livets og håpets Gud gjenreiser det knuste og ødelagte rundt oss og i oss og gir nytt håp. For den sørgende mammaen handler det ikke bare om den store sorgen over det tapte, men om å lete etter nye veier og nytt håp. Det er avgjørende for mange å finne nytt håp for å gi tilværelsen mening.

Når Gud kommer nær, skjer det under. Øyne kan plutselig se, hjerter kan tro og håpet vokser fram. Kanskje som et lite frø?

Jesus sa flere ganger om seg selv at han var som et frø som måtte dø i jorden.

Om ikke hvetekornet faller i jorden og dør blir det bare dette ene kornet. Men hvis det dør bærer det rik frukt.

Jorden er ikke bare et sted for død og tilintetgjørelse. Jorden er stedet for forvandling og ny skapelse. Dette nye livet kommer kanskje til oss som et lite frø av tro, en liten flamme av håp, og et lite glimt av kjærligheten. Det kan virke lite for oss, men det har utrolige muligheter i seg, til å vokse og gro.

Sakramentene er hellige handlinger der vi får oppleve nærhet og nytt liv. I dåpen får vi del i oppstandelsen, og det nye livet gjennom ritualet. Vi dramatiserer en forvandling gjennom død til liv. Nattverden setter oss inn i et større fellesskap utenfor det vi kan se og sanse, og gir oss tilhørighet til et nytt liv og et nytt fellesskap allerede nå.

Maria kom fra mørket da hun så at graven var åpen. Hun ble stående i redsel og sorg. Hun ble det første vitnet, og fikk det første oppdraget om å fortelle til andre om det som hadde skjedd. Hun kunne fortelle om en samtale med den oppstandne. Han var ikke død, men levende! Hun hadde sett ham med sine egne øyne.

Han lever og jeg skal få bringe hans venner det salige ord –
 Tenk jeg som er ringest blant ringe, den minste han kjenner på jord.
 Tenk jeg skal hans hilsen frembære, å, kunne jeg synge det ut!
 /: Mer kunne ei engler begjære enn gå med så salig et bud :/

NoS.199 v.2

Salmeforslag

196 Påskemorgen

208 Det var i soloppgangen

358 För at du inte

199 Å salige stund uten like

205 Kornet har sin vila

614 Vår lovsang skal møte deg

197 Deg være ære

2. påskedag

mandag 22. april 2019

Jer 31,9–13	Jeg vender deres sorg til fryd
2 Kor 5,14–19	En ny skapning
Joh 20,11–18	Jesus og Maria Magdalena

Når tro skaper handling og modige mennesker

Det er 2. påskedag, og vi skal feire oppstandelsen og livet! Vi feirer at kjærligheten virkelig er sterkere enn døden - beviselig! Men kom det ut av ingenting? Nei. Det kan koste å tro. Det krever mye mot å tro at døden skal dø, at Guds livgivende skaperord er det siste ord.

Denne dagen møter vi inspirerende modige mennesker fra Bibelhistorien, som valgte Guds vei: Jeremia, Paulus og Maria Magdalena. De møtte motstand i sine liv, men gav seg ikke. De trodde på Guds frelse og Guds handlekraft, i møte med livet og i møte med døden.

Jer. 31,9-13

Den første leseteksten setter an tonen for dagen, med profeten Jeremias ord:

Hør Herrens ord, dere folkeslag!
Forkynn det til fjerne kyster og si:
Han som spredte Israel,
skal samle og vokte det
slik en gjeter vokter sin flokk.
Jeg vender sorgen til fryd for dem
trøster og gleder dem som klager. (Jer. 31,10.13b)

Dette er kraftige ord - særlig fra en profet som Jeremia. Jeremia var profet i tiden forut for og under Jerusalems fall (år 597 og 587 f.Kr). Her har vi en modig profet! I en svært usikker politisk tid i Juda, går Jeremia rett til kongenes hoff og bringer frem sitt budskap med politiske råd om hvordan de bør forholde seg til fienden. Judas konger søker ulike allianser, og Jeremia råder kongene til å underordne seg babylonerne. Men ved kongens hoff er det sterke krefter som heller ønsker at Juda skal alliere seg med Egypt.

Jeremia blir både fryktet og forhatt, og ved flere anledninger forsøker Jeremias motstandere å ta livet av ham (Jer. 11 og 18). Han blir fengslet, men lar seg ikke stoppe. Dessverre er enden på visa at Jeremia ikke vinner gehør for sitt budskap hos Judakongen. Kongen velger å lytte til andre røster, og det får katastrofale følger. Juda blir inntatt og Jerusalem brent. Judakongen og de fremste i folket blir ført i eksil. Jeremia blir mot sin vilje ført til Egypt av en gruppe judeere på flukt.

Underveis fremfører Jeremia domprofetier, og har kvaler med sin egen rolle som profet. Men blant domsprofetier og sin egen sjelegranskning får vi profetier om frelse fra kap. 30-33. Vår tekst er hentet fra denne delen.

Mist ikke motet, mennesket! Hold ut i lidelsen!
Selv når du ser døden i hvitøyet, er frelsen tilstede.

De kommer med gråt,

Jeg leder dem med trøst. (Jer. 31,9)

2. Kor. 5,14-19

Videre kommer Paulus med sine ord fra sitt andre brev til menigheten i Korint med ordene: *For Kristi kjærlighet tvinger oss. Vi vet at én er død for alle, derfor er de alle døde. Og han døde for alle, for at de som lever, ikke lenger skal leve for seg selv, men for ham som døde og sto opp for dem... den som er i Kristus, er en ny skapning.* (2. Kor. 5,14-15.17a)

Med Paulus kommer vi rett inn i påskens problematikk: Hans død blir vår død. Hans oppstandelse blir vår oppstandelse. Hvordan henger dette sammen?

I Romerbrevet og 1. Korinterbrev bruker Paulus Adam-Kristus-typologien for å forklare sammenhengen. Med Adam falt vi. Med Kristus reises vi opp. I 2. Korinterbrev forsterker han den gjennomgående stedfortredende tolkningen av Jesu død med et universelt perspektiv: «For Kristi kjærlighet tvinger oss. Vi vet at èn er død for alle, derfor er de alle døde» (5,14).

Turid Karlsen Seim forklarte det slik: *Jesu død har sammenheng med og konsekvenser for alle menneskers død. Han er ikke bare død for alle, alle døde med ham. Positivt kommer dette til uttrykk ved muligheten for livsfornyelse i Kristus, jf. 2. Kor. 5,17: «Nei, den som er i Kristus, er en ny skapning. Det gamle er borte, se, det nye er blitt til! I kraft av Jesu død, ved delaktigheten i hans død, kan den nye skapelsens liv allerede leves.* (Seim, Turid Karlsen: «Alle vaart livs kilder er i deg» i Livet etter døden, s. 40)

Dette var gode ord å høre for Korintermenigheten. De slet med at nye stemmer hadde kommet inn menigheten, og lurte på hvorvidt Paulus lenger var skikket som apostel.

Denne søndagens perikope er fra kapitlene hvor Paulus utdyper og klargjør sin aposteltjeneste (2,14-7,4). Den har flere punkter:

- i) Paulus er satt til tjenesten av Gud, som tjener for en ny pakt (3,4-18). Han representerer ikke lenger den gamle pakt med Moses og loven (bokstaven og «dødens tjeneste», men Ånden som gir liv (jf. 3,9). Det viser hvor herlig hans tjenester er (jf. 3,9, ifølge Stordalen, T./Hvalvik R: Den store fortellingen, s. 301).
- ii) Det evangelium Paulus forkynner, er et skapende og virkekraftig ord (4,4-6). Ytre sett er imidlertid aposteltjenesten preget av svakhet; derfor er evangeliet som en «skatt i leirkar» (4,7ff).
- iii) Til sist, fra vår perikope: Paulus' aposteltjeneste er begrunnet i Kristi kjærlighet. Ved Kristi død forsonte Gud verden med seg selv og han «gav oss forsoningens tjeneste» (5,18). Derfor er apostlene Kristi utsendinger: «Vi ber dere for Kristi vegne, la dere forsones med Gud!» (5,20).

For Paulus henger alt dette sammen: Den nye pakt - Ånden - Det skapende ord i evangeliet - Kristi kjærlighet - Forsoningens tjeneste - Sin egen apostelgjerning. Alt forenes i vår perikope, i Kristi død og oppstandelse.

Joh. 20,11-18

Til slutt er det evangelisten Johannes beretning fra påskedag som møter oss i preteksten. Her møter Maria Magdalena Jesus utenfor graven. Maria Magdalena er den eneste som er nevnt i alle de fire beretningene fra påskedag, hos alle fire evangelister:

Matteus: Maria Magdalena og den andre Maria kommer til graven, møter et jordskjelv og en engel som ruller gravsteinen til side. Engelen forteller at Jesus er stått opp og ber dem skynde seg til disiplene og fortelle det glade budskap. De løper av sted og møter Jesus på veien.

Markus: Maria Magdalena, Maria (Jakobs mor) og Salome kommer til graven og får se at steinen allerede er rullet fra. Inne i graven møter de en ung mann, kledd i en hvit, lang kjortel. Mannen forteller dem at Jesus er stått opp, og ber dem gå til disiplene og Peter og fortelle at Jesus er gått i forveien for dem. Men de gikk skjelvende derifra og sa ikke et ord til noen, for de var redde.

Lukas: Maria Magdalena, Johanna og Maria (Jakobs mor) kommer til graven og får se at steinen er rullet fra. De går inn, finner graven tom, og med ett står det to menn i skinnende klær hos dem. De forteller at Jesus er stått opp. Og de vendte tilbake fra graven og fortalte alt dette til de elleve og til alle de andre. Johannes: Maria Magdalena kommer alene til graven. Hun finner graven tom og steinen er tatt vekk. Hun løper og henter Simon Peter og den andre disippelen (han som Jesus hadde kjær), og de får alle se at graven er tom. Disiplene gikk så hjem, men Maria blir stående gråtende utenfor graven. Da kommer Jesus til henne («gartneren»). Og Maria kjenner igjen Jesus da han tiltaler henne ved navn, «Maria». Og han ber henne gå til «mine brødre» og

fortelle at «jeg stiger opp til ham som er min Far og Far for dere, min Gud og deres Gud.» Og Maria gikk av sted og fortalt alt Jesus hadde sagt til henne.

Maria Magdalena er en av de mest omdiskuterte kvinnene i kirkehistorien. Hun er blitt berømt fordi hun elsket Jesus, skriver Ylva Eggehorn i sin bok «Krydret olje. Kvinner i Bibelen» (Luther forlag 2006, s. 101). Hun må ha vært et modig menneske, sterk og følsom på en gang: Hun har forlatt sitt hjemsted Magdala for å følge Jesus. Hun var ugift (hun bærer navnet til hjemstedet sitt, ikke slektsnavnet), ifølge Lukas hadde hun vært syk og blitt helbredet fra sju onde ånder. Kirkehistorien har kalt henne en prostituert og tillagt henne rollen som kvinnen som kommer ubedt til fariseeren Simons hus, gråter over sine synder, salver Jesu føtter og tørker dem med håret sitt. Men det står ingenting i Bibelen om at dette var Maria Magdalena.

Det det derimot står mye om, er at hun var tilstede både på langfredag og på påskedag. Beretningen om Maria ved Jesu grav følger nøyaktig samme mønster som tekstene om de mannlige disiplene og deres møter med Jesus. Her blir sorgen skildret - og det faktum at ingen først kjenner ham igjen - øyeblikket da han selv avslører sin identitet - overraskelsen - befalingen om han og inspirasjonen til å fortelle om oppstandelsen til andre - og til slutt Jesu plutselige forsvinning.

Maria oppfyller alle apostelkriteriene:

- i) Hun har forlatt sitt gamle liv og fulgt Jesus dag og natt som hans disippel,
- ii) hun er øyevitne til hans korsfestelse og oppstandelse,
- iii) og hun får i oppdrag å forkynne de gode nyhetene om dette.

Det er bare én ting som skiller henne fra de andre: Hun er først på plass. Hun er drevet av kjærligheten til Jesus. Måten hun handler på viser at hun drives av en dyp og trofast hengivenhet, helt uten beregning, skriver Eggehorn (s. 103). Hun blir det første vitnet om Jesu oppstandelse, og en sann apostel.

Prekentips

Denne dagens tekster gir oss flere teologiske innfallsvinkler til prekenen. Her er noen eksempler:

- i) Oppstandelsen i dag: Hva gjør oppstandelsen med oss? Hva er vår oppgave som kirke? Det handler ikke om døden, men livet. Vi skal ikke hjelpe folk til å dø, forberede dem på døden og redde dem for det evige liv. Nei, er ikke vår oppgave som kirke å hjelpe folk til å leve det liv vi kjenner, inkludert det å dø? Til livet i dag trenger lyset fra oppstandelsen. Jamfør Gråt/trøst (fra Jer. 31) - gråt/kjærighet (2. Kor. 5) - gråt/kjærighet (Joh. 20).
- ii) Oppstandelsen som realitet: Nærmere et sannhetsvitne til oppstandelsen med Maria Magdalena får vi ikke.
- iii) Om Maria Magdalenas rolle på påskedag knyttet til vår oppgave som videreformidlere i dag.
- iv) Den oppstandne Kristus som menneskehetens forsoner (jf. 2. Kor. 15 om «forsoningens tjeneste»)

Salmeseddel

Her vil det variere hva slags gudstjeneste som skal holdes:

Påskedags-høytidsgudstjeneste, 2. påskedagsgudstjeneste osv.

Bare et lite obs: Flere av påskesalmene i salmeboka spiller på de ulike evangelistenes versjoner. Her er et lite forslag fylt av de gode gamle:

Inngang: 196 Påskemorgen slukker sorgen

Høymessesalme: 212 Å, gledesfylte stund! Å, hvilken morgenrøde!

Før preken: 195 Krist stod opp av døde

Evt. høytidsvers: 193 Han er oppstanden

Etter preken: 199 Å salige stund uten like (solist: Maria Magdalena)

Nattverd: 207 Livet vant, dets navn er Jesus

Slutning: 197 Deg være ære

2. søndag i påsketiden

28. april 2019

Jes 45,5–8	Jeg skaper lyset og mørket
eller Apg 1,1–5	Løftet om Å nden
1 Pet 1,3–9	Et levende håp
Joh 20,24–31	Jesus og Tomas

Et forsvar for vantroen?

Prolog

Thomas får ofte tilnavnet «tvileren» med bakgrunn i denne teksten. Men det står ikke noe om at han tviler. Det står at han kalles «Tvillingen», og at Jesus oppfordrer han til ikke å være vantro. Tvil og vantro er vel ikke det samme, - eller?

Vantro og tvil

Når vi tenker på hvor sentralt ordet tro (gresk: pistis) er, er det nesten påfallende hvor lite det står om vantro (gresk: apistia(subst.) – apistos (adj.)) i NT. Og enda mindre står det om tvil. I Johannesevangeliet finner jeg ikke ordet «tvil» noe sted, og «vantro» er brukt kun dette ene stedet som handler om Thomas.

Så vidt jeg kan forstå ut fra de få tekstene vi har som omtaler vantro i NT, handler det først og fremst om avvísning. De fleste steder hvor ordet er brukt, er det knyttet nettopp til spørsmålet om Jesu oppstandelse. De kan ikke tro det, og de avvís dem som forteller det: Mark 16,9ff, Luk 24,11 og Apg 26,8.

I Matt 13,58 handler vantroen om at Jesus blir avvist i hjembyen sin, og i Matt 17,17 omtaler Jesus folket, og med dem innbefattet disiplene, så vidt jeg kan forstå: «Du vantrø og vrang slekt! Hvor lenge skal jeg holde ut med dere?»

Hos Paulus er «vantrø» ikke brukt på en så skarp måte, men mer som en beskrivelse av dem som ikke tilhører troens folk: 1. Kor. 6,6 og 7,12.

De få stedene «tvil» eller «å tvile» (gresk: distazein) er brukt, handler det om å miste tillit eller om å være svak i troen: Matt 14,31 og Rom 14,1. Tvilen er så å si som en skygge over eller en del av, bakside av troen.

Kanskje det mest kjente stedet der vantrøen kommer til uttrykk er i Mark 9,14-29: «Jeg tror, hjelp meg i min vantrø!» Et fortvilt rop «mellom alt og ingenting»: Jeg har tillit til deg, Jesus, at du kan hjelpe oss, men det er langt utenfor min erfaring at «alt er mulig» for den som tror.

Thomas` vantrø

Tilbake til Johannesevangeliet og Thomas. «Dersom jeg ikke får se (...), kan jeg ikke tro». Dette er vantrø: For noe tull! Det går ikke an! Det er ikke et uttrykk for en svak eller vaklende tro (tvil). Men så forteller Johannesevangeliet at Thomas får se, og at han tror. Det er som om Johannes vil ha leseren med inn i rommet slik at leseren også får se. Men er det slik det fungerer?

I den grad jeg har hørt klassiske vitnesbyrd om folks trosstyrkende opplevelser, har de vanligvis virket trossvekkende på meg: Ja, sikkert fint for deg, det betviler jeg ikke, men det angår ikke meg.

Johannesevangeliets vitnesbyrd virker på samme måte på meg: Fremmed og fjernt, som noe jeg aldri kan bli en del av. På mange måter forblir jeg i Thomas sin vantrø. Og det er fordi jeg leser det slik at fortelleren forsøker å bevise noe. Det er mulig Thomas fikk kjenne og se, men det får ikke jeg. Og dessuten: Når man beveger seg i retning av beviset, er man ikke da i ferd med å forlate troen?

Denne teksten ville vært en uinteressant fortelling hvis det ikke var for «salige er de som ikke ser, og likevel tror».

Det fremmede

Det fremmede, det ukjente, det utenkte skaper avstand. Og avstanden vil fort skape vantro, - avvisning. «Det er med sjokk og vantro vi har tatt imot dette budskapet». Slik uttrykkes det ofte ved dramatiske og tragiske hendelser. Det som har skjedd er så forferdelig og fremmed og utenkt at vi ikke kan tro at det har skjedd. Alt i oss stritter imot og avviser det.

Vi må anerkjenne denne vantroen. Ikke bare den vantroen som er skapt av dramatik og ulykker, men vi må anerkjenne alle typer vantro som det fremmede skaper, også den som skapes av historisk avstand eller av den avstanden som svært forskjellige virkelighetsoppfatninger representerer.

Jeg blir frustrert når prester og biskoper blir spurt f.eks. om at det må være vanskelig å tro på jomfrufødselen, og de svarer at når man tror at Gud har skapt verden, er det ikke vanskelig å tro at Gud også kan skape et nytt liv i en kvinne uten bruk av mann. Et sånt svar hjelper ikke noen. Eller jeg får snakke for meg selv: Det hjelper ikke meg. For det tar ikke på alvor den avstanden som er mellom vår kunnskap om hvordan liv blir til, og to tusen år gamle myter.

En påskedag for noen år siden hørte jeg en svært lang preken som etter beste evne forsøkte å overbevise menigheten om sannsynligheten ved at Jesus kunne stå opp og hadde stått opp fra de døde. Det var kjedelig og svært lite oppbyggelig, fordi man ikke ville anerkjenne den helt selvfølgelige vantroen som en slik fortelling skaper.

I denne sammenhengen er vantroen frigjørende. For den vil ikke tvinge meg til å se eller kjenne noe jeg ikke ser eller kjenner. Den avviser fristelsen til å skulle bevise, og holder fast ved at å tro er å leve uten bevis, uten forklaring. Tro er ikke å godta. Tro er å bevare tilliten, - tross alt. Hvis ikke avstanden og vantroen anerkjennes, vil den etter hvert bli omdannet til likegyldighet. Og likegyldigheten er destruktiv.

Tro og vantro

Poeten Ernst Orvil leker seg med disse ordene på en utfordrende måte:

Vi tror at vantroen er
en tro med negativt
fortegn, men så enkel er
ikke troen og vantroen.

Vi har prøvd å drepe vantroen
med troen, og troen med
vantroen, men så
enkelt er det ikke.

Vi har båret spyd og sverd
mot hverandre i striden
om troen, men det var,
sier historien, ofte forgjeves.

Trekk ikke unødige veksler på
hverandres mistenksomhet,
det kompliserer vår tillit.

Vi syntes vår vilje
var Guds vilje, og at
det var evighet i våre hender.
Men det var det ikke.

Kan vi i vår krenkelse
av troens og vantroens vesen
ta så ubestikkelig feil.
Ja, det kan vi.

Ernst Orvil: Videre (1982)

Tro og Utro

Så vidt jeg kan huske er eventyret om Tro og Utro det eneste eventyret i Asbjørnsen og Moes samlede folkeeventyr som slutter tragisk.

«Da de hadde gått til utpå kvelden og skulle til å få seg mat igjen, ville Tro ete av brorens skreppe; men Utro sa nei, og mente at den maten var hans, og at han ikke hadde mer enn han godt trengte sjøl.

- Ja, men du fikk jo ete av min nisteskrepp, så lenge det var noe i den, sa Tro.

- Ja, når du er slik en tosk og lar andre ete opp for deg, kan du ha det så godt, mente Utro; - nå kan du sitte der å sikle nå, sa han:

- Å ja, Utro heter du og utro er du, og det har du vært all din tid også, sa Tro.

Da Utro hørte det, slo han seg sint, og røk like på broren og stakk ut begge øynene på ham.

- Nå kan du se om folk er tro eller utro nå, din blindebukk, sa han, og dermed strøk han fra ham.»

Tro trevler seg fram og klatrer opp i ei lind om natta, og mens han sitter der får han høre alt det som gjør at han lykkes videre i livet og selvfølgelig vinner kongsdatteren. Bl.a. at hvis han stryker morgendugg fra bladene på linden på øynene, vil han få synet igjen. (Kan dette ha noe med «Salig er den som ikke ser, og likevel tror» å gjøre?)

Utro dukker opp i bryllupet, og da forteller Tro han hva han hadde gjort og som gjorde at han hadde nådd så langt. Det forsøker Utro å gjøre, men han får ingenting ut av det. Og så slutter eventyret slik: «Det var for han hette Utro, og var Utro, det.»

Vantro (apistos) kan også oversettes med utro: «Men hva om noen har vist seg utro? Kan deres utroskap oppheve Guds troskap (pistis)?» (Rom. 3,3) Utroskapen er en vantro som skapes av at avstanden, det fremmede ikke blir anerkjent som fremmed. For Paulus handlet det om at det ikke er omskjærelsen som definerer gudsforholdet lenger. Det er tilliten til Gud som gjelder. Ingenting

å se eller å bevise. Denne vantroen som blir til utro, og som beveger seg i retning av likegyldighet, den skal jeg ikke forsvare. Den bør bare trøstes.

Min Herre og min Gud!

Thomas bekjenner sin tro: Jesu guddommelighet.

Det er vel Johannesevangeliet som aller tydeligst understreker enheten mellom Sønnen og Far, gjennom Ordet som ble menneske. «Og vi så hans herlighet, en herlighet som den enbårne Sønn har fra sin Far, full av nåde og sannhet» (1,14). Og Jesus understreker denne enheten gjentatte ganger ikke minst i avskjedstalen ved det siste måltidet. Til syvende og sist blir det bekreftet i ordene: «Det er fullbrakt!».

Denne uendelige tilliten i døden der bevis ikke fins. Den takker vi for. Den bøyer vi oss for. Og ikke minst: Den synger vi gjerne om.

Salmer

Det er kanskje en del som ikke har vært i kirka i påska, men som gjerne vil synge påskesalmer. Det er all grunn til å gjøre det på 2. søndag i påsketiden. Noen eksempler:

- 173 – Hill deg, Frelser og forsoner
- 179 – Velsignet vær, o Jesus Krist
- 187 – Vår Herre Krist i dødens band
- 190 – Som den gylne sol frembryter
- 191 – Solen på himmelen lukket sitt øye
- 194 – Jesus lever, graven brast (fin til dåp)
- 198 – Ljos over grav
- 205 – Kornet har sin vila
- 209 – Døden må vike
- 447 – Jeg kan ikke bruke de dristige ord
- 451 – Ingen jubel regnet ned fra himmelen
- 452 – Du som styre straum og vind

Ernst Orvils dikt «Tro og vantro» fra Videre, Gyldendal (1982), er gjengitt med tillatelse fra rettighetsinnehaveren.

1. mai

onsdag 1. mai 2019

2 Mos 2,23–25;3,7–10
Jak 5,1–6
Matt 20,25–28

Nødpetet har nådd opp til meg
Lønnen dere holdt tilbake roper
Ikke for å la seg tjene

Til dagen

Det er 1. mai, arbeidernes dag, dagen som løfter frem solidaritet og rettigheter. I Norge har vi etter hvert lange tradisjoner for å feire også denne dagen i kirken.

Jeg ser med glede tilbake på min tid som sokneprest i Sør-Hålogaland og den årlige 1.mai-gudstjenesten på Saltfjellet. Et samarbeid mellom menigheten sør og nord for fjellet, med samlingspunkt ved polarsirkelen utendørs om været tillot det. En gudstjeneste som løftet frem solidaritet med det samiske folket og naturen, og hvor alle folkeslags verdighet og verdi ble løftet frem.

«Kirken har lange 1. mai-tradisjoner. Norske kristne har i det hele tatt en historie i kampen for rettferdighet, for at Guds vilje skal skje på jorden som i himmelen, som vi kan være mer stolte av enn mange tror,» skriver teolog og historiker Nils Ivar Agøy i *Kirken og arbeiderbevegelsen*, utgitt på Fagbokforlaget i 2011. Les også gjerne denne artikkelen av Agøy, som gir et nyttig lite glimt inn denne delen av kirkens historie: <https://www.kristenogprogressiv.no/?p=1137>

Til teksten

I begynnelsen av kapittel 20 finner vi lignelsen om arbeiderne i vingården. Lignelsen der de arbeiderne som ble hentet inn den siste timen av arbeidsdagen, fikk samme lønn som de som hadde jobbet og slitt siden tidlig på morgenen, og hvor Jesus sier ordene om at de siste skal bli de første og de første de siste. Denne lignelsen strider på mange måter mot dagens rettigheter med tariffavtaler, og mot våre forventninger om at det skal være et forhold mellom hva vi investerer av arbeid og hva vi får i lønn. I stedet løftes evangeliets raushet frem, og gir oss en anelse av Guds rike som noe helt annerledes enn den verden vi er en del av.

Dagens pretekst har med seg tonen fra denne lignelsen, med ordene om at den som skal være stor blant dere, skal være de andres tjener. I versene i forkant får vi et glimt inn i det som var utløsende for ordene om å være tjener. Vi får høre om en ivrig mor som ønsker det beste for sine sønner. Hun faller på kne for Jesus og ber ham om å ha et ekstra godt øye til hennes to øyenstener, Sebedeus-sønnene Jakob og Johannes. Hun oppfordrer Jesus til å sette dem ved sin høyre og sin venstre side, som to av sine nærmeste og viktigste. Kanskje hadde disse to også i andres øyne egenskaper som kunne gjort dem til ledere, eller på en eller annen måte hatt en fremskutt og viktigere posisjon enn noen av de andre. Det er ganske menneskelig å ønske å fremheve sine kvaliteter, når vi søker en jobb for eksempel. På sett og vis var det kanskje det disse gjorde. Kanskje ser de for seg riket som Jesus skal være hersker over, og at de kan være hans nærmeste medarbeidere. *Dere vet ikke hva dere ber om*, sier Jesus da, og henviser til begeret han snart skal drikke. Ord som for oss som kjenner fortsettelsen av fortellingen om Jesu menneskelige liv på jorden, gir oss dette dype hintet om alle lidelsene han skal møte, for vår skyld. Lidelser vi ikke helt kan sette oss inn i, eller forstå. Slik vi heller ikke alltid kan forstå hverandres lidelser og prøvelser, uten selv å ha erfart.

De andre disiplene blir sinte på de to brødrene, står det, da de får vite at de har prøvd å få forrang til de to mest fremskutte posisjonene. Naturlig og menneskelig det også.

Vi mennesker har vel alle i oss et ønske og en trang etter å bli sett og likt. Finn Skårderud skriver om dette i åpningen av boken *Uro, en reise i det moderne selvet* (Aschehoug 1998): «Jeg tror at mye handler om å bli likt. Vi trenger at noen setter pris på oss. Jeg tror at mye av det jeg gjør styres av at jeg vil at noen skal like meg.»

Noen av oss er av ulike grunner flinkere eller ivrigere enn andre til å kaste seg frempå og komme i posisjoner der de blir synlige, eller til å skaffe seg bekjentskaper som bidrar til å løfte frem. Noen ganger virkelig fortjent, andre ganger kanskje mer ufortjent. Kirken er intet unntak. Vi kniver og kjemper om posisjoner, vi kjenner på nederlag når vi ikke bli valgt, og noen ganger misunnelse overfor dem som «alltid» ser ut til å klare å fange oppmerksomheten og får en stemme i det offentlige rom.

Arbeidet med mennesker i sjelesorgens rom gjennom mange år, har lært meg noe om at bak misunnelsen ligger ofte lengselen. Lengselen etter å bli likt, etter kjærighet og omsorg, etter felleskap, etter å av og til får lov til å være midtpunkt, eller at noen skal se hvem vi egentlig er, bak de ulike maskene vi kanskje bærer. Noen ganger handler lengselen, eller jaget etter posisjoner, om det meste grunnleggende av alt: Å bli sett av en mor eller en far.

«Godt voksen er jeg fortsatt håpefull om at min far skal sette pris på mye av det jeg presterer.» (Finn Skårderud, *Uro*)

Misunnelse er en dårlig drivkraft. Lengsel kan vi derimot, om vi finner viljen til det, lettere omsette til handlinger og tiltak som kan gi oss noe av det vi lengter etter.

Religionspsykologien og forskningen på hvilke bilder vi har av Gud, forteller oss også at våre tanker om og vår relasjon til Gud, formes av de relasjoner vi har hatt til våre nære omsorgspersoner. (Les gjerne Ana-Maria Rizzuto: *The birth of the Living God*, The University of Chicago Press, 1979.)

Trøsten for alle oss som lengter og strever, er at Guds rike er annerledes. Det lar seg ikke forstå ut fra denne verdens krav til

prestasjoner. Gud gir sine gaver til hvem han vil, helt ufortjent. (jmf Matt 20.15 «Har jeg ikke lov til å gjøre med mitt som jeg selv vil?»)

Kanskje er det nettopp i dette vi finner Guds suverenitet. Han løfter frem dem han vil, uavhengig av den status, evner, innsats, kjønn, legning, alder eller livshistorie den enkelte har i denne verden. Guds nåde er for alle, og Gud vil alle mennesker vel. Han lar seg ikke styre av det menneskelige maktspeilet. Han ser det og vet om det, og har kjent på sin egen kropp hva det kan bringe av lidelse og død. Det store er at han ikke lar seg styre av det, slik vi gjør. Han gir sine gaver og sin nåde til hvem han vil, også til de vi i våre øyne av en eller annen grunn finner uverdige eller onde. Som preteksten forteller, gir han sitt liv som løsepenge.

Det er likevel ikke likegyldig hvordan vi behandler hverandre. Jesus peker i dagens tekst, som så mange ganger før, på de gjerninger og de holdninger som er med på å bygge mennesker opp, fremfor å trække dem ned. «Den som vil være stor blant dere, skal være de andres tjener». Å være de andres eller hverandres tjenere, er kanskje å bruke de evner og gaver vi har fått, uansett om det handler om praktiske, kunstneriske, akademiske, åndelige eller politiske gaver, til tjeneste til det beste for andre mennesker, for naturen og for hele skaperverket. Ikke for først og fremst å sette oss selv ved hans høyre eller venstre side, men for å løfte frem menneskets og resten av skaperverkets ukrenkelige verdi, og sammen med Jesus peke på den Gud som ser vår lengsel og som hører våre rop, som taler myndigheter i mot, og som løfter frem de som av ulike grunner faller på siden av samfunnet.

I dette ligger de gjerninger som speiler den omsorgen Jesus viser oss alle, og det speiler det Guds rike han gir oss del i.

Salmeforslag

296 Himlen blåner for vårt øye

724 Stjernene lyser fremdeles i mørket

608 Der barmhjertighet og kjærlighet bor

676 Du åpner døren for ditt rikes komme

621 Nå dekkes bordet

759 Fagert er landet

Omtaler

Nytt Norsk Salmeleksikon I – IV

Hovedredaktør Stig Wernø Holter

Fagbokforlaget, 2014 – 2018

Jubilate

er et salmeinspirert uttrykk for hyllest til *Nytt Norsk Salmeleksikon*. Det ikoniske uttrykket "Salmer på morsmålet" er et av flere enkeltfenomen som i århundrer samlet Norge til ett rike, samtidig som det kommuniserte med verden og universet. Det har ikke vært gitt ut et større kilde- og kommentarverk siden J. N. Skards *Norsk Salmehistorie* i to bind fra 1879 – 1880, og det rene referanseverket av P. E. Rynning, *Norsk Salmeleksikon*, fra 1967. Det nye verket gir en etterlengtet oversikt.

Det ligger en stor visjon og et enormt arbeid bak *Nytt Norsk Salmeleksikon*, som er gjort gratis av medredaktører og bidragsyttere (!). En fargerik kirke-, musikk- og kulturhistorisk fortid og samtid er samlet mellom permene. Her finner vi registrert og kommentert salmer av og for kvinner og menn, salmer for barn, unge, voksne, gamle, salmer som stammer fra alle verdenshjørner, ulike konfesjoner, meloditradisjoner og språk. Leksikonet kommenterer originaltekst, eventuell oversettelse, forfatter, melodi og komponist, i en prinsipiell likeverdig fordeling mellom tone og tekst. Det blir redegjort for tilblivelsen av hver salmes tekst og melodi, opprinnelige kontekst, tradering og resepsjon. Verket er utstyrt med litteraturregister og et register over bibelhenvisninger. Siden vi fikk ny salmebok både i 1985 og i 2013, speiler verket en krevende tilblivelsesprosess. Dette er løst på en brukervennlig måte.

Hellig lyd

Når verket fortjener ekstra sterk hyllest, henger det også sammen med salmers paradoksalt svake stilling i norsk forskning og offentlighet, til dels også i kirkemiljøer. Salmer har hatt en dominerende rolle i norsk kultur og historie. De har i århundrer vært folkets og menighetens stemme i våre tidligere omkring 3000, nå ca. 1600, kirker, i skole og hjem, på åkeren og på havet. Folkets egne diktere og melodiskapere har skapt sangskattene. Salmer har vært en kulturell *chora*¹, med stor pedagogisk og politisk betydning.

Salmetradisjoner er ikke tilstrekkelig reflektert og kommentert. I teologistudier dominerer kommentarer til bibel- og kirkehistoriske tekster suverent over salmetekster. Da Den norske kirkes gudstjeneste skulle fornyes (jf. Gudstjenesteboken 2011), ble grunnsteiner i tråd med nyere forskning kalt "Hellig handling", "Hellig tid" og "Hellig rom". "Hellig lyd" var ikke inkludert. Musikk og salmer ble utskilt og behandlet separat, til tross for at salmesang i århundrer har dominert oppfattelsen av hva en gudstjeneste er, også ut over det historiske fenomenet "salmegudstjeneste". Jeg tolker det som en mangel på akademisk og kirkelig bevissthet om den folkelige spiritualitet som har dominert norsk kristendom.

Kirkelig bruksbok

Nytt Norsk Salmeleksikon kan bidra til å fornye forvaltningen av tradisjonell salmekjærlighet, og fornye kristne tradisjoner i et multireligiøst og sekulært Norge. I kampen for et vennlig, livssynsåpent samfunn hvor mennesker bryr seg like mye om andre som seg selv, kan salmer både styrke båndene innad og utad. Organister, diakoner, trosopplærere og prester i Den norske folkekirke vil ha stor nytte av *Nytt Norsk Salmeleksikon* til arbeid med livsritualer, feiringer av kirkelige høytider, gudstjenester og samlinger med barn og unge, i kunsten å være kirke i dag. Verket bør finnes på ethvert kirkekontor land og strand.

¹ Litteraturvitenskapelig uttrykk for opphav, gjerne førspråklig, preget av Julia Kristeva og Jacques Derrida.

Salmer i Norge

Siden mange gjennom århundrer kunne salmer utenat, kunne det gi en følelse av å eie poetiske skatter en kunne bruke akkurat når det trengtes. En var subjekt i sine egne hverdagsritualer, alene eller sammen med andre. Salmer var noe både analfabeter eide og professorer trengte for å få øye på det hellige ved livet i hverdag, fest, rituelle markeringer og ved sengekanten. Folk sang salmer, til dels uavhengig av personlig verdensbilde og overbevisning, som kollektive sangakter. Sangpoesi ga kraft til kunsten å leve og å dø. Kroppene var instrumenter med klangbunn og uttrykkskraft i alltid nye situasjoner.

Med en *teori om alt*, knytter salmer an til en ultimat, skapende fortid, samtid og framtid (romtid). Skapelsesklang, gjenklang fra engler i Betlehem, og en åpen framtid, kan forenes i felles klang hos de syngende og lesende, i møte med alt som står det gode liv imot. Salmer speiler og bekrefter lokal natur, menneskenes liv og historie i hverdag, fest og livsløp. De forbinder liv og død i utallige varianter av eksistensielle, billedrike og symbolsterke vendinger. Hverdagsbilder, naturlyrikk, mystikk og realisme, eksistensielt alvor, hellig uro og ekstatisk glede over livet, er iscenesatt som tekst og tone – partitur for syngende og lesende. Sang og dans rundt juletreet spiller på parti med hjerterytm, bevegelsestrang, sosiale relasjoner, i et hellig lys. På mange måter var salmer fortidens multimedium som forente sang, bilde og bevegelse som interaktivitet i og mellom kropper, i kultur og natur. At salmer har blitt brukt som medium for politisk og religiøst misbruk, er smertefulle spor i salmetradisjonen, og ber om våken og kritisk oppmerksomhet.

Gjennom 1900-tallet endret salmekulturen seg totalt. Som del av enhetssamfunnet forvitret den i sin opprinnelige form, og ble i økende grad betraktet som den konfesjonelle lutherske folkekirkes, og andre kristnes, særskilte "trosdialekt". Men salmer lever heldigvis også sitt eget liv, og skaper helt nye møteplasser og arenaer. De har funnet veier til nye former for musiske, tekstlige, konfesjonelle og religionsdialogiske uttrykk i en mediert, uoversiktlig virkelighet. Siden få har fordypet seg i denne norske, universelle spiritualitetsformen, fortoner salmens plass seg

høyst uklar i dagens offentlige bevissthet. På den ene siden er de trossamfunnenes "dialekter", på den andre siden hvermannsens, eller del av "Hellig lyd". "Sacred Sound" er en felles betegnelse på tverreligiøse, globale musikktradisjoner i og utenfor organisert religion.²

Endringspotensiale

Nytt Norsk Salmeleksikon har noen svakheter. På melodisiden har jeg ikke kompetanse til å vurdere, og har full tillit. Tekstkommentarene er innimellom parafraserende og reduktive. Leseren kan bli fortalt hva teksten betyr, hva forfattere har ment, hva barn forstår eller ikke forstår, uten god nok begrunnelse eller tilstrekkelig mening (se eksempel under). Nylesninger innen litteraturvitenskap og teologi er i svært liten grad reflektert. Bevissthet om gamle innsikter savnes også, som for eksempel gammeltestamentleren og salmeforskeren Sigmund Mowinckels (1884 – 1965) påpekning av at en salme mettes med innhold – og dermed med religiøs betydning og skjønnhet – av den syngende, i møte med salmen som partitur.

Når for eksempel Einar Skjæråsens salme "Himlen blåner for vårt øye", kommenteres i bind IV, s. 296, parafraseres teksten med unødvendige detaljer. Hva er det som gjør at naturen i denne salmen blir kalt et "ytre motiv" som "mennesket blir plassert inn i", som en "ramme"? ("I "Himlen blåner for vårt øye" er naturen det ytre motivet [...] og inn i denne ramma plasserer Skjæråsen mennesket.") Det blir ikke bedre når gudsmetaforen "Han som åpnet første le og siste grind", kommenteres slik: "Vender ein seg til Herren, vil han opna det rette ledet [sic] og den rette grinda". Ikke står det "Herren" i salmen, og ikke står det noe om hva som skjer hvis en "vender seg til...". Om Skjæråsens kristendomsforståelse, som fortjenstfullt er kommentert under "Forfatter", får vi vite at han tok avstand fra "den artikulerete kristendom", og representerte en "kristen humanisme". Dette står i direkte motsetning til kommentarene i forkant. Skjæråsen opponerte svært tydelig, for eksempel i diktet "Guds ord". Og i kjærlighetsvisa "Høstvisen", sier han: "...og alt som har feste og

² Se f.eks. Guy L. Beck, *Sacred Sound. Experiencing Music in World Religions*.

hjem under solen er med i det store mysteriespill". Skjæråsens poesi speiler en grunnleggende annerledes natur- og gudsrelasjonstenkning enn den som kommer til uttrykk i kommentaren. Ved å kommentere misvisende på det grunnleggende forhold mellom menneske, natur og Gud, som eksemplet viser, blir feiltolking føyd til usynliggjøring av alternative lese og syngemåter. Salmer fortjener å få avdekket sin rikdom på samme måte som nye lesestrategier har åpnet bibelens mangfold etter årelange øvelser med å fortolke historisk, kritisk. Eksempler på nylesninger er mange, og overveldende, ikke desto mindre saklige og nødvendige, overfor tradisjonstekster i særklasse (bibel og salmetekst), for eksempel metaforiske, intertekstuelle, økoteologiske, postkoloniale, kjønnsteoretiske, fromhetshistoriske, psykoanalytiske, sosiologiske, politiske, religionsdialogiske, og så videre.

Postludium

Det er grunn til jubel over *Nytt Norsk Salmeleksikon*. Med det har vi fått et helt nødvendig historisk, kritisk kommentarverk til det viktigste symbol for norsk salmetradisjon: *Norsk Salmebok*. Skal det revideres om noen år, anbefaler jeg å redusere tekstkommentarene, og utvide syng- og leseperspektivene gjennom et lengre forord om salmer som umistelig og utfordrende kulturarv i et framtidsskapende perspektiv.

Vendepunkt

Gammel grunn – ny tro

Trond Skard Dokka
IKO-Forlaget, 2018

Det enklaste er ofte det beste, heiter det. Då eg hadde lese «Vendepunkt» av Trond Skard Dokka, var det dette som slo meg. Skard Dokka har levert ei grunnbok i kristen tru der han skriv både innsiktsfullt og forståeleg om store tema.

Boka, som kom ut på IKO-Forlaget hausten 2018, er ein presentasjon av den kristne «barnelærdommen». Men denne gongen er det er ikkje borna som er målgruppa for trusopplæringa, det er dei vaksne. Det er ikkje tvil om at boka dekkjer eit behov. Storparten av trusopplæringsarbeidet har vore retta inn mot barn og ungdom. No er det på tide med litt vaksenopplæring. «Vendepunkt» er ein hyllest til dei som ikkje våger å kalle seg kristne, men som gjerne kan seie at dei har si 'barnetru'.

Kva tru kan det vere? Mange har ikkje lenger føresetnader for å kunna svare på dette, og boka søker å komme dei i møte. Skard Dokka tar utgangspunkt i dei gamle katekismane og syner korleis tekstar som i tidlegare tider var lærebooks i kristen tru og praksis, framleis kan ha noko å gje. Katekismestoffet er delt inn i tre bolkar: Den første har overskrifta «Bønn og arbeid» og tar for seg forholdet til Gud og medmenneske slik det kjem til uttrykk i det doble kjærleiksbodet, i dei ti boda og i Fadervår og bøn. Den andre bolken har overskrifta «Troen», og her blir dei tre trusartiklane gjennomgått. Del tre omhandlar sakramenta og heilage handlingar.

Boktittelen «Vendepunkt» er ikkje opplagt. I førstninga stussa eg over han. Undervegs vart val av boktittel noko klarare. Skard Dokka forklarar at kristen tradisjon alltid har vore opptatt av korleis menneske er vend. Det kjem til uttrykk i det avgjerande vendepunktet i gudstenesta når vi går frå syndevedkjeninga, «Herre miskunne deg», til lovsongen, «Ære vere Gud i det høgste». Føresetnaden for dette vendepunktet er Jesus Kristus: «Det er ham det dreier seg om. Det er i og med ham alt kan snu. Kristendommen kan i det hele forstås som en bestemt måte å være vendt på.» Denne forståinga av kristendommen, og grunnlaget for den, blir utdjupa vidare i boka, og eg synes det fungerer godt. Eg opplever at det stemmer, at det er mykje i kristendommen som handlar om å vende seg – til Gud, til nesten, om å vende om og bli omvendt.

Undervegs i boka er det mange fine refleksjonar, til dømes om bøn som ei *lydande*, *medlydande* og *motlydande* vending. Når vi ber Fadervår *lyder vi* Jesu oppmoding om å be nettopp denne bønna, vi er *medlydande* når bønna kjem frå vår munn, og samstundes, sidan det er vår stemme som lyder, vil det alltid vere element av *motlyd*, av spenning mellom formuleringane i bønna og våre tankar, kjensler og opplevingar. «Fadervår er som et hus å gå inn i», eit rom for våre erfaringar, vår undring og våre protestar. Vi kan finne vårt rom på innsida av formuleringane i bønna. I kapittelet om bøn kan vi også lese om korleis bønnelivet har vore til hjelp for menneske i ekstreme situasjonar, slik som hos Bonhoeffer då han sat i krigsfangenskap, og hos Smart då han var tvangsinnlagt på «galehus».

Nokre sider ved den kristne trua er vanskelegare å formidle enn andre. Den heilage ande er ikkje lett. Skard Dokka skildrar treeininga som eit bilde, der første trusartikkel gir konturane av ein guddommeleg skapar, den andre syner oss eit meir konkret bilde av Jesus Kristus, medan den tredje, om Den heilage ande, kan vere som ein 3D-versjon av gudsbildet «slik at Gud med Kristi ansikt trer ut av billedflaten og kommer mennesker i møte». Anden gjer altså Gud nærverande. Men den har også ei anna vending i seg, Guds Ande vender menneske til Gud. Det handlar om å bli 'henført'.

Bolken om sakrament og heilage handlingar tar oss med inn i dei praksisane der menneske får evangeliet gjennom kroppslege erfaringar. Det er mykje å hente for oss som er i presteneste, når Skard Dokka skriv om dåpen, nattverden og skriftemålet. Sjølv saknar eg refleksjon rundt korleis desse praksisane alltid finn stad ein bestemt stad og ikkje 'kvar som helst'. Kroppane våre, som skal ta imot evangeliet, er alltid er 'her' i eit bestemt rom, med tak, veggar, golv, eller himmel, horisont, jord. Skard Dokka bruker 'tankebile', men referer i liten grad til dei konkrete bilda, kyrkjeromma, som er bygd nettopp for dei praksisane han skildrar. Det er rom som i høgste grad handlar om korleis menneske er vend.

Forlaget kunne investert meir i bokdesign og oppsett. Avsnitta med raudt, som inneheld spesielle saksorienteringar og drøftingar, er vanskelege å lese, sjølv med ekstra styrke på lesebrillene. Nokre sitat er løfta ut av teksten. Eg er usikker på kvifor akkurat dei er vald blant alle dei andre gode og tankevekkjande formuleringane som vi med fordel kunne lese ein gong til.

Når det er sagt, er det ikkje mykje å utsetje på denne boka. Trond Skard Dokka viser at han kjenner stoffet godt, både frå si presteneste og frå tida som professor i systematikk ved Det teologiske fakultet. Det er eit ekstra pluss ved boka at forfattaren refererer til eit større økumenisk fellesskap og lar den lutherske tradisjonen stå i dialog med lære og praksis i andre kyrkjesamfunn.

Avslutningskapittelet om andakt dreier seg om kvar merksemda til den einskilde rettar seg. Her viser Skard Dokka på ein fin måte kvifor andakten har hatt ein plass i dei gamle katekismane. Andakten representerer ein måte å tenkje på, eller ei innstilling, som står sentralt i kristentrua. Den kristne tradisjonen handlar til sjuande og sist om «en måte å være i verden på som er nesten pinlig enkel». Det gjeld å være oppmerksom på Gud og på kvarandre. Som sagt, det enklaste er ofte det beste.

Global kristendom – En samtidshistorie

Vebjørn Horsfjord, Sven Thore Kloster,
Gina Lende og Ole Jakob Løland

Universitetsforlaget, 2018

En aktuell oppdatering av situasjonen for Kristi verdensvide kirke

Ved hver dåp i Den norske kirke erklærer presten at den dømte nå er blitt en del av «*Kristi verdensvide kirke*». Jeg liker denne spenstige referansen til den universelle kirke! For meg dreier det seg om mer enn en usynlig, åndelig størrelse. Kirken er global. Den er synlig i alt sitt mangfold. Men hvordan står det til med den globale kirke i vår verden i dag? Universitetsforlaget har nettopp kommet med en bok som langt på veg svarer på dette spørsmålet. Forfatterne Vebjørn Horsfjord, Sven Thore Kloster, Gina Lende og Ole Jakob Løland, har gjort en kjempejobb med sin kirkelige samtidshistorie.

Den tar sitt utgangspunkt i tesen om at verden i dag preges av sivilisasjonskonflikter forårsaket ikke minst av de religiøse spenningene mellom islam og kristendom. Inntrykket mange i Europa sitter med, er at kristendommen er på vikende front, mens islam vokser. *Global kristendom* gir oss et annet bilde: Kristendommen er fortsatt verdens klart største religion, og den raskest voksende religiøse bevegelsen de siste årene er ikke radikal islamisme, men kristen pinsevekkelse. Veksten skjer i første rekke i Afrika, Asia og Latin-Amerika, og kristendommens maktsentre flyttes fra nord til sør.

Boka er ikke opptatt av hva som er «sann eller riktig kristendom». Den er interessert i hvordan de som på en eller annen måte regner seg som kristne opererer i en større samfunnskontekst, og hvordan kristendom kommer til uttrykk som identitet og praksiser i offentlige kulturelle, politiske, sosiale og økonomiske sammenhenger. Jeg liker denne tilnærmingen! Den erkjenner at kristendom er et hybrid fenomen. Et blandingsprodukt. Kirkas utvikling i Afrika er et tydelig eksempel på dette. Det som begynte som del av et stort misjonsprosjekt der de kolonisertes kulturer ble endret, ofte gjennom religiøs maktmisbruk, førte samtidig til at kolonistenes kristendom ble endret. I bokas spennende Afrika-avsnitt har en lagt spesiell vekt på Nigeria. Det er gode grunner for det. Nigeria er Afrikas mest folkerike land. Landet er delt omtrent på midten mellom en muslimsk og en kristen befolkning, og dette har skapt sterke spenninger mellom nord og sør i landet. Det er også sterke spenninger knyttet til de rike oljeforekomstene og hvordan disse rikdommene blir fordelt. Midt i dette viser kirka et aktivt nærvær. Utviklingen i Nigeria vil kunne ha store konsekvenser for resten av Afrika.

I Latin-Amerika dreier mye seg om den katolske kirke, og om framveksten av de nye pinsekirkene og det karismatiske innslaget i katolske menigheter. Her er det spesielt utviklingen i Brasil og Mexico som trekkes fram. I Brasil har det karismatiske innslaget lenge vært sterkt. I Mexico er det ikke så tydelig. Mexico grenser som kjent til USA, og i disse dager har migrasjonen over denne grensa blitt et hett politisk tema. *Global kristendom* understreker et viktig poeng: nemlig at denne migrasjonen, lovlig eller ikke, har vært med å opprettholde kristendommens sterke tall- og aktivitetsmessige posisjon i USA. For oppslutningen om de tradisjonelle protestantiske kirkesamfunnene har lenge vært synkende, og det er tegn som tyder på den evangelikale og mer konservative delen av kristenheten ikke vokser så sterkt som tidligere. Spenningene mellom de forskjellige retningene spilles nå ut på den politiske arenaen, selv om et klart skille mellom stat og religion rent formelt er et av kjennetegnene ved den amerikanske statsforfatningen. *Global kristendom* gir en god innføring i disse dagsaktuelle spenningene.

Asia hører også med i den globale oversikten. Her er Kina og India hovedlandene, med et lite sidesprang til Filipinene. For egen del har jeg fulgt situasjonen i Kina ganske tett, og synes *Global kristendom* gir et interessant, oppdatert og nyansert bilde av utviklingen. Uansett myndighetenes stramme grep, er det fascinerende å konstatere at der den internasjonale misjonsbevegelse i sin tid mente kirka var ryddet ut bak bambusteppet, har det vist seg at den overlevde og nå viser en livskraft få hadde turt å drømme om. Noe av det samme kan sies om den ortodokse kirka i Russland, som omtales i et av kapitlene om Europa. Den russisk-ortodokse kirka har ikke bare fått ny vind i seilene, men også blitt sterkt knyttet til det rådende politiske miljøet med nasjonalistiske overtoner. Spenningen til den ukrainske kirke er omtalt og peker fram mot de siste dagers endringer, hvor deler av kirka har forlatt Moskva-patriarkatet til fordel for den *økumeniske* patriarken i Istanbul.

Forfølgelse og undertrykkelse er et hovedtema i fortellingen om Midtøsten. Overskriften over kapitlet er talende: «Når mosaikken slår sprekker». For det gamle etablerte religiøse mønsteret i land som Egypt, Syria og Irak er blitt brutt opp, og ikke minst mange kristne har forlatt regionen. Boka gir et dypere og mer innsiktsfullt innblikk i situasjonen enn vi ofte møter i omtalen av utfordringene for de kristne i Midtøsten i dag. Personlig skulle jeg gjerne ønsket at også Iran var blitt nevnt i dette kapitlet. Hva skjer egentlig i et land der de gamle kirkene formelt er anerkjent, også etter den islamske revolusjonen i 1979, mens antallet kristne konvertitter fra islam de seneste tiårene plutselig har hatt en ukontrollerbar vekst? Myndighetene ser med stor uro på den nye religiøse mobiliteten og bruker strenge midler for å få stanset den. Tilsynelatende uten å lykkes.

Hva skjer i Europa? Også utviklingen i vår egen, vestlige del av Europa er viet et interessant og innsiktsfullt kapitel. Også her har det skjedd en ny vitalisering av spørsmålet om religiøs identitet. Det er ofte knyttet til nye nasjonalistiske strømninger. Det er spesielt viktig for oss som befinner oss utenfor EU at religionspolitikken og de dagsaktuelle spenningene i unionen vies oppmerksomhet i boka. Et avgjørende trekk i det religiøse

landskapet i Vest-Europa er vitaliteten i innvandrermenighetene. I media fokuseres det mye på utfordringene fra islamske bevegelser, mens andelen aktive og engasjerte kristne er langt større.

Finnes det global kristendom i Norge? Kapitlet om vårt eget land spinnnes inn i en spennende åpningsfortelling om kristendommens tilbakekomst i bistandspolitikken, med pinsepredikanten Arild Edvardsen og utenriksminister Knut Vollebæk som hovedaktører og et prosjekt i Gaza som scene. Kapitlet fortsetter med en interessant innføring i status over migrantkristendommen i Norge, som er langt større enn det som fanges opp i norske medier. Og hvordan står det til med det nye kristne høyre? Eller med den økumeniske og sosialetiske vending? Eller med urfolk, nyåndelighet og personlig erfaring? Og hvilke motiver har styrt avviklingen av statskirken? Hvordan er kristendom blitt identitetspolitikk i det sekulariserte Norge? I korte pregnante avsnitt beskrives den kirkelige virkeligheten i en norsk kontekst, med klare, gjenkjennbare trekk som vi finner i den verdensvide kirke.

Jeg skulle gjerne ha presentert flere poeng og perspektiv fra denne utmerkede og lesverdige boka, men plassen tillater ikke det. Men jeg tillater meg et par kommentarer: Det er et ambisiøst prosjekt å skulle skrive en samtidshistorie over den globale situasjonen for kristendommen. Med sine utvalgte scener, ofte i journalistisk form, har forfatterne langt på veg lyktes. Det er selvsagt lett å ønske at utvalget av land og problemstillinger hadde vært flere. Som gammel Japan-misjonær savner jeg noen øst-asiatiske perspektiver for eksempel i skjæringspunktet mellom kirkas ulike utvikling i Sør-Korea og Japan. Eller et blick på Madagaskar i Afrika-delen: Et av norsk misjons kjerneområder, men med en sterk lokal vekkelsestradisjon.

Tilbake til den innledende henvisningen til dåpsritualet. Der understrekes dåpens og kirkas doble karakter som både lokal og verdensvid størrelse. *Global kristendom* makter på en god måte å anskueliggjøre dette doble perspektivet. De avsluttende refleksjoner samles i de to begrepene tradisjon og endring. Og

slik er det! Kirka og kristendommen er i stadig endring. Og slik vil det fortsette å være. Boka er en kilde til deltakende refleksjon og engasjement i Den norske kirke – som en åpen og inkluderende folkekirke med en klar bevissthet om at nettopp som folkekirke er vi del av den globale virkeligheten, og derfor også en nasjonal kirke for migranter. En utfordring vi i alt for liten grad har maktet å svare aktivt og konstruktivt på, til tross for at vi har en historie som misjonar «stormakt». Jeg tror Den norske kirkes framtid er avhengig av at den verdensvide kirke blir mer synlig nærværende i våre lokale folkekirkemenigheter, og i våre nasjonale kirkelige strukturer.

Meninger

«Ett er nødvendig» – 100 år med Hans Børli

Nytt norsk kirkeblad 4/18 hadde en magasindel viet Hans Børli-jubileet. Her gis han en helt fortjent oppmerksomhet. Samtidig føler jeg at en med det som er skrevet bare berører en liten flik av Børlis univers. Han har så mye å si, og det er mye som er usagt om Børli. »

Det er blitt sagt at en skal lese Børli som en leser Bibelen – begge er til oppbyggelse og trøst, og jeg vil tilføye: Det er utfordrende. Jeg opplever at diktene handler om det å være menneske. De handler om vår eksistens på denne kloden. Børli makter å forene vanligheten og uendeligheten gjennom erfaringer i sin nære virkelighet. Han ser det store i det små, det evige i det timelige, det hellige i det allmenne.

Dette er også det spesielle med Børlis dikt, og gjør dem aktuelle også i en kirkelig kontekst. I vår kultur og kirke har vi ofte lett for å skape et skille mellom det åndelige og det kroppslige. De er blitt to uforenlige størrelser. Børli makter å samholde dette og lar oss ane en himmel i tingene. Naturen, dyrene, fuglene, blomstene peker ut over seg selv. De har noe å si oss. Jeg tror kanskje vi er redd for at dette er en panteistisk tankegang slik at vi avviser den i utgangspunktet. Men da glemmer vi at naturen er både skaperverk og åpenbaringssted som Gud bruker for å si oss noe både om hvem vi er og hvem han selv er.

Børli sier det slik:

Jeg har opplevd verden i en slags tåket panteisme, men nå begynner jeg å ane en fare i dette: Den panteistiske verdensoppfatningen kan komme til å skygge for en stor inspirasjon:

opplevelsen av Gud som det absolutte, uavhengig av tingene her. Gud er nok tilstede i tingene, men bare indirekte, på samme måte som noe av mesteren alltid er tilstede i ethvert sant kunstverk. Men vil du tale til ham personlig, må du vende blikket bort fra det han har skapt.
(Tankestreif, s.18)

Dette innebærer at alt er ikke Gud, men at Gud er i alt. Dette kalles panenteisme som sier noe om at vi lever i en virkelighet, hvor det sant menneskelige er det sant åndelige/kristelige og motsatt- det sant åndelige/kristelige er det sant menneskelige. (Bonhoeffer) - kjhkj

Dette klinger også som et ekko fra Grundtvig – menneske først, så kristen. Og som menneske er det mye som er viktig, men i følge Børli er bare ett nødvendig. I ett av sine mest kjente dikt, «Ett er nødvendig», sier han det slik:

Ett er nødvendig– her
i denne vår vanskelige verden
av husville og hjemløse.

Å ta bolig i seg selv
Gå inn i mørket
og pusse sotet av lampen

Slik at mennesker på veiene
kan skimte lys
i dine bebodde øyne.

Det ene nødvendige er her å ta bolig i seg selv. Dette tolker jeg som synonymt med «å komme til seg selv». Noe som sies i fortellingen om den fortapte sønn. Med ham skjedde det en oppvåkning, og da ville han dra hjem.

Hos Børli innebærer dette en lengsel etter tilstedeværelse. Dette handler om å snakke sant om livet, og være til stede der vi er, og ikke bare være underveis. Være fullt og helt – HER og NÅ, med alle sansene. Ta inn det vi kan se, høre, lukte, føle og smake...

Her har Børli en egen evne, å være til stede der han er, han sanser. Sanseintrykkene i naturen er både en estetisk og eksistensiell erfaring, men også en etisk.

Denne etiske dimensjon er det skrevet mindre om. Børli sier i «Stundom» at han gjennom å være i naturen får en «rar kjensle at noen ser på meg.» «Jeg kjenner blikket gli over meg i tidløs ro, men likevel vaktstomt. Lik langsente skogvokterøyne fra et branntårn. Og jeg kjenner med ett tyngden av et ansvar jeg ikke kan forklare.»

I «For din egen skyld» sier han at vi ikke skal gjøre det gode for å gavne Gud. Nei – «Gud i deg vil du skal gjøre det gode for din egen skyld. Hans røst er i ditt hjerte for å bevare deg, for å minne deg om din hellige plikt mot deg selv.»

Børli kjenner på et ansvar og en plikt, en etisk fordring og forpliktelse i møte med naturen. Gjennom dette er det som om Gud hvisker til ham – Gjør det gode, bare slik kan du bevare ditt hjerte, kjernen i deg, det som gjør deg til menneske. Dette er som et ekko fra Ordspråkene 4,23, som sier det slik: «Bevar ditt hjerte fremfor alt. Du bevarer, for livet utgår fra det.»

Børli sier det på sin måte: «Jeg tør ikke dø! For jeg har ikke levd! Jeg har bare ventet på vår, og nå har den øverste stjerne krevd: Syng liv i ditt liv før du går.»

Jeg tenker jeg at hos Børli er liv og lys synonyme. Hva skjer når det synges *liv* i ditt liv?

Kanskje blir det lettere at andre mennesker kan skimte *lys* i dine bebodde øyne. Samtidig – det å bo i hus med seg selv er ikke alltid like lett.

Børli skriver om dette i «Det vanskeligste»:

Det vanskeligste er
å holde ut med seg selv.
Holde ut med seg selv

og bære over når
det lukter sure strømper
av din sjel.

Man prøver med det gode!
Husk du skal bo i hus med deg selv
så lenge lyset brenner
i øynene dine.
Hver morgen skal speilet hviske til
deg der du står
innsydd i ditt eget skrukkete skinn
og med såpe rundt øreknutene.

- Dette er du, Du, Du... Men prøv
med litt vennlighet, et strøk
over det glisne håret kanskje...
- Det går nok bra, kamerat!
Det går nok bra.....

For mye av hatet og kulden i verden
kommer av menneskets
tærende selvhat.

Selvhat og selvforakt er en ikke uvanlig aktivitet hos menneskebarna. Med den blir det også vanskeligere å elske seg selv, dvs. godta og forsones seg med seg selv, sine egne styrker og begrensninger. Samtidig blir det også vanskeligere å godta andre.

Disse to eksemplene viser at Børli er noe mye mere enn «skogens dikter», som han ofte ble kalt. Han er mye mer enn «gubben på stubben». Riktignok hentet han motiver og inspirasjon fra naturen og skogen, men samtidig presenterer han gjennom det han skriver et større univers, og en bredere horisont. Børli var også lengselens og drømmenes dikter med en klar etisk forpliktelse.

Han skriver: «Det rår en dualisme i sinnet mitt. På den ene side en religiøs uendelighetsdrift bort fra jorda og på den andre en nesten hedensk forelskelse i tingene og virkeligheten.»

«Når en skal leve på to plan – ett for drømmene og lengslene og ett for kroppen og neven – da sliter en seg sjøl i stykker», sa Børli.

Samtidig –

Den som har lengselen i seg,
er aldri fattig. Lengselen kan legge
en blå kongekappe
selv over tiggerens magre skuldre.

Lengselen gjør oss rike – det samme gjør poesien. Poesien til Børli er ofte nøye meisla, finslipte ord som bringer oss inn til kjernen av det menneskelige.

Han er ikke pompøs, men jordnær. Han bruker ord som går ut over seg selv og som taler rett til hjertene. Jeg tror at poesien berører, fordi vi kan kjenne oss igjen, den beveger, fordi vi kan finne oss selv der. Slik blir poesien den korteste veien mellom menneskene, ord fra hjerte til hjerte.

Dikt må aldri være prat, sier Børli, ordene skal slå gnister. «Det finnes titusen flotte papirord, men ikke et eneste ORD som tenner lys i menneskenes øyne.»

Her har vi noe å strekke oss etter. Hva dette dreier seg om? «*Det handler om å finne små nok bokstaver for å sette ord på de store følelsene.*»

Sola Literatura

The Lord of the Rings

J.R.R. Tolkien

«Jeg gav Håp»

Jeg har elsket bøker og historier fra før jeg kunne lese selv. Jeg var forteller før jeg ble prest, og mange bøker har betydd mye for meg, men én har formet livet mitt og teologien min mer enn noen annen: *The Lord of the Rings* av J.R.R. Tolkien, på norsk *Ringenes herre*.

Historien er nok kjent for mange: hobbiten Frodo arver en ring av onkelen sin. Den viser seg å være Herskerringen som den mørke fyrsten Sauron har laget for å herske over de andre maktens ringer, og over hele Midgard. Sammen med tre andre hobbitere (vennene Munti og Pippin, og gartneren Sam), en trollmann, en alv, en dverg og to mennesker, drar så Frodo for å ødelegge Ringen.

Såpass kort fortalt virker historien fort klisjéaktig, likevel er *The Lord of the Rings* en bok som vekker sterke følelser: man enten elsker eller hater den, men det er sjeldent å finne noen som har lest den og er likegyldig.

Og nettopp denne reaksjonen, at man elsker eller hater boken, gjør at det er mer enn selve historien som har vært formende for livet mitt. Mange fans av Tolkiens legendarium (*Silmarillion*, *Hobbiten*, *Ringenes herre*, og relaterte historier) elsker å grave seg ned i detaljer og å diskutere verkene hans. Gjennom slike diskusjoner, spesielt over nettet, har jeg blitt kjent med mange

mennesker jeg ikke ellers hadde møtt. Noen har blitt nære venner, og har hjulpet meg når livet har vært hardt. Ikke bare ved å være venner, men ved å kjenne meg og utfordre meg: uten disse vennene hadde jeg ikke i dag vært prest.

Boken er skrevet fra hobbitenes synsvinkel, og hobbitene er de karakterene som er mest like oss moderne mennesker. De bor i Hobsyssel (The Shire), som er til forveksling lik et gammeldags, landlig England, men den verden de møter utenfor sine trygge hager, er eldre og full av både grusomhet og stor skjønnhet, av godt og ondt. Det er sagnenes verden, og samtidig virkelighet.

"Do we walk in legends or on the green earth in the daylight?" spør en av karakterene.

"A man may do both," kommer svaret. "For not we but those who come after us will make the legends of our time. The green earth, say you? That is a mighty matter of legend, though you tread it under the light of day."

Eller, som Tolkien uttrykte det i et brev: "miles are miles, days are days, and weather is weather." (*The Letters of JRR Tolkien*, letter #210).

Tolkiens Midgard er ikke en fantasiverden, selv om den er befolket av alver og dverger, trollmenn, hobbitere, enter, orker, skrømt og troll. Midgard er ikke på en annen planet eller i et Neverland, selv om boken er utstyrt med kart som ikke stemmer overens med noe atlas; Midgard er vår verden, nærmere bestemt Europa, i en imaginær tid. Og som i vår verden, oppdager hobbitene at eventyr er ubehagelige: Å sove på bakken er kaldt og hardt. De blir plaget av mygg, blir sultne og tørste, og slitne, og det å forsere fjelloverganger i snøstorm viser seg umulig. Eventyret deres handler ikke engang om å finne en skatt, men om å kvitte seg med en.

Opprinnelig ville Tolkien skrive en mytologi for England, og *The Lord of the Rings* er full av historie. Det er folk og land som strekker seg tusener av år tilbake i tid, ruiner av gamle

civilisasjoner som nå er glemt av nesten alle, og karakterer som har levd gjennom flere tideverv; ja, til og med karakterer eldre enn verdens skapelse. *The Lord of the Rings* er full av historier som *ikke* fortelles, historier som ligger der og venter på å bli oppdaget.

Disse historiene er ikke bare en stemningsskapende kulisse, men vevd sammen med bokens her-og-nå. Vi får høre om silmarillene – edelstener som lyser med et lys fra før sol og måne ble skapt – om hvordan de blir stjålet, og en av dem blir gjenvunnet at Beren, så han kunne gifte seg med Lúthien Tinúviel, alvekongens datter. Og om Éarendil, som blir satt til å seile over himmelen med silmarillen på pannen; en håpets stjerne. Og så, når Frodo og Sam er på trappene inn til Mordor, på vei til den farligste og mørkeste delen av historien, så kommer Sam på at Frodo bærer dette lyset med seg i en flaske: en gave han har fått på veien.

"Why, to think of it," utbryter Sam, "we're in the same tale still! It's going on. Don't the great tales never end?"

I et foredrag, *On Fairy-Stories*, sier Tolkien at en av eventyrenes funksjoner er recovery, å gjenvinne verden. Eventyrene har fantastiske elementer, men de handler også om det som finnes i den virkelige verden, "the green earth": trær, sol, veier, dyr, brød, vin. Og ved å bli presentert for disse hverdagslige tingene i eventyret, kan vi se dem med nye øyne, rensset for blindheten som hverdagen gir. Vi får dem tilbake, og trækker på jorden og i sagnene på samme tid.

Jeg leste *The Lord of the Rings* første gang på ungdomsskolen, men har lest den på nytt og på nytt senere, og hver gang sett nye ting. Selv om boken kanskje mest er kjent for alver og hobbitere, så har det hele tiden vært menneskene jeg har vært opptatt av: eorlingene, hesteherrene, som kort beskrevet er vikinger på hesteryggen (og som hestejente kunne jeg vel ikke annet enn å elske dem). Dúnedain, ferdamennene; den siste resten av kongedømmet i nord, som beskyttet folket der i hemmelighet, selv om de ble foraktet. Og Aragorn, ferdamannen som "*look foul and feel fair*", med så mange navn at man kan trenge en liste,

kongssønnen som må vinne to kongeriker for å få prinsessa. Hans kjærlighetshistorie er en parallell til historien om Beren og Lúthien: den dødelige mannen som elsker den vakreste av de udødelige alvene, og må klare det umulige for å vinne henne. Og hun velger å bli dødelig med ham.

Aragorns historie er en sidehistorie og må graves frem og settes sammen fra kommentarer hobbitene ikke forstår, og fra appendiksene. Men mange viktige motiv for hele legendariet ligger i denne historien.

Midgard er vår verden, og som vår verden inneholder den både grusomhet og skjønnhet. I fiksjon kan det som er godt eller vakkert ofte også bli litt platt. Antihelten, ikke helten, er interessant, og beskrivelser av ondskap og grusomhet roses som realistisk; en sann fremstilling av verden. Tolkien viser denne siden av verden: mennesker og andre karakterer svikter, her er øde og forgiftede landskap og bannende uvesener.

Men Tolkien maner også fram skjønnhet: alveskogen Lothlórien, hvis frue er så vakker at dvergen Gimli er mer knust av å måtte forlate skogen enn av noe annet. Det fruktbare og velstelte Hobsyssel, den hvite byen Minas Tirith, slettene i Rittermarken som bølger av gress, og flere steder med dem: vi ønsker å kunne dra dit. Og om vi møter karakterer som svikter, møter vi også karakterer som er modige og gode. Helter vi ønsker å likne.

Opp mot fortvilelse settes mot, og et håp som ikke er bygget på fornuft. Ikke det alvene kaller *amdir*: håp som er fundert på det som er kjent, men *estel*: håp fundert i tillit til at Eru – Gud – vil godt for sine barn tross ondskaper vi ser.

Estel er ett av Aragorns mange navn, gitt ham som barn da hans identitet måtte holdes skjult. Og hele livet hans står under dette *estel*: håp uten sikkerhet.

Han får som ung mann vite at han enten vil heves opp over sine forfedre og gjenopprette kongedømmene som falt generasjoner før, eller falle, og med ham resten av hans ætt. For å kunne ekte

Arwen, må han først bli konge, noe som ikke vil skje før Sauron er beseiret. Det vil ta ham nesten 60 år å oppnå, og i den tiden har han ingen forsikring om at det noen gang vil skje.

Også ved sin død, oppfyller Aragorn dette *estel*. Hans siste ord til Arwen er et håp uten forsikringer:

"In sorrow we must go, but not in despair. Behold! We are not forever bound to the circles of this world, and beyond them is more than memory."

Håpet om det som er mer enn minner har vært med meg fra den første gravferden jeg forrettet. For folk jeg aldri har møtt, og i gravferden til pappa.

Tolkien døde fantasien min og gav meg en verden der det, tross mangel på noe som kunne likne religiøs praksis, var plass til Gud. En verden der sorg og glede er blandet sammen, og der det håpet som er både tro og tillit, bærer gjennom fortvilelse.

Aktuell preken

Dette nummerets aktuelle preken ble holdt av Sjur Atle Furali i hans avskjedsgudstjeneste i Grønland kirke 10.2.19. Redaksjonen er begeistret for hvordan Sjur Atle håndterer sjangeren svovelpreken, og ikke minst hvordan han hamrer inn poenget sitt med tunghendt retorikk, men likevel lander trygt i Guds nåde og kjærlighet. Prekenen er ekstra aktuell fordi Sjur Atle nå skal være doktorgradsstipendiat ved Det teologiske fakultet, og det gleder vi oss over!

Redaksjonen

6. søndag i åpenbaringstiden

Ordsp 4,18–27

Bevar ditt hjerte

Åp 22,12–17

Jeg vil gjengjelde hver og en

Mark 13,21–27

Når Menneskesønnen kommer

Nåde være med dere, og fred fra Gud vår Far, og Herren Jesus Kristus.

Hvordan våger du?

Hvordan våger du tro at Menneskesønnen skal komme deg i møte?

At han skal bryte gjennom skyene med stor makt?

I det spørsmålet hviler kristendommens kjerne.

Våger du tro?

På en Gud som stiger ned til deg i alt du ikke ville skulle være.

Våger du tro at Jesus vil åpenbare seg slik, for deg?

Våger du tro at du er frelst?

De falske profeter.

De vil fortelle deg at du ikke må våge på slikt.

De vil heller fortelle deg at du må våge for å vinne.

Samtidig som de anklager kristendommen for å være en øvelse i god oppførsel, som gir en seier i form av evig liv på slutten.

Det *må* de si.

Det *må* de si, for på seg selv kjenner man andre.

Vår moderne verden er bygget på premisset årsak-virkning.

Det er utrolig vanskelig å begripe at en religion er noe annet enn et moralsk system, som gir en eller annen form for avkastning der fremme.

Det er nærmest ubegripelig at nåden er gratis.

De falske profeter vil at du skal våge å bli alt du kan være.

Det er en besnærende tanke.

Visst lokker den, tanken om at vi kan nå vårt fulle potensiale.

Det finnes ingen grenser for rikdom og vellykkethet de falske profeter vil selge.

Så blander de mot med grådighet.

De falske profeter er med deg over alt.

Når du åpner Instagram på telefonen din, og ser noe vellykket, om det så er fra en kompis på solskinnsskitur i Marka, eller en eller annen kjendis du ikke når til knærne engang.

Så er de falske profetene der, og forteller deg at du ikke har det sånn, selv om du vet at noen brukte tid og møye på å få et perfekt bilde fra en helt ordinær situasjon.

For du er selv din egen falske profet.

Du er din egen falske profet når du forteller deg selv at Gud ikke vil komme deg nær.

Denne motløsheten har vært kristendommens fremste utfordring siden Judas trodde at sviket hans var for tung en bær for Gud å bære.

Nøyaktig den samme motløshet Adam og Eva henga seg til da de gjemte seg i hagen.
Når selv de som står Gud nærmest trekker hans nåde i tvil,
hvordan skal det da være forventet at vi skal kunne sette vår lit til den?

Så glemmer vi dette enkle.
At vi er skapt.
At Han var der i livmoren, da vi ble skapt.
Vi ble skapt før all den dritten med krav og stress og jag og prestasjoner.
Han holdt oss allerede da.
Selvfølgelig slipper han deg ikke nå!

For nåden.
Nåden er et skapersjokk.
Sjokket over at Han ikke slapp deg denne gangen heller.

Ikke da du skammet deg så mye at stua ble for liten, og senga ble for stor.
Ikke da du angret deg hele veien hjem.
Da du slo og skrek.
Han slapp deg ikke da.

De falske profeter vil fortelle deg at han har sluppet deg for lengst.
At det fantes en grense, også for Gud, for hvor mye av din elendighet det gikk an å bære.
De falske profeter vil fortelle deg at Guds nåde ikke har truffet deg, for da ville du aldri gått i trengsel.

Vi vil alltid tape hvis vi spiller spillet på den sekulære verdens premisser.
Da er vi ingenting verdt.
Ingen av oss.

Alt den sekulære verden har å by på av filosofi og etikk er ikke annet enn det Jesus kalte Loven. Uten Gud, vel og merke.

Visst høres det skremmende ut at Menneskesønnen skal komme i skyene med stor makt og herlighet.

Skremmende, hvis vi lar de falske profeters stemmer sige inn i våre sinn, og lar deres mørke senke seg.

For alt Loven vil er å fortelle oss at vi ikke er gode nok.

Alt Loven vil er å slå oss i hjel!

Derfor sier Jesus til disiplene: Vær på vakt! Jeg har sagt dere alt på forhånd.

Det er ord til oss også.

Vi vet jo godt hva Jesus har sagt oss.

Han har sagt: Du skal elske din neste som deg selv.

Og der, i den lille setningen ligger hele forskjellen.

Der ligger hele verdens visdom, som vi skulle bygge vårt fellesskap på.

Det sekulære vil alltid streve med sine strukturer og konstruksjoner.

Sine finurlige teorier og løsningsforslag.

Det nye testamentet gjør det helt klart at den høyeste visdom ligger i kjærligheten.

Ikke i boklig visdom eller kognitive evner.

Kjærligheten er ikke en objektiv størrelse.

Den er alltid personlig, og i entall.

Den høyeste og mest aktverdige ting, er noe som alle og enhver kan gi.

Det avhenger ikke av dine evner.
Det avhenger ikke av ditt utseende.
Ikke av din selvtillit.
Ikke av din angst.
Ikke av dine gjerninger eller misgjerninger.
Ikke av dine synder.

Men av skapelsen.
Av en enkelt ting: at du er skapt.
Befestet ved at Jesus lot seg døpe i Jordan, så den nye skapelse
fikk tre i kraft ved Ham.
Befestet ved at Jesus led på korset, så Loven måtte vike for
kjærligheten som er sterkere enn døden.
Våger du tro det?
Våger du å slippe tanken om at du er ingenting verdt?
Våger du å slutte å prøve å få til alt mulig?
Våger du å stille deg under korset, og ta innover deg at du er
elsket.
Våger du å begripe at ditt fulle potensiale ble forløst allerede i din
mors liv?

«Dette gavmilde liv!
Denne strålende dag
At det sterkeste kors
Er hos den som er svak.»

Iben Krogsdal, Vild opstandelse. 2015

Ære være Faderen og Sønnen og Den Hellige Ånd,
som var, er og være skal, en sann Gud fra evighet og til evighet.
Amen.